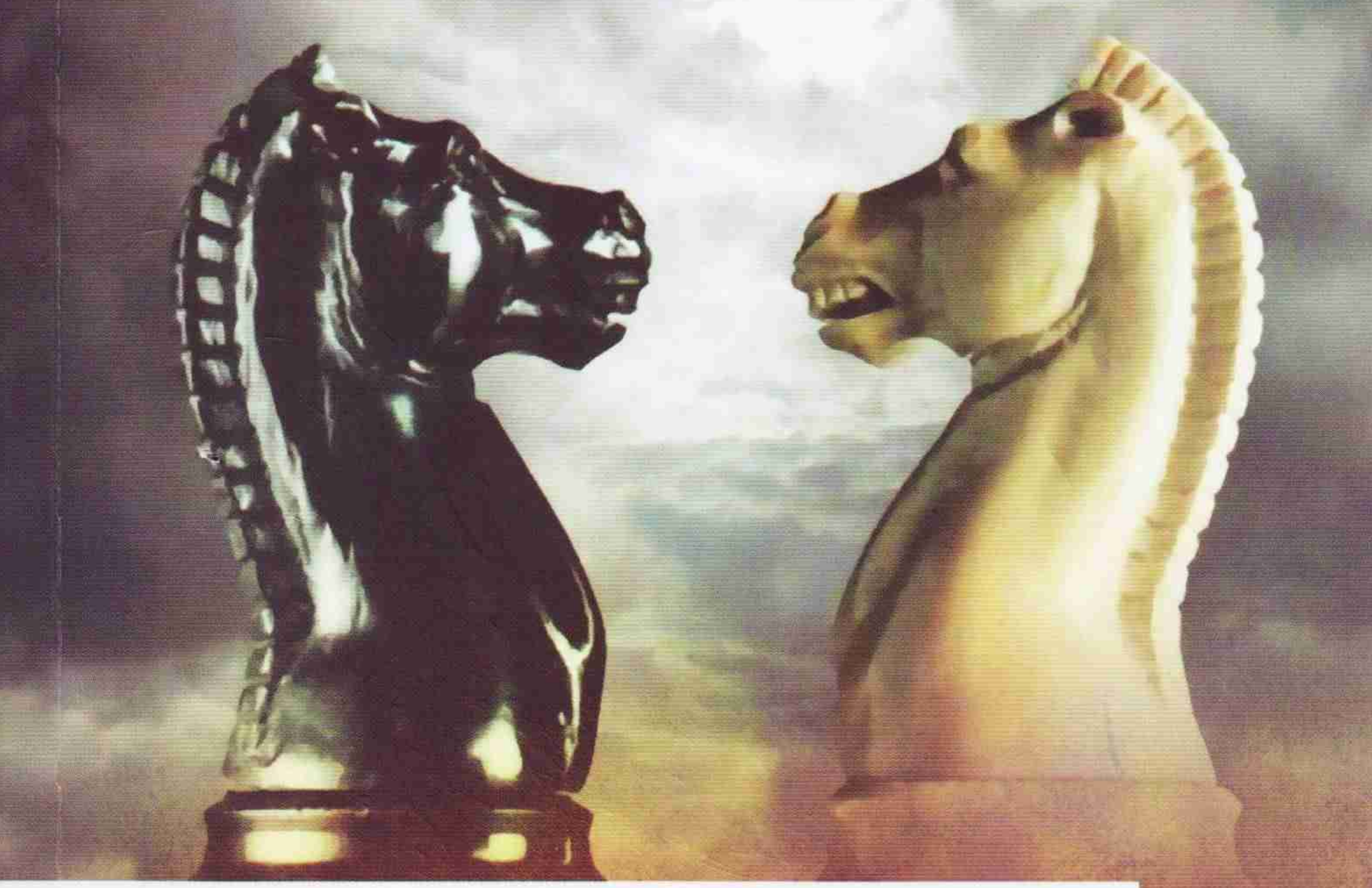

ZBIGNIEW BRZEZINSKI / ROBERT M. GATES

İran'ın Zamanı Geldi

Biri yirminci yüzyılın en etkin stratejisti, diğeri ABD Savunma Bakanı ve İran uzmanı.

strateji-analiz

Profil

Zu viel Geld

ZBIGNIEW BRZEZINSKI / ROBERT M. GATES

İRAN'IN ZAMANI GELDİ

Bağımsız Çalışma Kolu'nun Raporu

Eş Başkanlar: Zbigniew Brzezinski ve Robert M. Gates

Proje Yöneticisi: Suzanne Maloney

İRAN'IN ZAMANI GELDİ

Bağımsız Çalışma Kolu'nun Raporu

Eş Başkanlar: Zbigniew Brzezinski ve Robert M. Gates

Proje Yöneticisi: Suzanne Maloney

PROFİL

© 2004 by the Council on Foreign Relations[R], Inc.

© Zbigniew Brzezinski & Robert M.Gates, 2004

© PROFİL YAYINCILIK

Yazarları / Zbigniew Brzezinski & Robert M.Gates

Kitabın Adı / İran'ın Zamanı Geldi

Orijinal Adı / Time For a New Approach

Genel Koordinatör / Münir Üstün

Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük

Çeviri / Sermin Karakale

Kapak Tasarım / Kenan Özcan

İç Tasarım / Adem Şenel

Baskı -Cilt / İdil Matbaası

1.BASKI ARALIK 2006

975-996-046-X

PROFİL: 13

STRATEJİ-ANALİZ : 4

PROFİL YAYINCILIK

Çatalçeşme Sk. No: 15 K.3

Cağaloğlu - İSTANBUL

www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com

Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Profil Yayıncılığa aittir. Yazarın izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ÇALIŞMA KOLUNUN ÜYELERİ

PETER ACKERMAN

DAVID ALBRIGHT

SHAUL BAKHASH*

ZBIGNIEW BRZEZINSKI
Eşbaşkan

FRANK CARLUCCI*

ROBERT EINHORN

ROBERT M. GATES
Eşbaşkan

H.P. GOLDFIELD*

STEPHEN B. HEINTZ

BRUCE HOFFMAN

JOHN H. KELLY

WILLIAM H. LUERS

SUZANNE MALONEY
Proje Yönetmeni

RICHARD H. MATZKE*

LOUIS PERLMUTTER

JAMES PLACKE

NİCHOLAS PLATT

DANIEL B. PONEMAN*

ELAHE SHARIFPOUR-HICKS

STEPHEN J. SOLARZ

RAY TAKEYH

MORTIMER ZUCKERMAN

* Raporu onaylayan ancak ek veya aykırı görüş bildiren kişiler.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Teşekkürler 11

İran İslam Cumhuriyeti'nin Haritası 13

Özet 15

Çalışma Kolu'nun Raporu 25

Giriş 25

İran Neden Önemli 28

İran'ın İç Sorunları 30

İran'ın Dünyaya Yaklaşımı 36

İran'ın Nükleer Programları 39

Bölgedeki Karışıklıklarla İlgisi 46

ABD'nin Son Tahran Politikası 60

Değerlendirme ve Öneriler 65

Ek ve Aykırı Görüşler 77

Çalışma Kolu Üyeleri 83

Çalışma Kolu Gözlemcileri 91

Ekler 93

Ek A: ABD-İran Tarihindeki Önemli Günler 95

Ek B: Bir Bakışta İran 107

Ek C: İran'ın Devlet Kurumları ve Siyasi Aktörleri 111

ÖNSÖZ

Çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir, Birleşik Devletler ve İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler geçmişin mirasının kapanına kısılmıştır. Birleşik Devletler'in güçlü bir müttefiki olan İran, 1979 devrimiyle birlikte bölgede ve dünya çapında ABD'nin en inatçı muhaliflerinden biri haline geldi. Bugün, Afganistan ve Irak'taki savaşlar nedeniyle İran sınırlarında Amerikan askerlerinin konuşlandırılması, Birleşik Devletleri ve İran'ı her şeye rağmen bazı ortak çıkarları paylaşan, tetikte rakipler ve komşular konumuna getirdi. Tüm bunların nedeni, İran'ın nükleer programı ve terörizmle olan ilgisidir. Bir sonraki ABD yönetiminin karşılaşacağı en karmaşık ve önemli zorluklardan birinin İran olacağı açıkça görülmektedir.

Dış İlişkiler Konseyi'nin bu Bağımsız Çalışma Kolu'nu oluşturma nedeni, İran'ın iç realitesiyle birlikte dış politikası üzerinde düşünmek ve dünyanın bu kritik bölgesinde, İran'la Birleşik Devletler arasında, Amerika'nın çıkarlarını daha iyi koruyacak ve geliştirecek bir ilişki kurulmasının yollarını incelemektir.

Çalışma Kolu'nun vardığı önemli sonuç şudur: "Dikkate değer siyasi değişimlere ve halkın memnuniyetsizliğine rağmen, İran yeni bir devrimin eşiğinde değildir." Çalışma Kolu bu sonucun ardından, Birleşik Devletler'in mevcut İran hükümetiyle, "sınırlı veya seçici" bir ilişki olarak tanımladıkları bir politika benimsemesi gerektiğini savunmaktadır.

Konsey, iki saygıdeğer devlet adamı Dr. Zbigniew Brzezinski ve Dr. Robert M. Gates'e bu çabaya başkanlık ettikleri için teşekkür borçludur. Fikri önderlikleri, büyük uluslararası öneme sahip bir konuda Çalışma Kolu'nu görüş birliğine yönlendirdi. Ayrıca İran toplumu hakkında önde gelen Amerikalı uzmanlardan olan ve başlangıcından itibaren bu projeyi başarıyla yöneten Dr. Suzanne Maloney'e de çok teşekkür ediyoruz. Son olarak, ulusal bir tartışmaya bu önemli katkılarından dolayı Çalışma Kolu'nun tüm üyelerine teşekkür etmek istiyorum.

Richard N. Haas
Başkan
Dış İlişkiler Konseyi
Temmuz 2004

TESEKKÜRLER

İran'a yönelik ABD Politikası üzerinde çalışan Bağımsız Çalışma Kolu, birçok kişinin katılımından büyük ölçüde faydalanmıştır. Hepsinden önce, başkanlar Dr. Zbigniew Brzezinski ve Dr. Robert M. Gates'in liderliklerine minnettarız. Onların sağduyulu idaresi, geniş entelektüel vizyonları ve engin deneyimleri bu projenin tamamına şekil vermiştir.

Çalışma Kolu üyeleri ve gözlemcileri, 2004 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında, Washington, D.C. ve New York'ta Dış İlişkiler Konseyi'nde gerçekleştirilen dört toplantıya katıldılar. Tartışmalar, grubun konu üzerindeki derin uzmanlığının yanı sıra hükümet, akademik çevreler, iş çevreleri ve sivil toplum kuruluşlarındaki geniş çaplı deneyimlerini de yansıttı. Katılımcıların tamamının fikirlerini paylaşmak ve rapor hakkında teklif sunmak konusundaki istekliliği, raporu büyük ölçüde geliştirdi. Ayrıca Çalışma Kolu'nun dışında birçok Konsey üyesi zamanları, ilgileri ve İran hakkındaki görüşleriyle cömert katkılarda bulundular. Onların önerileriyle rapor daha da zenginleşti.

Konseyin araştırmacılarından Christopher Angell'a, Çalışma Kolu'nun toplantılarını ayarladığı, Çalışma Kolu katılımcılarına dağıtılan materyalleri organize ettiği ve idari detayların üstesinden geldiği için teşekkürler. Konseyin askeri üyelerinden ABD Deniz Kuvvetleri Albayı David Marquet'in proje koordinatörü olarak aramızda bulunması bizim için büyük bir fırsattı. Lindsay

Workman ve Abigail Zoba'nın varlıkları, Çalışma Kolu'nun çalışmaları için olağanüstü önemliydi. Konsey'deki çalışma kollarının yöneticisi Lee Feinstein süreç boyunca bizlere destek ve rehberlik sağladı. Ayrıca Texas A&M Üniversitesi'nden Sandy Crawford'a ve Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nden Trudi Werner ve Candice Wessling'e teşekkür etmek isteriz.

Bu projeye katılan kişilerin hepsi, Çalışma Kolu'na karşı fikirler sunarak konuların eleştirel ve daha dikkatli bir gözle incelenmesini sağlayan Konsey Başkanı Richard N. Haas'a müteşekkirdir.

Son olarak; Çalışma Kolu, Leonard ve Evelyn Lauder Vakfı ve Rockefeller Kardeşler Fonu'nun mali destekleri olmadan mümkün olamazdı. Onların cömertliğini gönülden takdir ediyoruz.

Suzanne Maloney
Proje Yöneticisi

Not: Birleşmiş Milletler Kartografik Bölümü'nün izniyle http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm.

ÖZET

İslam devriminden yirmi beş yıl sonra İran, bir yandan Birleşik Devletler için bir tehdit oluştururken, diğer yandan da bazı fırsatlar sunmaktadır. Nükleer silahların yaygınlaşması, devlet destekli terör, din ve siyaset arasındaki ilişki ve Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik reform zorunluluğu gibi konular, 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin güvenlik konusundaki acil ve çok yönlü ikilemini yansıtmaktadır. Bu dönemde, İran'ın komşusu ve tarihi düşmanı olan Irak, savaş sonrası bağımsızlığa geçmek gibi zor bir sürece girerken ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) İran'ın nükleer faaliyetleri üzerindeki incelemelerini genişletirken, İran ABD'nin siyasi gündeminde daha da büyük bir önem kazanmaktadır. İran'ın, ABD'nin son derece önemli çıkarlarıyla yakın ilgisini fark eden Çalışma Kolu, ABD'nin en önemli endişelerini ele almak üzere İran ile seçici bir diyalog içerisine girilmesini savunmaktadır.

Çalışma Kolu çalışmalarını, ABD politikası için genel durumu aydınlatmak amacıyla İran'ın iç durumu ve dış politikası üzerine yoğunlaştırdı. Çünkü ABD'nin İran'la uzun süredir bir ilişkisinin olmamasının ve Washington'un sadece sınırlı bir temasının olmasının, İslam Cumhuriyeti'nin iç dinamikleri hakkında yapılacak herhangi bir değerlendirmenin kaçınılmaz olarak eksik olacağı anlamına geldiği fark edilmiştir. Çalışma Kolu'nun vardığı sonuca göre, gözle görülür bir siyasi değişime ve halkın memnu-

niyetsizliğine rağmen, İran yeni bir devrimin eşiğinde değildir. İran'ın mevcut sistemini korumaya adanmış olan güçler sıkı bir kontrol altındadır ve halen ülkenin tek yetkili sözcüsü konumundadırlar. Dolayısıyla İran rejimini yıkmak amaçlı ABD çabaları başarıyla sonuçlanacak gibi değildir; dış müdahale yoluyla rejim değişikliği de İran'ın politikalarıyla ilgili en önemli endişeleri çözemeyecektir. Son yıllardaki galeyanlar göstermektedir ki, İran halkının kendisi hükümetinin yapısını eninde sonunda iyileştirecektir. Bu esnada İslam Cumhuriyeti'nin devamlılığı ve politikalarının neden olduğu endişelerin önemi, mevcut rejimin yıkılmasını beklemek yerine, Birleşik Devletler'in rejimle ilgileneceğine işaret etmektedir.

ABD'nin endişeleri uzun süredir, İran'ın faaliyetleri ve komşularına yönelik hedefleri üzerinde odaklanmıştır. İran'ın dış politikası son on yıldır, ideolojisinin üstün geldiği belirli kritik alanlar dışında, ulusal çıkarlarının gereksinimlerine giderek artan bir şekilde razı olmuştur. Bunun sonucu olarak, Tahran komşularıyla tekrar oldukça yapıcı ilişkiler kurdu ve uluslararası ticaret bağlantılarını genişletti. Değişen bölgesel durum, İran için yeni baskılar ve belirsizlikler doğurdu. Her ne kadar İran yönetimi, etkili olmak için farklı yollar izliyor ve siyasi çıkarları için Irak'ın istikrarsızlığını sömürüyor olsa da, Çalışma Kolu İran'ın her halükârda Bağdat'ta dengeli ve çoğulcu bir hükümeti teşvik etmede potansiyel olarak önemli bir rol oynayabileceği sonucuna vardı. İran, Irak ve Afganistan için yapıcı bir rol üstlenmeye ikna edilebilir, ancak her iki ülkede kurulan savaş sonrası hükümetlerden soyutlanırsa, bu yeni rejimler için önemli zorluklar oluşturabilecektir.

Çalışma Kolu ayrıca, Birleşik Devletler'in karşısındaki en acil konulardan birinin, İran'ın nükleer hırsı olduğu yönündeki iddi-

ayı tekrar doğrulamaktadır. Her ne kadar Çalışma Kolu üyeleri, İran'ın kendisini nükleer silahlar üretmeye tamamen adadığını belirlemek için yeterli delil olup olmadığı konusunda farklı fikirler dile getirseler de, İran'ın bir yandan seçeneklerini mümkün olduğunca uzun süre açık tutmak için nükleer programının çapını gizlemeye çalışırken, diğer yandan da Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliğini sürdürecekmiş gibi görünmeye özen gösterdiğini düşünmektedirler.

Çalışma Kolu'nun vardığı sonuçların merkezinde, bölgesel istikrarı teşvik etmek, İran'ı nükleer silah üretiminden vazgeçirmek, güvenilir enerji kaynaklarını korumak, terör tehdidini azaltmak ve Ortadoğu'nun tamamına hâkim olan "demokrasi eksikliğine" hitap etmek için, Birleşik Devletler'in İran'la seçici bir ilişki içinde olması gerektiği anlayışı yer almaktadır. Bu nedenlerden ötürü, üyeler İran'a yeni bir stratejik yaklaşımı savunmaktadırlar.

İran'a Yeni Bir Yaklaşım

Çalışma Kolu, İran'la ilişki eksikliğinin dünyanın bu kritik bölgesindeki ABD çıkarlarına zarar verdiği ve Tahran'la her iki tarafı ilgilendiren belirli alanlarda doğrudan diyalogun ilerletilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

1.) İran'la siyasi bir diyalog kurmak için, İran'ın nükleer hırsı ve bölgedeki ihtilaflara karışması gibi sorunların çözüme kavuşması beklenmemelidir. Bunun yerine, seçici bir siyasi ilişki sürecinin başlatılması, potansiyel olarak bu ayrılıklara hitap edecek bir yol sunulmaktadır. Tıpkı Birleşik Devletler'in bir yandan iç ve dış politikalarının belirli yönlerine kuvvetle karşı çıkarken Çin

ile yapıcı bir ilişkiyi koruması gibi (ve daha önce Sovyetler Birliği ile yaptığı gibi), Washington bir yandan sakıncalı politikalarına karşı mücadele ederken, ortak çıkar noktalarını bulmaya hazır olarak İran'a yaklaşmalıdır. Tahran'la nihayetinde gerçek bir uzlaşma sadece nükleer silahlar, terörizm ve bölgesel istikrar konularını içeren ABD'nin en önemli kaygılarında anlamlı bir ilerleme olduğu bir ortamda oluşabilir.

2.) İran ve Birleşik Devletler arasındaki çözümlenmemiş ihtilafları kapsamlı olarak çözüme kavuşturacak "büyük bir anlaşma" gerçekçi bir hedef değildir ve böyle bir hedefin peşinden gitmenin, Washington'un temel çıkarları açısından, yakın gelecekte bir gelişmeye vesile olması mümkün görünmemektedir. Bunun yerine Çalışma Kolu, ABD ve İran'ın çıkarlarının birleştiği noktalarda İran'la seçici bir ilişki kurulmasını ve bu ilişkiyi giderek artırarak iki hükümeti bölen sorunların daha geniş bir alana yayılmasını durdurmayı önermektedir.

3.) Tahran'a yönelik ABD politikaları cezai önlemler kadar teşvik edici unsurlar da içermelidir. ABD'nin kapsamlı, tek yanlı yaptırımlara olan inancı İran'ın davranışını değiştirmede başarılı olamamıştır ve güç tehdidi dışında Washington'u İran hükümetine karşı daha büyük bir baskı unsurundan mahrum bırakmıştır. İran'ın içeride ve dışarıdaki politika seçeneklerini şekillendirmede ekonomik çıkarlarının giderek daha çok önem kazanan rolü göz önünde bulundurulduğunda, Birleşik Devletler'le ticari ilişki olasılığı Washington cephesinde güçlü bir araç olabilecektir.

4.) Birleşik Devletler, İran'da bir rejim değişikliğine dayanmadan demokrasiyi savunmalıdır, çünkü bu milliyetçi hassasiyeti uyandırarak, mevcut rejime karşı olanların dahi rejimi savunmaya geçmelerine neden olacaktır. ABD hükümeti söylem ve politikalarını, İran'ın içeride daha güçlü demokratik kurumlar kurmasını ve dışarıda diplomatik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesini teşvik edecek siyasi bir değişimi desteklemeye odaklamalıdır. İvedi bölgesel ve uluslararası konulara hitap etmek için mevcut hükümetle ilişki içerisinde olmak, ABD'nin bu amaçlar için verdiği destekle çelişmek durumunda değildir; aslında akılcı bir şekilde yürütülecek olan ilişkiler İran'da değişim olasılığını artıracaktır.

5.) Çalışma Kolu, son yirmi beş yıldır tekrar eden Tahran'daki rejimle ilişki kurma yönündeki çabaları hakkında temkinlidir ve tüm bu planlar çeşitli nedenlerden ötürü suya düşmüştür. Bununla beraber Çalışma Kolu, ABD'nin İran'ın yanı başında Afganistan ve Irak'a askeri müdahalesinin bölgedeki jeopolitik görünümü değiştirdiğine inanmaktadır. Bu değişimler, hem Birleşik Devletler'e hem de İran'a, öncelikle bölgesel istikrar gibi ortak çıkarları içeren konular; ve terör ve nükleer silahların yayılması gibi zor konularda karşılıklı faydaya dayanan bir diyalogun başlatılması için yeni teşvik edici unsurlar sunabilir. İran'a yönelik en anlayışlı politikanın dahi İran'ın inatçılığı yüzünden sonuçsuz kalabileceğinin de farkındayız.

ABD Politikası için Öneriler

Yukarıda özetlenen yeni yaklaşımın takibinde, Çalışma Kolu en acil konulara yönelik olarak aşağıdaki adımların izlenmesini önermektedir:

1.) Birleşik Devletler İran'a bölgesel istikrarı ilgilendiren belirli konularda doğrudan diyalog önermelidir. Bu, 11 Eylül saldırılarından sonraki on sekiz ay boyunca Tahran'la yürütülen Cenevre izleme müzakerelerinin yeniden başlatılmasını ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Diyalog, Irak ve Afganistan'ın merkez hükümetleri içerisindeki otoriteyi sağlamlaştırma ve ekonomilerini tekrar inşa etme sürecine İran'ın yapıcı katılımını teşvik etmek üzerine yapılandırılmalıdır. İran'la düzenli bir temas ayrıca İran'ın faaliyetleri ve her iki ülkenin mücadele eden güç merkezleriyle ilişkisi hakkındaki endişelere yönelik bir kanal sağlayacaktır. Uzlaşma için daha önceki ABD yönetimlerinin önerdiği detaylı bir yol haritasına göz dikmek yerine, İran ile resmi bir diyalog belirlemek için yürütme organı daha basit bir mekanizma taslağı hazırlamayı düşünmelidir. ABD-İran ilişkisinin parametrelerini belirlemek; diyalog için amaçları oluşturmak ve her iki taraftaki seçmenlere güvence vermek için Birleşik Devletler ve Çin arasında imzalanan 1972 Şangay Bildirisi doğrultusunda temel bir ilkeler bildirgesi geliştirilebilinir. Böyle bir bildirgeyi tasarlama çabaları yapıcı bir odak kazandıracak ve ciddi ancak aynı zamanda gerçekçi iki taraflı bir diyalog sağlayacaktır. Bu çabanın bir açmazla sonuçlanması, belirli konularda diyalog seçeneğini engellememelidir.

2.) Birleşik Devletler, Tahran tarafından gözaltına alınan El Kaide üyelerinin statüsünü açıklığa kavuşturmak için İran'a baskı yapmalıdır ve İran hükümetinin yeni Irak ve Afgan hükümetlerine veya onlara yardımcı olan koalisyon güçlerine karşı şiddeti körüklemediğine dair bir güvence vermesi şartıyla güvenlik diyalogu olabileceğini açıkça belirtmelidir. Aynı zamanda Washington, Irak Halkın Mücahitleri Örgütü'nü tamamen dağıtmak ve liderlerinin adalet önüne getirilmesini temin etmek için geçici Irak hükümetiyle birlikte çalışmalıdır.

3.) ABD, İran'ın nükleer programıyla başa çıkabilmek için Avrupa'daki müttefikleri ve Rusya ile yakın bir koordinasyon içerisinde bulunarak, daha odaklı bir strateji uygulamalıdır. İran, Ekim 2003'te verdiği tüm zenginleştirme ve tekrar işlemeyle ilgili faaliyetlerini askıya alma taahhüdünü yerine getirmek konusunda zorlanmalıdır. Bu askıya alma yürürlükteyken, Birleşik Devletler ve uluslararası topluluğun diğer üyeleri nükleer soruna daha kalıcı bir çözüm sunacak bir anlaşmanın çerçevesini çizmek için İran ile birlikte çalışmalıdır. Bu tür bir anlaşma, İran'ın uranyum zenginleştirme ve diğer yakıt atıklarını değerlendirme olanaklarından tamamen feragat etmesi ve nükleer programının barışçıl niyetini teyit etmesi amacıyla genişletilmiş bir teminat olan Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun Ek Protokolü'nü onaylayacağı teminatını içermelidir. Bunun karşılığında Birleşik Devletler, İran'ın sivil nükleer programına yönelik itirazlarını kaldırmalı ve İran nükleer silah üretmeme vaadine bağlı kaldığı sürece, Tahran'ın nükleer güç reaktörleri için makul

piyasa fiyatından yakıt alabileceğine dair çok uluslu teminatlara onay vermelidir. Anlaşma ayrıca her iki tarafı da, İran'ın Avrupa Birliği ile süregelen müzakerelere paralel bir diyalogla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi sözüyle bağlamalıdır. Kısa vadede, Birleşik Devletler hangi bir gizli nükleer faaliyeti caydırmak ve ortaya çıkarmak amacıyla Ek Protokol'ün denetim haklarını kullanması için IAEA'ya baskı yapmalıdır. Bu, İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmasının II. Maddesi altındaki yükümlülüklerine uyması ve global nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin güvenilirliği ve geçerliliği için belirleyici bir örnek vaka görevi görmelidir. Tahran IAEA süreciyle gerçek ve kesintisiz bir işbirliği sergilemedikçe, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uygulanan uluslararası yaptırımlarla karşılaşacağını net olarak anlamalıdır. Uzun vadede Birleşik Devletler, İran ve İran'ın nükleer silahlı komşularını içeren güvenlik konularında diyalog çağrısında bulunmayı hedeflemelidir.

4.) Birleşik Devletler, Ortadoğu barış sürecinde aktif rol almalı ve önde gelen Arap devletlerini hem süreç açısından hem de kesin bir anlaşma sağlamak için samimi ve sağlam destek sağlamaları için taahhüt vermeye zorlamalıdır. Barışa yönelik bir ilerleme olmadığında, İran'ın İsrail karşıtı kışkırtıcılığı ve faaliyetleri gelişmektedir. Terörist gruplara yardım akışını kesecek çabalar, devam etmekte olan şiddet döngüsüne anlamlı bir alternatif sunacak adımlarla birlikte yürütülmelidir. Arap-İsrail barışını sağlamak amacıyla Washington tarafından

yürütülen ciddi çabalar, bölgedeki radikal akımları eninde sonunda engelleyecektir.

5.) Birleşik Devletler, İran halkı ve dünyanın geri kalanı arasında siyasi, kültürel ve ekonomik bağları genişletecek önlemler almalıdır. Bu amaçla ABD, İran'da devreye sokmak için sivil toplum kuruluşlarını yetkilendirmeli ve İran'ın Dünya Ticaret Örgütü ile katılım müzakereleri başlatma başvurusuna onay vermelidir. İran'ın tecrit edilmesi, sadece halkının daha demokratik bir hükümet için devam etmekte olan mücadelesini geciktirir ve dünyanın geri kalan kısmına karşı gelmeyi nasihat eden uzlaşma karşıtlarını güçlendirir. İran'ı resmi kurumsal yükümlülüklerle birlikte halklar arasındaki iletişimi genişleterek uluslararası topluma kaynaştırmak, ülke içinde iyi bir yönetim taleplerini şiddetle artıracak ve yurt dışında macera arayışlarına yeni sınırlamalar getirecektir.

ÇALIŞMA KOLU'NUN RAPORU

GİRİŞ

Son iki yıl, uzun yıllardır tehlikeli bir statüko ile nitelendirilen Ortadoğu'da bir dizi olağanüstü değişime tanıklık etti. Trajik bir dönüm noktası olan 11 Eylül'den bu yana, kendi vatandaşlarına ve komşularına tehdit oluşturmalarıyla tanınan iki yönetim – Afganistan ve Irak – yıkıldı. Onların yerine yeni stratejik gerçeklikler ve fırsatlar ortaya çıktı.

Bugüne kadar ABD'nin Ortadoğu'da çözülemeyen siyasi sorunu, komşularındaki ani değişikliği garip bir şekilde kabul etmeyen İran'dır. Çağdaşlaşmakta olan bir krallığı, Washington'la yakın müttefikliğini lağvederek radikal bir devlete dönüştüren devrimden yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, ABD-İran ilişkileri geçmişin mirası ve günümüzün son derece gerçek anlaşmazlıkları arasında kapana kısılmış durumdadır. Bu anlaşmazlıklar çoğunlukla İran'ın açıkça gösterdiği nükleer silah gücü elde etme çabaları ve Filistin-İsrail çatışmasını da içeren çeşitli bölgesel çatışmalara katılan militan gruplara vermekte olduğu destekle ilgilidir. Ancak ABD'nin İran'la ilgili çıkarları her ne kadar önemli olsalar da, bu anlaşmazlıkların ötesinde, Ortadoğu'da demokrasi ve refahın teşvik edilmesini ve İran Körfezi'nden istikrarlı petrol akışını temin etmeyi içermektedir.

Kargaşa ve belirsizlikle kuşatılmış bir bölgede, Washington ve Tahran arasındaki düşmanlığın tuhaf bir istikrarı vardır. İslam Cumhuriyeti'ndeki gözle görülür iç değişime rağmen yabancılaşma, devrim sonrası kargaşadan beri ve çatlağın muhtemelen her iki devletin menfaatlerinin altını kazıyor olması gerçeğine karşın sürmektedir. Ne var ki Ortadoğu'da tarafsızlık ender bulunur bir değerdir ve bugün İran bölgede Washington ile resmi diplomatik ilişkiyi kesin olarak reddeden tek ülke olarak kalmıştır.

Bu tür sürekli bir düşmanlık dünyanın bir başka yerinde veya başka türlü bir devletle ilişkilerde sürdürülebilir, ancak İran söz konusu olduğunda bu son derece sorunlu bir durumdur. İlk olarak, çatlak küreselleşme çağının gerçeklerine karşı koymaktadır. Ortadoğu'daki en yoğun nüfuslu ülke ve dünyanın önde gelen enerji üreticilerinden biri olarak İran, bugün Kuzey Kore gibi haydut devletler tarafından yürütülen büyük çaplı itaatsizlik ve yalnızcılık lüksüne sahip olamaz. Aynı şekilde İran'ın komşularıyla ve global siyasi ve finansal düzenle doğal olarak var olan bağı, ABD'nin herhangi bir tam izolasyon veya basit bir ilgisizlik politikasının etkisini sınırlamaktadır. Dahası Washington ve Tahran arasındaki resmi husumet belirli alanlardaki çıkarlarının kesiştiği noktalara ters düşmektedir. Birleşik Devletler ve İran'ın stratejik zorunlulukları kesinlikle benzer değildir, hatta çoğunlukla uyumlu dahi değildir. Ancak belirli şekillerde kesişmektedirler, özellikle de Irak ve Afganistan'da istikrarın sağlanması konusunda. Bu iki ülke konusunda, Washington ve Tahran'ın kısa vadeli gereksinimleri ve uzun vadeli vizyonları şaşırtıcı derecede benzerdir. Her ne kadar detaylarda tamamen farklılıklar gösterseler de, hem Birleşik Devletler hem de İran, Irak ve Afganistan'da tüm vatandaşlarının haklarına saygılı ve komşularıyla barış içinde ya-

şayan savaş sonrası hükümetler kurulmasını istemektedirler. ABD-İran ilişkilerini niteleyen düşmanlık, bu ortak çıkarları baltalamakta ve sınırlı bir iş birliğinde dahi sağlanacak olan potansiyel faydaları boş yere heba etmektedir. Bağdat ve Kabil'deki zayıf hükümetler savaş sonrası istikrarsızlıkta yeniden zor bir başlangıç yaparlarken, Birleşik Devletler ve bölge, bölgenin istikrarına yönelik herhangi bir muhtemel desteği geri çevirebilecek durumda değildir. Son olarak yabancılaşma Birleşik Devletler ve İran arasındaki anlaşmazlıkların kaynağı olan politikaların daha da sağlamlaşmasına neden olmuştur. Tahran ve Washington arasında sürekli tekrarlanan bu kızdırıcı ancak tanıdık senaryo, karşılıklı güvensizliğin uyuşmaz bir kendine fazla güven ve inatçı müzakere konumlarına neden olan karşılıklı güvensizliğin kendini idame ettirdiği bir dönem oluşturdu. Tahran'ın nükleer programları kısmen ulusal güvenliğine yönelik herhangi bir tehdide karşı caydırıcı bir güç olması amacıyla sürdürülmektedir; bu çabalar, karşılığında ABD'nin İran'ın politikalarına karşı uluslararası bir ortak görüşü harekete geçirme kararını pekiştirmektedir. Her türlü ABD-İran teması eksikliğinin üstesinden gelmek, Washington'un İran'ın tavrıyla ilgili başlıca endişelerini hafifletmede kullanacağı güce karşı tek alternatif olabilir.

Çalışma Kolu, İran'la ilgili tehlike arz eden sorunları incelemek, ABD'nin endişelerini giderecek geleceğe yönelik en iyi tutumun ne olacağını önermek ve ABD'nin çıkarlarını gözetmek amacını gütmektedir. Bu çabanın merkezinde ABD'nin özellikle terörü engellemek ve kitle imha silahlarının yayılmasını kontrol etmek gibi güvenlik çıkarlarına yönelik İran'ın birçok karmaşık ve zorlayıcı sorun oluşturduğuna dair kanaat yer almaktadır. Rapor, bu çıkarlara genel bir bakışla başlamakta, İran'ın iç politikasını ve

uluslararası ilişkilerini şekillendiren genel eğilimlerin bir değerlendirmesini sunmakta ve nükleer silahların yayılması ve bölgesel çatışmayla ilgili önemli alanları analiz etmektedir. Son olarak, bu sorunların çözülebilmesi için Çalışma Kolu'nun değerlendirme ve önerileri sunulmaktadır.

İRAN NEDEN ÖNEMLİ?

Birleşik Devletler şu anda, tarihinde görülmediği şekilde, Ortadoğu ve Orta Asya'yı da içine alan büyük bir alanla uğraşmaktadır. Bu bölge karışık, çabuk alev alan ve ABD'nin jeo-stratejik çıkarları açısından son derece önemli bir coğrafyadır. İran Orta Doğu'da –fiziksel ve sembolik açıdan – merkezi bir konumdadır ve bu sıfatla iç ve uluslararası tavrının bölgenin kendisi ve ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından geniş çaplı yansımaları bulunmaktadır.

İran'ın komşularını bir düşünün. Doğuda, din ve uyuşturucudan güç bulan kaosun kaynağı Afganistan. Güneydoğuda nükleer silahlara sahip ve etnik-dini patlamanın kıyısında bulunan bir diğer devlet, Pakistan. Kuzeydoğuda, değişken komünist liderinin ülkesini tüm dünyadan izole ettiği Türkmenistan. Kuzeybatı sınırında hâlâ Sovyetler Birliği sonrası geçişin zorluklarıyla uğraşan hükümetiyle Azerbaycan. Ayrıca yine kuzeybatıda, Müslüman Orta Doğu'da bulunan tek başarılı demokrasi ve Avrupa Birliği'ne katıldığı takdirde Batı ile potansiyel bir sınır olacak Türkiye. Batıda, 140.000 ABD askeri tarafından işgal edilen ve halen karışıklık içinde olan İran'ın tarihi düşmanı Irak. Son olarak İran'ın güney ve güney doğusunda uzanan savunmasız Körfez şeyhlikleri, bölgedeki rakibi Suudi Arabistan ve dünya petrolünün yüzde 40'ının akmak zorunda olduğu koridorlar.

İran bu nedenle Orta Doğu'da krizin tam ortasında yer almaktadır. Afganistan ve Irak'la olan anlaşılması güç siyasi, kültürel ve ekonomik bağları –her iki ülkede halef hükümetler kurmak için Washington'la birlikte çalışan muhalefet hareketlerine uzun süredir karışıyor olması da buna dahildir – İran'ı her iki ülkenin savaş sonrası gelişiminde önemli bir aktör haline getirmektedir. Sahip olduğu doğal kaynakları – yaklaşık olarak dünyanın petrol rezervlerinin yüzde 11'ine ve ikinci en büyük doğal gaz yatağına sahiptir – İran'ı dünya ekonomisinin vazgeçilemez bir oyuncusu konumuna getirmektedir. Dünyanın en büyük Şii devleti ve yakın tarihin ilk dini devrimini gerçekleştirmiş ülke olarak statüsü, İslam yönetim ve hukuku konusundaki dogmatik tartışmaları büyük ölçüde etkilediği anlamına gelmektedir. Son olarak İran'ın anayasacılık geleneğiyle birlikte bir devlet olarak uzun tarihi, parlamenter rejim ve siyasi deneyimi bölgedeki her hangi bir ülkenin dahi demokratik düzene geçişinde değerli bir model oluşturabilir.

İki yeni gelişme, ABD'nin İran'a yönelik politikasındaki en acil önceliğin altını çizmektedir. İlki, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (IAEA), 14-16 Haziran 2004 tarihindeki idare meclisi toplantısında aldığı, nükleer programın denetimi sırasında kurumla yeteri kadar iş birliği içerisinde olmaması konusunda İran'ı ihtar etme kararıdır. Yaklaşık iki yıl önce başlatılmış olan bir araştırmaya dayandırılan ve İran'ın gizli nükleer faaliyetleriyle ilgili bir dizi açıklamayla güçlendirilen en son IAEA raporu, İran'ın geniş çaplı nükleer faaliyetlerini gizlemedeki ustalık ve diplomatik hüneriyle mücadelede uluslararası topluluğun karşılaştığı güçlükleri göstermektedir. Ayrıca raporda Batı'nın, İran'ın nükleer silahları yaygınlaştırma çabalarına karşı koymak konusunda etkili bir strateji geliştirmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.

Irak'ta gelişmekte olan durum, nükleer anlaşmazlığın ötesinde, buradaki ABD politikası için İran'ın hayati önemini vurgulamaktadır. Irak uluslararası işgalden sınırlı bağımsızlığa geçiş aşamasındayken, kısa ve uzun vadeli istikrarının sağlanması önemli ölçüde komşularının rolüne bağlıdır. Tarihi ve coğrafyası kadar Irak'la olan dini bağları dolayısıyla da, Irak'ın Saddam Hüseyin sonrası siyasi düzene geçişinde İran'ın önemli bir etkisi vardır ve bu etki gelecekte de devam edecektir. ABD'nin daha geniş uluslararası amaçlar açısından Irak'taki başarısının önemi düşünüldüğünde, Irak'ın gelişiminde İran'ın olumlu bir rolünün olmasının sağlanmasında ABD hükümetinin önemli bir payı vardır.

İRAN'IN İÇ SORUNLARI

ABD'nin Tahran'a yönelik her politikası, mevcut rejimin dayanıklılığının güvenilir bir değerlendirmesine göre şekillendirilmelidir. İki ülke arasındaki ihlaller bir devrimle başlamıştır ve bazı çevreler, İran hükümetinin doğasında ve yapısında bir başka kapsamlı dönüşüm olmadan bunun tamamen sona ermeyeceğini öne sürmektedirler. Dahası, İran'daki son siyasi huzursuzluk ve Irak'taki rejim değişikliğinin bir özenmeye neden olması beklentisi, bu tür bir devrimin eli kulağında olduğu izlenimine neden olmuştur. Bu varsayımlar fazlasıyla iyimser olsalar da, ABD'nin Tahran'a yönelik politikasını şekillendirmesine, George W. Bush yönetiminin meşru muhalefet liderlerine ulaşmaya koşullanmasına ve ABD'li politikacıların mevcut rejimle ilişki kurmada istek-siz davranarak rejimin gücünü sürdürmesinden kaçınmalarına yardımcı olmuştur.

Coğrafyanın neden olduğu uzaklık ve siyasi ayrılık, İran'ın bugünkü iç politikasını doğru olarak anlamayı kaçınılmaz olarak

güçleştirmektedir. Yine de, İran'ın yakın geçmişindeki siyasi modeller dikkatle incelenerek bazı genel sonuçlar çıkartılabilir. En önemlisi, İslam Cumhuriyeti kendisini sağlam bir şekilde güvence altına almış görünmektedir ve ülke devrimsel bir ayaklanmanın eşiğinde bulunmamaktadır. İran, yavaş ancak emin bir şekilde vatandaşlarının isteklerine daha çok cevap veren ve uluslararası topluma yaklaşımında daha sorumlu bir hükümet oluşturacak, yavaş bir iç değişim süreci yaşamaktadır. Tüm komşularının ve kendi söylemleriyle telkin edilen klişelerin aksine, İran güçlü ancak gizli bir siyasi rekabetin, okur-yazar ve liberalleşen bir toplumun memleketidir. Son siyasi kötüleşmenin ardından dahi İran günümüzde, siyasi grupların birbirleriyle organize bir sistemde rekabet ettikleri, sivil haklar ve sosyal yaşam üzerindeki kısıtlamalarla aktif olarak mücadele edildiği ve otorite ve yetki kurallarının tartışıldığı bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir.

İran'daki siyasi rekabet ve tartışma ortamı sağlam olsa da, yegâne idari yapısı tarafından ülkeye empoze edilen, göreve seçimle gelmeyen din adamlarına tam yetki veren, dini lider Ayetullah Ali Hamaney'de yetkilerin zirveye ulaştığı, dar olarak belirlenmiş sınırlar içinde bulunmaktadır. Bu rejim altında, İran hükümeti siyasi, kültürel ve ekonomik yaşamın her yönüne şiddetli kısıtlamalar getirmekte ve kendi anayasa ve kanunlarında bulunan sınırlı korumaları dahi düzenli olarak ihlâl etmektedir. İran'ın seçim politikasının sınırlı kapsamı Şubat 2004'te yapılan son meclis seçimlerinde son derece netleştirilmiştir; bu seçimlerde din adamlarından oluşan bir denetleme organı, o dönemde meclis üyesi olan seksen milletvekilinin de aralarında bulunduğu 3.000 adayı diskalifiye etmiştir.

İran'daki mevcut yönetim şekli İran halkı arasında benimsenmemektedir. İran basınında veya dışarıdan kişilerle görüşme-

lerinde, çok farklı yaş, sınıf, etnik ve dini yelpazeden birçok Iranlı hükümetlerini ve politikalarını açık sözlülükle ve sert bir üslupla eleştirmektedir. Son derece kısıtlı bir siyaset alanı içinde dahi İranlılar bu eleştirilerini 1990'ların sonundaki seçimlerde ifade etmişlerdi. Bu, rejimin adım adım ilerlettiği reform hareketine halktan gelen desteğin bir ifadesiydi. Ülkede baskı korkusuyla, geniş çaplı gösteriler nadir olarak yer almaktadır, ancak ülkenin çeşitli bölgelerinde zaman zaman ve büyük bir yoğunlukta bu tür eylemler görülmektedir. Bunların en göze çarpanları Temmuz 1999 ve Haziran 2003 tarihlerindeki öğrenci protestolarıdır. Her ikisi de hükümetin güvenlik güçleri tarafından şiddet kullanılarak bastırılmıştır.

İran'daki siyasi çalkantıların en önemli nedenlerinden biri, beklentileri ve siyasete bakış açıları devrim döneminde şekillenmiş olan yeni bir jenerasyonun geliyor olmasıdır. Gençler nüfusun yüzde 70'ini oluşturmaktadır ve yakın gelecekte ülkenin siyasi düzeninde söz sahibi olacak kişiler olarak yetiştirilmektedirler. Genel anlamda, genç İranlılar tahsilli ve iyi eğitimlidirler, sosyal ve kültürel alanda geniş özgürlük tanınmasını ve siyasi katılımı desteklemektedirler. Gençlerin yaklaşık olarak üçte birinin işsiz olduğu düşünülürse, siyasi önceliklerinin listesinde ekonomik çıkarların en önde yer alacağı anlaşılacaktır. 2004 parlamenter seçimlerinde liberal düşüncedeki adayların diskalifiye edilmesiyle, ülkenin reform hareketinin iç ve dış siyasetteki etkisi elimine edilmiştir. Reformcu liderler, hükümet politikalarının ve kurumlarının temel ilkelerine karşı çıkma konusunda büyük ölçüde isteksizlerdir. Bunların arasında İslami İran Katılım Cephesi gibi henüz olgunlaşmaya başlamış ve değişim için etkili bir girişimde bulunmayan siyasi partiler vardır. Sonuç olarak, reform hareketi-

nin en önemli stratejisi olan "mevcut yönetimin geliştirdiği aşamalı değişim" birçok İran vatandaşı tarafından reform yapmak için uygulanabilir bir yol olarak görülmemektedir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Haziran 2004 tarihli raporundaki detaylarda bildirildiğine göre, İran'ın muhafazakâr güçleri barışçıl siyasi değişim çabalarını, usta bir stratejiyle kamuoyu tartışmasını sunarak ve potansiyel muhalefet liderlerini elimine ederek ortadan kaldırdı. Reformcuların etkisi – hem bireysel olarak hem de fikirlerini açıklayarak– dolaylı ancak dikkate değer şekilde hâlâ devam etmektedir. Reform hareketinin halkın beklentilerini şekillendirmede ve gelecekteki değişim için koşulları ayarlamada önemli bir rolü olmuştur. Çalışma Kolu, aynı bu insanların erken devrimin yabancılaşma evresinde ortaya çıktıkları gibi, aşamalı bir reform gerçekleştirme girişimlerinde hayal kırıklığına uğratılan öğrencilerin, gazetecilerin ve siyasi aktörlerin çabalarını artık halk desteğini seferber ederek, siyasi sisteme temel değişiklikler getirmek amacıyla baskı yapılmasını sağlamak için kullanacaklarını tahmin etmektedir. İslami Cumhuriyet'in statükosunu korumaya kendilerini adamış olan muhafazakârlar ve uzlaşmadan yana olmayanlar, İran'daki gücün tüm kurum ve araçlarını sıkı kontrol altında tutmaktadırlar. Bunlar güç merkezini temsil etmektedirler ve her türlü diplomatik ilişkide konuşma yetkisi sadece onlardadır. Her ne kadar bazıları İran'ın politika ve söylemlerinin sınırlı değişimine onay vermekteyse de, muhafazakârlar rejim karşıtı protestoları ezerek ve siyasi muhaliflerini tuklayarak veya hatta öldürerek rejimi korumadaki kararlılıklarını defalarca göstermişlerdir.

Yine de, mevcut sistemi koruma kararlılıklarının yanı sıra (ve kısmen o özel unsur nedeniyle), hiç olmazsa eski Cumhur-

başkanı Ali Akbar Haşemi Rafsancani gibi bazı muhafazakârlar, yurt içi ve yurt dışındaki politikalarında reform adına bazı tavizlerde bulunabilmektedirler. Muhafazakârların gücü ellerinde tutmayı bu kadar çok istemelerinin nedeni, uluslararası gerilimden kaçınmak, böylece İran halkı ve özellikle kendi imtiyazlı elit ortakları için ekonomik fırsatları korumak ve geliştirmektir. Bazı muhafazakârlar, bir yandan pazar reformlarını teşvik edip sivil özgürlükleri genişletirken, diğer yandan siyasi ortodoksiyi koruyan "Çin Modeli" reformunu tercih ediyor gibidirler.

Bu nedenle İran'ın ekonomisi her zamankinden daha önemli bir potansiyel sunmaktadır. Dünya çapında petrol fiyatlarının yüksek olması, İran ekonomisinin tüm büyüme oranlarını yükseltmiştir, ancak yüksek miktarlarda mali yardım, yaygın rüşvet olayları, oransız bir büyüklüğe sahip olan kamu sektörü ve petrol fiyatlarına bağımlılıktan kaynaklanan yapısal bozukluk, İran ekonomisinin gücünü ciddi şekilde zayıflatmaktadır. İran'ın ekonomik zorlukları, devrimden bu yana kişi başına geliri yaklaşık olarak üçte bir oranında düşen nüfusu için günlük sıkıntılara neden olmaktadır. Her yıl pazara bir milyon yeni işsizin katılmasıyla, İran'daki herhangi bir hükümetin karşılaşacağı en büyük zorluk istihdamı artırmak için yeni koşullar oluşturmak olacaktır. İran'ın, bu talepleri karşılamak için yılda 18 milyon dolarlık doğrudan dış yatırımın dahil olduğu üretim kapasitesi için yeterli olacak özel yatırımın zengin ve dayanıklı olarak artışına ihtiyacı vardır.

Muhafazakârlar imkânlarını bu ekonomik zorlukları yenebilmek için kullanmaktadırlar, ancak aslında ne onlar ne de rakiplerinin övünebilecekleri başarılı bir ekonomi sicilleri bulunmamaktadır. Bunun nedeni kısmen sağlam ekonomik gelişme olasılığıyla başlatılan siyasi hassasiyetlerdir. Gerçek bir reformun dev-

letin gücünü ve İran'ın elitlerinin ellerinde tuttukları tekeli etkili olarak zayıflatacağı açıktır. Yabancı yatırım için güvenli bir ortam oluşturmak daha uyumlu bir uluslararası tutum gerektirecektir. Nihayetinde, İran'daki ekonomik reform ülke içinde ve dışında daha sorumlu bir yönetim şeklini teşvik edecektir. Ne yazık ki, yüksek petrol fiyatları Tahran'ın bu siyasi açıdan acı verici adımları sürüncemede bırakmasına olanak sağlamıştır. İran halkı, 1990'ların sonlarında kısa bir süre siyasi bir huzursuzluk yaşanmasının ardından, hem statüko hem de mevcut siyasi alternatiflerle son derece büyük bir düş kırıklığına uğradı ve siyasi süreçten aleni bir şekilde kendisini geri çekti. Halk reform hareketinden kaçındı (çok yakın zamanda 2003 belediye seçimlerinde yönetimi şaşırtıcı bir yenilgiye uğratarak) ve mevcut sistemi korumaya yönelik herhangi bir siyasi formülü tamamen reddetme konusunda giderek artan bir açık sözlülük içerisine girdi.

Hüküm süren siyasi düzenden genel olarak yabancılaşmaya rağmen, İran devrim öncesi bir durumda görünmemektedir. İranlılar, muhalefete karışmak da dahil olmak üzere her türlü organize siyasete katılımlarını kısıtlayarak siyasi sistemi protesto ediyorlar. Halk, İslam Cumhuriyetinden düş kırıklığına uğramıştır, ancak bu düş kırıklığını henüz sokağa taşımaya hazırlıklı olmadıklarını da göstermişlerdir. Bu siyasetten ilişkiyi kesme İran'ın yakın tarihinin doğrudan bir ürünüdür. Son demokrasi deneylerinin ters gitmesinin düş kırıklığını hâlâ çekiyor olmaları nedeniyle, İranlılar siyasi karışıklıklardan bezmiş durumdadırlar ve toplu seferberlik yoluyla siyasi koşullarını olumlu yönde değiştirebileceklerinden şüphe duymaktadırlar.

Dahası bugüne kadar hiçbir teşkilat veya potansiyel lider, hükümetin muhafazakâr güçleriyle büyük çapta karşı karşıya gel-

mek için gözle görülür bir disiplin veya güçle ortaya çıkmadı. Birliğin Güçlendirilmesi Bürosu (Daftar-e Takhim-e Vahdat) gibi birkaç ulusal öğrenci teşkilatı demokratik değişimin sesli savunucuları arasında bulunmaktadır, ancak hükümet baskısı etkilerini susturmuş durumdadır.

Bu unsurların bir sonucu olarak, mevcut İran hükümeti sürekli olacak, kısa ve hatta orta vadede varlığını sürdürecek gibidir. Ne var ki İran'ın kuşak değişimi ve hükümetin neden olduğu düş kırıklığı, uzun vadede kaçınılmaz olan daha demokratik bir siyasi düzene dönüşümün habercisidir. Bu sürecin akamete uğratılması, hatta uzun süreli ertelenmesi, İran'ın siyasi tarihinin derinliklerinde güvence altına alınmıştır.

İRAN'IN DÜNYAYA YAKLAŞIMI

İslam Cumhuriyeti tarihi boyunca, İran'ın iç dinamikleri dış politika gündeminde ve yaklaşımında doğrudan etkili olmuştur. Geçmişte, hizipler arası iç çekişmeler, 1979 yılında ABD büyükelçiliğinin basılması, 1989 yılında yazar Salman Rüşdü hakkında verilen ölüm fetvasının resmen yürürlüğe konması ve daha yakın zamanda "Medeniyetler Arası Diyalog" girişimleri gibi dış politikasının en kışkırtıcı unsurlarının bazılarını hızlandırmıştır. Bugün, iç rekabetler İran'ın dış faaliyetlerine sızmaya devam etmektedir ve bunun bir sonucu olarak İran'ın birçok resmi kurumu çoğunlukla birbiriyle doğrudan çelişen politikalar izlemektedir.

Geçen yirmi beş yıl boyunca İran'ın dış politikası önemli ve anlamlı şekilde değişti. İslam Cumhuriyeti ilk başlarda uluslararası sistemin geçerli olan normlarını inkâr etse de, bugün hükümet bölgenin mevcut siyasi düzenini yıkma çabalarını büyük öl-

çüde terk etti ve devletler arası ilişkilere ideolojiden çok ulusal çıkarlar temelinde yaklaşmaktadır. İslam Cumhuriyeti, etkisini yansıtmak ve çıkarlarını korumak için çabalarken, gerçekçi prensiplere giderek daha çok teslim oldu. Bugün, İran'ın dış politikası dikkat çekecek şekilde uçlarda seyretmektedir; bir yandan uzlaşmacı bir tutum sergilerken diğer yandan da düşmanlık göstermektedir.

Ticari faktörler, İran'ın dış politikasının yeniden düzenlenmesinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. İran'ın uluslararası ticareti korumak ve genişletmek, yabancı yatırımı çekmek ve gelecekteki ani bir fiyat düşüşünü engellemek için diğer önde gelen üreticilerle birlikte petrol politikasını koordine etmekteki çıkarları, dünyaya yaklaşımını şekillendirmekte ve çatışmacı taktiklerini kısmen terkederek daha uyumlu bir tutum izlemesine şekil vermektedir.

İran'ın dış politikasının bu geniş sınırları, güneyde Basra Körfezi'nde bulunan komşularıyla arasındaki gerginliğin yumuşamasındaki başarısında, kuzeyde Kafkasya ve Orta Asya'daki komşularına olan pragmatik yaklaşımında ve Hindistan, Rusya, Çin, Japonya ve Avrupa Birliği dahil olmak üzere bölgedeki aktör ülkelerle yakın bağlar kurmasında açıkça görülmektedir. Bu son çaba, İran'ın Birleşik Devletlere karşı ısrarla sürdürdüğü resmi düşmanlığını dengelemek için tasarlanmıştır.

Tahran'ın Washington'a yaklaşımı, İran'ın ılımlı ve gerçekçi dış politika eğiliminin birkaç kararlı istisnasından biri olarak kalmıştır. İran'ın Birleşik Devletlere yönelik politikasını formüle ederken, ideolojik zorunluluklar, ulusal çıkarlar hesaplarına ağır basmaya devam etmektedir. İran'ın sert İsrail karşıtlığı da kendi kendini baltalayan bu dogmanın bir ürünüdür. Bu istisnalar,

İran'ın devrimsel ortodoksluğunun yontulması, rejimin meşruluğunun bir unsuru olarak halk desteğinin giderek artan önemi ve uluslararası entegrasyonun giderek zorlaşmasıyla zaman içinde ortadan kalkabilir. Bununla birlikte yakın gelecekte İran'ın dış politikası, rejimin resmi anti-Amerikan ve anti-İsrail ideolojisinin esiri olarak kalacaktır.

İran'ın dış politikasının genel yapısı son birkaç yıldır nispeten istikrarını korumuştur ve yakın gelecekte de bu istikrarı koruyacak gibidir. Dahası, İran'ın dış politikayla ilgili elit tabakasında, ülkenin stratejik çıkarlarının temel yapısı hakkında giderek artan bir fikir birliği vardır. Tahttan indirilen şahı koruma altına alan ve İsrail ile barış anlaşması imzalayan Mısır'la hâlâ eksik olan ilişkilerin normalleştirilmesi gibi daha önce tabu olan adımlar, bugün İran siyasetindeki birçok grup arasında geniş tabanlı destek bulmaktadır.

İran'ın iç siyasetindeki son değişiklikler dış politikasındaki esnekliğin ve tutarlılığın artışını hızlandırabilir. İranlı reformcuların yakın zamanda gerilemeleri, tek ideolojik grubun elindeki resmi organları tekrar sağlamlaştırmıştır. Her ne kadar tarihsel olarak anti-Amerikan duyguları tatmin etmeye uğraşmış olsalar da, İran'ın muhafazakârları aynı zamanda uzlaşmacı yaklaşımlarında ve uygulamalarının arkasında olmak konusunda başarılı bir sicile sahiptirler. Tahran'da yükselmekte olan pragmatistler, Birleşik Devletler ile diyalogu "ne haram ne de farz" olan bir süreç olarak tanımlamaktadırlar.

Yine de, İran'ın uluslararası yaklaşımının daha da yumuşaması hakkındaki tahminler büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır. İranlı muhafazakârların yurt içindeki güçlü konumları, seçmenlerini tekrar canlandırmak ve aşırı politikaları haklı çıkarmak

için yurt dışında yaşayan bazı kesimlerin ideolojik ateşi yakmalarına esin kaynağı olabilir. Muhafazakârlar, pazarlık gücüne sahip olmalarının verdiği bir hisle, uluslararası ilişkilerde yumuşamak konusunda isteksiz davranabilirler ve herhangi bir işbirliği gerektiğinde, gereğinden fazla bir karşılık talep edebilirler.

İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMLARI

İran'daki muhalifler ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun takip incelemeleri sonucunda, son iki yıldır İran'ın kapsamlı uranyum zenginleştirme tesisleri kurduğunu ortaya çıkardı. Natanz ve Tahran'daki araştırma tesislerinin ve Arak'taki ağır su üretim fabrikasının ortaya çıkarılması, Çin'den önemli miktarlarda uranyum ithalatı yapıldığının kesinlik kazanması, İran'ın nükleer kapasitesi hakkındaki istihbarat tahminlerinin önemini artırdı ve nükleer eşiğe ulaşılmasına az bir zaman kaldığını gösterdi. Bu bulgular ve IAEA'nın ardı ardına yaptığı incelemeler sonucunda ortaya çıkan endişe verici açıklamalar zinciri, İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (NPT) hükümlerine uyma vaadinin güvenilirliği hakkında yeni şüpheler doğmasına yol açtı. İran'ın nükleer programının çapıyla ilgili açıklamalar, ABD'nin şüphelerini doğruladı ve diğerlerinin değerlendirmelerini de değiştirdi. IAEA'ya göre İran "nükleer yakıt üretiminin neredeyse ilk aşamasını tamamladı"[1] ve elle tutulur kanıtlar göstermektedir ki bu, çok yönlü atomik parçalanmaya uygun madde elde etme ve/veya üretme çabalarının bir parçası-

---

[1] "İran İslam Cumhuriyeti'nde Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması -Güvenlik Tedbirleri Anlaşması'nın Uygulanması", Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Genel Direktörü'nün Raporu, 10 Kasım 2003.

dır. İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili endişeler, İsrail gibi bölgesel devletleri hedef alabilen orta menzilli füzeleri başarıyla üretebilmiş, çok eskiye dayanan, sofistike füze gelişim programıyla ilgilidir. Tahran'ın ayrıca kıtalar arası balistik füze planları da bulunmaktadır.

Bush yönetimi, bu gelişmelere sert bir söylem ve uluslararası bir baskı birliğiyle karşılık verdi. Ortaya çıkarılan bilgiler o kadar endişe vericiydi ki, tarihte ender görülmüş bir şekilde İran'ı uyarmak için çok uluslu bir ortak görüş oluştu. İran'ın daha önce sorunsuz bir ilişki içerisinde bulunduğu ve her ikisi de IAEA'nın yönetim kurulunda bulunan Kanada ve Arjantin ile tam o döneınde bazı sorunlar yaşaması da buna katkıda bulundu. Sonuç, nükleer faaliyetleri nedeniyle uluslararası toplumun İran'a baskı uygulamak için tarihte görülmemiş bir çaba harcaması oldu. Bu çaba, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin üstü kapalı eylem ve uluslararası ekonomik yaptırım tehdidiyle güçlendirildi. Bu çok uluslu baskı, kısa vadede dikkate değer gelişmeye vesile oldu; İran, Ekim 2003'te beyan edilmiş ve edilmeıniş tüm madde ve faaliyetlerin denetlenmesine izin veren Ek Protokolü imzalamayı kabul etti. İran hükümeti ayrıca, zenginleştirıne ve tekrar işlemeyle ilgili faaliyetleri de askıya almayı kabul etti. Anlaşma, dış işleri bakanlarının kendi hükümetlerini İran'a barışçı nükleer teknolojiyi kullanma konusunda izin vermeleri için ikna eden İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından görüşüldü. Bu anlaşma, İran'ın sınırlı ancak anlamlı bir ödün vermesi anlamına geliyordu. Ne var ki üst düzey yönetimde hararetli tartışmalara yol açtığı söyleniyordu. Ayrıca anlaşma, daha bir yıl önce meydana gelen Irak konusundaki anlaşmazlığı tekrarlamak istemedikleri için, hem Birleşik Devletlerin hem de müttefiklerinin o anki çı-

karlarını koruyan bir uzlaşma da sunuyordu. Ne var ki ardından gelen açıklama ve eylemleri İran'ın bu anlaşmanın hükümlerine uyacağına olan güveni önemli ölçüde yıktı. Ekim'deki uzlaşma ve İran'ın IAEA ile sonraki ilişkisi kısa ömürlü bir zafer, tanım gereği, İran hükümetiyle uluslararası toplum arasında nükleer konularda gayri resmi bir ilişki olarak kaldı.

O zamandan beri, İran'ın IAEA ile olan ilişkisi sürekli bir anlaşmazlık, gizlilik ve İran'ın nükleer faaliyetlerinin gerçek çapı hakkında muntazam olarak yeni açıklamaların gelmesi ile tanımlanmıştır. Nükleer malzemelerin yakın zamanda İran'a doğru yol alması, gelecekte daha fazla yüzleşmeler olacağı beklentisini artırmıştır.

IAEA, İran'ın uzlaşmazlığını veya kendi üyeleri arasında zor elde ettiği ortak görüşün bozulmasını daha fazla provoke etmeden Tahran üzerindeki baskıyı koruyarak ince bir çizgide yürümeye devam etti. IAEA Başkanı Muhammed El Baradey, Mart 2004'te Washington'a yaptığı bir ziyaret sırasında açık sözlülükle İran'ın nükleer programının statüsü hakkında "denetleme hevetinin hâlâ devre dışı" olduğunu ve rejimin bu programın tüm yönlerini açıklamak için anlaşmanın hükümlerine ne kadar uyacağı konusunu tekrarladı.[2] Haziran 2004'te IAEA idare meclisi, İran'ın vaktinde işbirliği yapmadığına, uluslararası topluluğa yaptığı açıklamalardaki eksikliklere ve İran'ın nükleer programının en sorunlu unsurlarını içeren aciliyete dikkat çekerek, bugüne kadarki en sert ifadeleri içeren kurul kararını geçirdi. IAEA ve uluslararası topluluk, Bush yönetimi tarafından bir yıldan daha uzun bir zaman önce dile getirilen İran'ın NPT altın-

[2] CNN, 18 Mart 2004

daki yükümlülüklerini yerine getirmediği yönündeki kanaat çevresinde birleşmiş görünmektedir. Tahran buna cevaben, Ekim anlaşmasındaki taahhütlerini hiçe sayarak santrifujların inşasına başlayacağını duyurdu.

İran'ın Nükleer Zorunlulukları

Tarihi ve çalkantılı komşuları göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın nükleer tutkusu tamamen mantıksız stratejik hesaplar sergilememektedir. İran'ın nükleer kapasitesini artırma tartışmaları, her ne kadar IAEA ile yüz yüze yapılan son diplomatik faaliyetler bir nebze daha özgür bir tartışma ortamı oluşturduysa da, halk forumlarından çok, özel görüşmelerde sürdürülmektedir. Yine de İran'ın nükleer seçeneğin peşinden gitmesinin ardındaki mantığı anlamak için, İran'ın akademik gazete ve basınında yer alan güvenlik konusundaki zengin literatürden faydalanılabilinir. Din âlimlerinin sık sık İsrail'in nükleer kapasitesine yönelik söylemlerinin yanı sıra, İran'ın programının tek nedeni İsrail değildir. Irak'ın işgali ve savaş deneyimiyle birlikte telkin edilen muazzam güvensizlik hissine ek olarak, kitle imha silahlarının iki önemli etkisi daha olduğuna dair yaygın bir görüş birliği vardır: prestij ve baskı aracı. Prestij, İran'ın önemli bir karakteristik özelliği olan ulusal onuru yansıtmaktadır; siyasi yelpazede, ekonomisi, toplumu ve siyasi olgunluğu açısından çok daha aşağı gördükleri komşu Pakistan'ın daha ileri askeri teknolojiye sahip olması İranlılar için kesinlikle kabul edilemezdir. İran'ın nükleer seçeneklerini değerlendirmesine neden olan ikinci faktör olan baskı aracı, İran'ın temel stratejik yetersizliklerinden biri olan Birleşik Devletler'den uzaklaşmasını daha da ortaya çıkar-

maktadır. Tahran'daki birçok kişi için, uygun bir nükleer programa sahip olmak, ülkenin Washington'la pazarlık konumunu güçlendiren en önemli etkendir.

Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması, İran'ın en ciddi güvenlik endişelerinden birini kesin olarak azaltmıştır. Yine de Irak'taki rejim değişikliği, tehlikeye açık batı sınırları boyunca Tahran'ı potansiyel bir kaosla karşı karşıya bıraktığı gibi, ABD'yi bölgede güç uygulayabileceği en yakın yere yerleştirmiştir. Bush yönetimiyle İran arasında yükselen gerilime bir katkıda bulunan Saddam yönetiminin yıkılması, Tahran açısından sağlam stratejik paylar oluşturmamıştır. Aslında ABD'nin yaptığı rejim değişikliği, haydut devletler, önleyici eylem ve bölgedeki güç dengesindeki son değişiklikler hakkındaki açıklamaları sadece "stratejik bir silahın" potansiyel caydırıcılık değerini artırmıştır. İran'ın gruplar arasında tartışmaları provoke eden ve böylece ülke içinde güç çatışmasına neden olan diğer kışkırtıcı politikalarının aksine nükleer tutkusu, İran'ın politik yelpazesinde geniş olarak paylaşılmaktadır. Nükleer programın başlangıcının devrim öncesindeki krallık dönemine kadar uzandığı, bu dönemde sözde enerji üretiminin amaç olduğu, ancak bu çalışmaların nükleer silah araştırmaları için bir zemin olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Nükleer eşiğin geçilmesine karşı çıkanlar hâlâ seslerini duyurabilmektedirler ve etkilidirler. Yine de, nükleer potansiyelin İran'ın siyasi gruplarıyla muntazam olarak uygun düşmeyen bir dizi çıkarla yankılandığı açıktır. Prestij faktörü ve nükleer kapasitenin temsil edeceği aleni caydırıcı güç, herhangi bir siyasi karaktere sahip İran rejimine güçlü dürtüler sunacaktır.

Son birkaç aydır kamu tartışmalarında daha da aleni hale geldiği gibi, İran'ın siyasi elitleri ikinci dereceden (ancak hâlâ önemli) bir konuda ikiye bölünmüşlerdir: nükleer silah kapasitesi ne-

deniyle uluslararası toplumla karşı karşıya gelme olasılığı. Her ne kadar reformcular İran'ın bölgedeki devletlerle olan ilişkisinin yumuşamasının ve Avrupa ve Asya ile olan ticari ilişkilerinin faydalarını vurgulasalar da, uzlaşma taraftarı olmayanlar uluslararası yaptırım ve izolasyon ihtimalinden yılmamaktadırlar ve İran'ın sönmekte olan devrimsel ateşini tekrar alevlendirecek ve yönetimin içerideki eksikliklerinden dikkati dağıtacak bir krize kucak açacaklardır.

İran'ın Nükleer Geleceği

İran'ın nükleer programıyla ilgili birçok belirsizlik hâlâ çözümlenmemiştir. İlk olarak, İran ve üç Avrupalı dış işleri bakanı arasındaki Ekim anlaşmasının geçerliliği, özellikle de İran'ın yakın zaman önce santrifuj inşasını başlatma yönündeki kararı göz önünde bulundurulduğunda, ciddi bir şüphe altındadır. Tahran'ın bu cüretkâr adımı anlaşmanın orijinal hükümlerini aşındıran ve bu konuda Avrupa ve Birleşik Devletler arasında varılan sınırlı görüş birliğini de baltalayan en son harekettir. İran yönetimi, bir yandan uluslararası toplulukla büyük bir çatışma yaşamaktan kaçınırken, diğer yandan da nükleer programında hız kazanmaya çalışıyor izlenimi vermektedir. Ekim anlaşmasında İran'ın verdiği taahhütler aslında oldukça geniştir; zenginleştirmeyle ve tekrar işlemeyle ilgili tüm faaliyetlerin – aslında bu faaliyetler santrifuj parçalarının üretimini, santrifujların montajını ve denenmesini; ve uranyum heksaflorid ham maddesinin üretimini de içeriyordu – ve ağır su reaktörünün inşasının tamamen ertelenmesini zorunlu kılıyordu. Bugün uluslararası topluluk için en önemli zorluk, İran'ın Ekim 2003 vaatlerine saygısızca karşı gelme çabalarına karşı etkili bir cevap formüle etmektir.

Buna ek olarak, ikinci dereceden çözülmemiş konular vardır. İran parlamentosu hâlâ Ek Protokol'ü imzalamamıştır. (Konunun, muhafazakârların ezici çoğunluğu elde ettiği ve usulsüzlüklerle dolu bir gizli oylama sonucunda koltuklarını kazanan vekillerin Mayıs 2004'teki göreve başlama törenleri sırasında ele alınacağı bekleniyordu.) Her ne kadar İran imzadan önce protokolü geçici olarak uygulayacağına söz verdiyse de, IAEA ile olan anlaşması gereğince, parlamento müzakereleri (ve ardından uzlaşmaya yanaşmayan Muhafızlar Konseyi tarafından onay gerekmesi) İran'ın vaatlerini tutmaması için açık bir kapı bırakmaktadır.

Çözülmeyen bir başka konu ise, Tahran ve Moskova arasında uzun zaman önce yapılması vaat edilen, Buşehr'den gelen kullanılmış nükleer yakıtın dönüştürülmesi hakkındaki anlaşmadır. Her ne kadar iki taraf da böyle bir anlaşmanın eli kulağında olduğunu söylese de henüz tamamlanmamıştır. Bu açıdan Rusya'nın İran'ın hırsları hakkında endişelenmek için özel bir nedeni vardır, çünkü İran nükleer yakıt üretme çabalarında başarılı olduğu taktirde Rusya'dan taze yakıt almasına gerek kalmayacaktır. Rusya ve İran ayrıca Buşehr'de ikinci bir elektrik santralı kurma olasılığı hakkında uzun süredir görüşmeler sürdürmektedirler.

Son olarak İran, NPT ve Ek Protokol'deki yükümlülüklerini yerine getirecek olsa bile, hâlâ askeri amaçlar için önemli ölçüde uygulanabilirliği olan dikkatle hazırlanmış bir nükleer alt yapı kurma imkânına yasal ve teknik açıdan sahip olacaktır. Uluslararası anlaşma yükümlülükleri altında, İran'ın uranyum zenginleştirme, ağır su tesisleri kurma ve yerli yakıt üretimini tamamlama izni vardır. Dahası sahip olduğu imkânlardan anlaşıldığı üzere İran, silah gücünü elde etmek için dışarıdan yardıma gerek duymayacağı, kendi kendine yetme noktasına ulaşmaktadır. İran bu eşiği aştığında, geleneksel nükleer silahların yayılmasını önleme

tedbirleri İran'ın nükleer programını etkileyecek gibi görünmemektedir. İran'ın resmi görevlilerinin IAEA'nın onayı tamamlandığında uranyum zenginleştirme faaliyetlerini başlatacaklarına dair verdikleri taahhüt göz önünde bulundurulduğunda Ekim anlaşması, tam nükleer silah statüsüne adım adım yaklaşmakta olan İran'a sadece yeni bir geciktirme taktiği sağlamış olabilir.

İran'ın askeri seçeneklerini geliştirmeye devam ederken ek incelemelere teslim olması, hükümetin uluslararası toplulukla nükleer konusunda hassas bir anlaşmaya varacağı izlenimi vermektedir.

Bu, sürgün edilen İranlı bir muhalif grup tarafından iddia edildiği gibi, açıklanan sivil faaliyetlerle paralel olarak sürdürülen askeri amaçlı gizli bir nükleer program yürütmeye kadar varabilir. En azından, İran'ın gizlilik modeli ve açıklanan faaliyetlerinin sofistike ve geniş kapsamlı doğası, yönetiminin mümkün olan tüm nükleer seçenekleri elinde bulundurmaya kararlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Birleşik Devletler için asıl zorunluluk İran'ın nükleer silah elde etmesine yönelik sürecini kontrol etmek için sürekli bir çaba harcanması konusunda görüş birliği sağlamasıdır.

BÖLGEDEKİ KARIŞIKLIKLARLA İLGİSİ

Bush yönetiminin Orta Doğu politikasının en önemli üç sorunu: Irak ve Afganistan'da istikrarın sağlanması ve İsrail-Filistin sorununun çözülmesidir. İran'ın her üç arenada da büyük bir etkisi bulunmaktadır, ve hem Washington'un amaçlarına destek olmak hem de bu amaçları baltalamak konusunda önemli bir potansiyele sahiptir. ABD'nin, İran'ın karıştığı her alanla ilgili açıklamaları, terör konusundaki rolünü azaltma eğilimindedir. Ne var

ki özellikle de savaş sonrası Irak ve Afganistan söz konusu olunca gerçek daha karmaşıktır.

ABD'nin 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren Ortadoğu'ya yönelik politikalarından muhtemelen en fazla faydalanan ülke İran'dır. Washington, Taliban ve Saddam Hüseyin'i Afganistan ve Irak'ta iktidardan indirerek, Tahran'ın en kuvvetli iki düşmanını ve en ciddi tehditleri ortadan kaldırmış oldu. Onların yerine geçenlerse İran'ın tercihlerine uygun değildir, çünkü yeni bölgesel manzarada belirsizlikler, Birleşik Devletler ile jeo-grafik yakınlık ve kaos tehdidi (ve bir dereceye kadar gerçeklik) görülmektedir.

ABD yönetiminin Irak ve Afganistan'da merkezi hükümet otoritesi kurma çabalarında İran hükümeti çoğunlukla yapıcı bir rol oynamıştır. Aynı zamanda İranlılar, her iki ülkede de geniş bir siyasi aktör yelpazesiyle ilişkiler kurmuşlardır; kendi kuvvetlerini artırmak için ilişki içinde oldukları radikaller de buna dahildir. İlişki, hem resmi hem de gayri resmi mekanizmalar aracılığıyla kurulmuştur ve her iki ülkedeki merkezi hükümetin doğrudan tanınmasından, sağlanan yardıma, gelmekte olan demokratik süreci yıkmayı aklına koymuş olan kötü aktörlere akıtılan finansal ve materyal desteğe kadar farklı alanlarda ilişkileri içermektedir. İran'ın Irak ve Afganistan'a yönelik yaklaşımlarının devam edeceği kesindir.

Afganistan ve El-Kaide

Taliban ile İran arasındaki düşmanlık, ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalede bulunmasına neden olan 11 Eylül 2001 olaylarından çok daha önce başlamıştır. Taliban'ın köklerinin Pakistan'daki radikal Sünni okullara dayanıyor olması ve İslama-

bad'daki askeri kuvvet ve istihbarat servisleri ile yakın ilişkileri nedeniyle İran'ın baştan beri Taliban hareketi konusunda şüpheleri vardı. Ülkenin İslami devlet kimliği ve kendine özgü İranlı onuruyla ilgili olarak, İranlı yetkililer Taliban'ı İslam'ın yanlış tanınmasına neden olan gerici köylüler olarak gördüler. Taliban'a duydukları düşmanlık, uyuşturucu dalgasının iyice artması ve Taliban'ın kontrolündeki Afganistan'daki istikrarsızlığın sık sık İran sınırlarına taşması ile iyice arttı. Taliban ise aşırı sofu doktrininin etkisi altında Şii Müslümanları dinden dönmüş kişiler olarak yeriyor ve Taliban militanları Afganistan'ın Şii azınlığını tehdit ediyordu. Komşular arasındaki bu gerilim, on bir İranlı diplomatın bir Şii şehrinin Taliban'a devri esnasında öldürülmesinin ardından 1998 yılının Ağustos ayında neredeyse birebir çatışmaya dönüştü. Sonuç olarak İran, Kuzey İttifakı da dahil olmak üzere, Taliban'la çatışan karşı milislerle sıkı bağlar kurdu. Bu geçmişi İran'ı, ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde Taliban'ı devirme ve Afganistan'ı el-Kaide için yuvalanma yeri olmaktan çıkarma için giriştiği seferberlikte olası bir müttefik durumuna getirdi. İran'ın ilk başlardaki başarı sicili de oldukça ümit vericiydi: Tahran Kuzey İttifakı aracılığıyla, Afganistan'da ABD askeri kuvvetleriyle birlikte çalışmaya devam etti ve savaş sonrası Kabil'de yeni bir merkezi hükümet kuran Bonn sürecinde aktif ve yapıcı bir rol oynadı.

İranlı yetkililer ayrıca, ABD'nin Taliban zaferini kolaylaştıracak şekilde yaptıkları kapsamlı lojistik desteğe, savaş sonrası Başbakan Hamid Karzai'nin başkanlığında örgütlenen yeni yönetime yaptıkları önemli yardımlara ve bu yönetimi hemen tanımalarına da dikkat çekmektedirler.

Bush yönetimi bu çabaların farkında olmakla birlikte İran'ın Afganistan'daki daha kötü eylemlerine sürekli olarak işaret et-

mektedir. Başkan Bush Ocak 2002 gibi erken bir tarihte, Afganistan'a herhangi bir müdahalede bulunmaması yönünde İran'a hafif örtülü bir uyarıda bulunarak, "Eğer herhangi bir şekilde hükümeti şekillendirmeye, oluşturmaya veya istikrarını bozmaya çalışırlarsa, koalisyon kendileriyle öncelikli olarak diplomatik yollarla ilgilenecektir..." demiştir.[3] Üst yönetimden yetkililer sık sık İran'ın, destekçileriyle ülkenin istikrarsızlaşmasına ve bugünkü merkezi hükümet otoritesinin yokluğuna katkıda bulunan Afganistan'daki yerel diktatörlerle olan ilişkilerini eleştirmişlerdir. İranlı uzlaşmaz kesim ile el-Kaide arasındaki sözde danışıklı dövüş iddialarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu iddialar hem İslam Cumhuriyeti'nin ABD'nin 2001'de Afganistan'daki askeri seferberlik sırasındaki yardıma hazır tutumu hem de İran ile el-Kaide'nin Sünni militanları arasındaki eskiye dayanan husumetle çelişmektedir. El-Kaide'nin ideolojisi ve dünya görüşü, ilahiyatçıların İslam'a ters düşen inançlara sahip olduğunu söylediği Şiiliğe tamamen karşıdır. Ne var ki hem el-Kaide'nin operasyonel liderleri hem de İran güvenlik bürokrasisinin üst kademelerini oluşturan radikal uzlaşmaz kesim, geçmişte işlevsel ittifakları kolaylaştırmak için, ideolojik uyuşmazlıkları göz ardı ederek, doktrinlerinde belli bir derecede esneklik göstermişlerdi.

El-Kaide ile İran arasındaki işbirliği iddiaları ortada fazla bir delil olmaması nedeniyle ortada kalmıştır. Bazı raporlar el-Kaide ile bağlantılı militanların İranlı yetkililerle 1990'ların ortalarından beri doğrudan bağlantısı olduğunu belirtmektedir; ne var ki hiçbir ciddi rapor 11 Eylül saldırılarından önce elle tutulur bir iş birliğinin varlığını ortaya koymamaktadır.

---

[3] ABD Dış İşleri Bakanlığı, Uluslararası Enformasyon Programları, "Bush, İran Terörle Mücadeleye Katkıda Bulunmalıdır diyor, İran'ın Afganistan'a istikrar kazandırılmasında yardımcı olacağını umduğunu ifade ediyor." 10 Ocak, 2002.

Daha da rahatsız edici olan ise saldırılardan bu yana İran'ın, aralarında el-Kaide sözcüsü Süleyman Abu Gait ve güvenlik şefi Saif al Adel gibi birçok ileri gelen liderin de bulunduğu Afganistan'dan kaçan el-Kaide üyelerine transit yol ve güvenli bir liman olarak hizmet verdiğine dair delillerin bulunmasıdır. Bu iddialarla ilgili olarak Hizbullah'ın özel operasyonlar şefi ve Washington'un en çok aranan teröristler listesinde bulunan İmad Mugniyeh'in de İran'da saklandığı yönündeki raporlar bulunmaktadır. Bu konuda ABD hükûmetinin eleştirileri 2002 yılı başlarında artınca İran, el-Kaide ile bağlantılı belirlenmemiş sayıda kişiyi barındırdığını teyit etti ve daha sonra da bu etkinliklerin "küçük veya büyük çapta unsurları" içerdiğini kabul etti. Söz konusu kişilerin ne İran'a girişlerine ne de durumlarına dair detaylar hakkında kamuoyu - İran'ın el-Kaide temsilcilerini yargılama niyetinde olduğunu bildirmesi dışında - herhangi bir şey bilmemektedir. Ayrıca İran'ın ABD'nin askeri harekâtıyla birlikte Afganistan'dan kaçan en az 500 kişiyi sınır dışı ettiği iddiaları da mevcuttur. İran bu eylemleri, el-Kaide'nin iç ve uluslararası tehdidine karşı ihtiyatlı davrandığına dair delil olarak gösterse de ABD, büyük ihtimalle İran'da konuşlanan el-Kaide militanlarının yaptığı söylenen Mayıs 2003'teki Suudi Arabistan saldırılarından sonra İran'ın tutumunu daha da şiddetlendirdiği yönünde endişelenmektedir. Sonuç olarak Washington, 11 Eylül saldırılarından sonra sınırlı bölgesel konular üzerinde geliştirilen sessiz yapıcı diyalogunu askıya aldı. İran'ın el-Kaide ile olan ilişkisinin türü dolaylı anlatım ve yorumlara bağlıdır. Doğu sınırları söz konusu militanların geçişine elverişlidir. Ne var ki bu doğru bile olsa İran'ın istenmeyen misafirlerini gizli gizli ağırlaması gerilimi artırmaktadır. Bu konuda olası fakat doğrulanmamış bir açıklamaya göre, İran'ın yakala-

nan el-Kaide militanlarını teslim etme konusundaki isteksizliği, bu tür bir iş birliğinin İran'ın uzlaşmaz kesimi ile teröristler arasındaki suç ortaklığı hakkında delil üreteceği yönündeki endişelerden kaynaklanmaktadır. İranlı yetkililer perde arkasında ellerindeki el-Kaide tutuklularına karşılık halen Irak'taki işgalci ABD güçleri tarafından alıkonan Halkın Mücahitleri Örgütü elemanlarını değiş-tokuş etmeyi önerdiler. Washington ile olan çalkantılı tarihinin diğer bölümlerine benzer şekilde İran'ın değerli bir pazarlık aracı olarak gördüğü unsurlara takılıp kalması, potansiyel etkisine aşırı değer biçilmesine ve kendi güvenliğinin zayıflamasına neden olabilir.

Irak

İran'ın, Taliban ile olduğu gibi Saddam Hüseyin ile olan ihtilafının da uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Sekiz yıl süren İran-Irak savaşı o kadar acı ve yorucuydu ki, savaş resmi bir barış antlaşması ile sona ermedi ve iki ülke arasındaki ilişkiler Saddam'ın on altı yıllık yönetimi sırasında tam olarak eski haline dönmedi. Bu noktada da, ABD'nin Irak'a karşı politikasının sorunlu geçmişi ve İran'ın bu ülkedeki Şii çoğunluk ile bağlantısı önemli ölçüde bir karmaşıklığa neden olup dikkatli olunmasını gerektirmesine rağmen, Tahran ve Washington kendilerini ortak bir düşman karşısında birleşmiş buldular.

2003'de Saddam Hüseyin'i devirmek üzere ABD'nin liderliğinde bir koalisyon kurulma aşamasında, bunun oluşturacağı örneği düşünen ve böyle bir yaklaşımın ABD ordusunu İran'ın batı sınırına yaklaştıracağını gören İranlı yetkililer savaşa en kaba söylemlerle itiraz ettiler. Özel görüşmelerde, ortaya konan olumlu

savaş-sonrası senaryolara karşılık İranlılar böyle bir iyimserlik içinde bulunulmamasını tavsiye ederek, Irak'taki kendi trajik deneyimlerini anlattılar. Koalisyon zaferinden hemen sonra ise İran kendi etki sahasını oluşturma ve kendilerine dost bir Şii hükümetin kurulması yolunda bulunmaz bir fırsat yakaladı. Sonuç olarak İran, Irak'taki güç gösterisi için birincil araçlardan biri olan Şii muhalefet grupları aracılığıyla ABD işgaliyle iş birliğine girişmiş oldu. Özellikle İran'ı yöneten mollalarla eskiden beri anlaşılması güç bağları bulunan Irak'taki İslami Devrim Yüksek Konseyi, Saddam-sonrası Irak'ta yeni oluşan politikaların önemli ve yapıcı bir aktörü olarak ortaya çıktı. Buna ek olarak, İran istikrarsız geçici hükümeti hemen tanıdı ve hızla Iraklılarla ekonomik ve kültürel bağları güçlendirme çabası içerisine girdi.

Afganistan'da ise İran'ın, ABD'nin liderlerin nihai amaçları hakkındaki endişelerini ve yıkıcı eylemlere girişme potansiyellerini gidermeye yetmedi. Tahran, söylendiğine göre, 2003 yazında güney-merkez sınırına hareket ederek işgalci kuvvetlerin Irak'ın mevcut sınırlarını muhafaza etme kararlılığını sınadı. İran'ın mol-la güçleri ayrıca Irak'ta Muktedir el-Ṣadr gibi militanlar da dahil olmak üzere geniş bir yelpazeye yayılmış örgüt ve liderlere ulaşmaya başladılar. Washington ayrıca İran'ı, yabancı mücahitlerin sınırlarından Irak'a geçmesine izin vermekle suçladı. Aynı zamanda İranlı liderler iyice kötüye giden güvenlik durumundan faydalanarak Irak'taki ABD varlığını kınamıştır. Bu durum, Irak halkının kötü durumu ve kutsal Şii şehirleri Necef ve Kerbela'daki istikrarsızlıkla birlikte siyasi fırsatçılık ve duygu paylaşımı bileşimini ortaya koymaktadır. Washington'un rejim değişikliği programını genişletme tehdidiyle uslandırmaya çalışmaktan vazgeçtiği İran'ın uzlaşmaz kesimi, uluslararası sahnede daha atılgan

davranma konusunda şimdiden yeni bir güven sergilemeye başladı. Ayetullah Hamaney, "Amerikalılar istesin veya istemesin, kabul etsin veya etmesin, Irak'ta yenilmişlerdir" açıklamasında bulundu.[4] Bu oldukça gerçek ihtilaf konularına rağmen savaş sonrası Irak açısından İran ve ABD arasında önemli ortak noktalar bulunmaktadır. Stratejik mantıkları büyük çapta değişmekle birlikte hem Tahran hem de Washington üniter ve hatta çoğulcu bir Saddam-sonrası Irak devleti kurmaya kararlıdır. İran için itici güç tamamen faydacıdır; Irak'ın gruplara ayrılması veya bir iç savaşın çıkması Irak sınırlarını aşarak İran'ın iç istikrarını da tehlikeye atabilir. Uzlaşmayan kesimin el-Sadr gibi tahrikçilerle bağları olmasına rağmen, bu kişilerin karmakarışık davalarına ciddi şekilde bağlanmaları düşünülemez. Bir İran gazetesi Irak'ı kuşatan şiddeti, gerilla savaşı ya da halk direnci olarak değil de "korkunç bir kör terör" olarak nitelendirmiştir. Birleşik Devletlere kolaylık göstermek bir şey İran'ın kendi topraklarında kargaşa tohumları ekmek ise başka bir şeydir. Aslına bakılırsa Necef'deki son gerilim, İran'ın diplomatlardan oluşan bir ekibi ABD güçleri ile isyancı el-Sadr güçleri arasında arabuluculuk yapmaları için göndermesi ile doruğa çıktı. Dahası yurtta popüler siyasi katılımın artmasına direnç gösteren İranlı mollalar Irak'ta çoğulculuğu desteklemektedirler. Yine bu durum, çelişkili bir biçimde kendi çıkarlarına uygundur- demokratik bir Irak politikası Şiilerin güçlü bir biçimde temsil edilmesine izin verecek, böylece İran etkisinin ülkeye nüfuz etmesini sağlayacaktır. Buna ek olarak böyle bir devlet her iki tarafa da büyük zararlar verecek siyasi kargaşaya eğilimli olacak ve böylece bölgesel hâkimiyete karşı bulunmaz bir

---

[4] "Iran Leader Pours Scorn on U.S. Democracy Claims," Reuters, 3 Haziran 2004.

düşman haline gelecektir. Bu nedenlerden ötürü İran'ın son parlamento seçimlerini küçümseyen aynı mollalar Irak'taki yeni geçici hükümeti olumlu karşılamış ve serbest seçimlerin erken bir tarihte yapılmasına gayret etmişlerdir.

Irak'taki gelişim hakkındaki önemli belirsizliklerden biri İran'ın iç işlerine yapacağı etki konusundadır. ABD'de rejimin değişmesi taraftarı olan pek çok kişi, Saddam Hüseyin'in düşürülmesiyle birlikte temsilci hükümetin kurulması ve Irak'ta hukukun üstünlüğünün sağlanmasının tüm bölgede, öncelikle de İran'da bir domino etkisi oluşturacağını düşünmektedirler. Şüphe yok ki komşularıyla içten ilişkiler kurmuş çoğulcu bir Irak, İran'ın iç siyasi durumunda dalga etkisi oluşturabilir. İranlı ilahiyatçılarla Irak'taki âlimler arasındaki etkileşim, Şii mollalar arasında, din ve politika arasındaki en uygun ilişki konusunda yapılan tartışmayı şiddetlendirecektir. Büyük Ayetullah Ali Sistani, bölgede önemli sayıda bir taraftara hakimdir – bu İran yönetimindeki mollaların sahip olduğu etkiden daha fazladır. Siyasete mollaların dahil olması konusundaki sessiz yaklaşımı ve İran'ın teokratik sistemine karşı nefreti, İranlılar arasında dini siyasetten ayırma fikrini savunan yeni kişilerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Ne var ki Irak'taki istikrarsızlık kısa vadede sadece bölgedeki radikalleri ateşlemektedir.

Orta Doğu Barış Süreci

İslami Cumhuriyet'in en sorunlu uygulamaları arasında İsrail karşıtı militan grup ve teröristlere sürekli destek sağlamasıdır. Bu gruplar arasında İran'ın Hizbullah'a desteği en göze çarpanıdır. İranlı yetkililer grubu kurduktan yirmi sene sonra da gruba

eğitim, istihbarat, silah ve para sağlamaya devam ediyorlar. Bölgenin Şii ruhban yapılaşması arasında karışık dini ve ailevi bağların artmasıyla Hizbullah günümüzde hem askeri hem de siyasi silahlara kavuşmakla birlikte İran'daki molla liderlerle de sıkı ilişkiler içindedir.

Hizbullah'ın dünyanın önde gelen terörist örgütlerinden biri olduğu tartışılmazdır: 1983 yılında ABD Donanması'nın kışlalarına yaptığı saldırı 11 Eylül'e kadar ABD'nin terörist saldırılar sonucunda en fazla kayıp verdiği olay olmuştur. Söz konusu dönem boyunca Hizbullah'ın gerçekleştirdiği bu ve diğer intihar saldırıları sonucunda, ABD'nin 2002 yılı sonunda Hizbullah'a karşı tavrı, Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Richard Armitage'ın ifadesiyle, bir "kan borcu" şeklini almıştır.

Hizbullah 1980'lerde, ABD ve diğer batılı ülke vatandaşlarının kaçırılıp rehin alınmasının yanı sıra uçak kaçırma olaylarına da girişti. Buna ek olarak, Hizbullah dört İranlı yetkiliyle birlikte 1994 yılında seksen beş kişinin öldüğü Yahudi cemaati merkezinin bombalanmasıyla bağlantılı olarak Arjantin tarafından suçlandı. Bu geçmişe rağmen bölgedeki pek çok kişi Hizbullah'ın siyasi olarak temsil edilmesini vurgularken – Lübnan Parlamentosu'nda Hizbullah'ın on iki sandalyesi bulunmaktadır - açık bir şekilde İsrail'in 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekilmesi için baskı yapılmasındaki rolünü desteklemektedir. Bu anlamda ABD müttefikleri bile bir dereceye kadar ayrılmaktadır. Bu şüpheler Hizbullah'ın İran'a itaat eden bir unsur olmanın çok ötesinde bir gelişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Örgüt ve geçmişi Lübnan'ın Şii cemaati içerisindeki karmaşık husumetlerin yanı sıra grubun operasyonel zorunluluklarını şekillendirmede Suriye'nin biçimlendirici rolünü yansıtmaktadır. İran'ın Şam üzerin-

den maddi destek sağladığı bilinmektedir, ancak güvenilir kaynaklar İran Devrim Muhafızları'nın sadece az bir bölümünün bugün güney Lübnan'da yardımı koordine etmek için kaldığı yönünde bilgiler vermektedir. Hizbullah'a İran'dan gelen desteğin, İslami Cumhuriyet'in siyasi elitleri arasındaki herhangi bir hizipçi ayrılığı aştığı aşikârdır. Hem İran'daki reformcular hem de uzlaşmayan kesim eşit şekilde Lübnan konusunda kararlıdırlar. Aslına bakılırsa 2000-2004 parlamentosundaki reformcu liderlerden biri Hizbullah'ı kurduğu söylenen Ali Ekber Muhtasamipur'dur. Cumhurbaşkanı Hatemi, Hizbullah'ın genel sekreteri Şeyh Hasan Nasrallah ile birçok kez Lübnan ve Tahran'da bulusarak grubun "Filistin'i İsrail'e karşı savunma konusunda doğal bir hakkı, hatta kutsal bir milli bir görevi" olduğunu söylemiştir.[5]

Sonuç olarak İran'ın bu vekillik görevini tamamen bırakmasına ikna edilmesi veya zorlanması pek mümkün değildir. Yine de İran'ın Hizbullah ile ilgili esnekliği mümkün olabilir. 11 Eylülden beri İranlı liderler Hizbullah'ın İsrail'e karşı silahlı bir çatışmaya girmeye çekindiğini ve Şiba Çiftlikleri bölgesel çatışmasına getirilecek bir çözümün Hizbullah'ın paramiliter faaliyetlerini bırakmasına yol açabileceğini ima etmişlerdir.

İran'ın uzun zamandır Hizbullah'a verdiği destekle birlikte İsrail'e karşı beslediği aşırı düşmanlık hisleri, aralarında Filistin Halk Kurtuluş Cephesi - Genel Kumandanlığı, Hamas ve Filistin İslami Cihad örgütünün de bulunduğu (Sünni) Filistin militan gruplarla ilişkilerin geliştirilmesine yol açtı. Ortak ideolojik görüşler operasyonel bağlantı ve ittifakları kolaylaştırdıkça, bu gruplar, Hizbullah ve İran arasındaki bağlantılar sonraki on beş

---

[5] Rob Synovitz, "İran: ABD'nin Baskısına Rağmen Hatemi Tahran'ın Hizbullah'ı Desteklediğini Söylemektedir," RFE/RL, 14 Mayıs 2003.

yıl içerisinde istikrarlı bir şekilde arttı. Bazı raporlar İran'ın örgütlere verdiği desteğin 100 milyon dolar gibi yüksek bir meblağ olduğunu tahmin etmektedir. Ne var ki Filistinli militanlar bu iddiaların doğru olmadığını söyleyerek İran'ın verdiği desteğin sadece insani yardım olduğunu ve çok daha az miktarlar içerdiğini bildirmektedirler. Tahran'ın bu gruplara verdiği destek, İran savaşı esnasında Fatah hareketi Irak ile bütünleşen ve Tahran'ı yeren Madrid barış sürecine katılımıyla İran'ı dünyaya daha da yabancılaştıran Filistin Lideri Yaser Arafat'a uzun zamandır duyduğu antipatiyi tamamlamıştır. İran, İsrail'e karşı tutumu, ve Hizbullah ve Filistin militanlarına verdiği destekle ilgili ABD'nin yaptığı eleştirileri kabul etmemektedir; resmi gerekçeleri, terörist faaliyetler ve Tahran'ın işgale karşı meşru direniş olarak tanımladığı faaliyetler arasında ayırım yapmaktadır. Bu çelişkili durum İran'ın, Filistin ile İsrail arasında olası bir barış anlaşmasına onay vereceği yönünde ikna edilebileceğine dair nadir görülebilecek bir delil ortaya koymuştur. Dış İşleri Bakanlığı Ekim 2002'de İran'ın iki-devletli çözüme engel olmayacağını ve Veliaht Prens Abdullah'ın barış planını kabul ettiğini – en azından Suudi Arabistan ile olan resmi diyalogu sırasında- bildirmiştir.

İranlı siyasetçiler, İran'ın Orta Doğu barış sürecine karşı direnen militanlara yaptığı yardımın ortaya koyduğu riski fark ederek, bu durumun ülkeyi doğrudan çatışmaya, özellikle de 11 Eylül sonrası bir ortama sürükleyeceğini fark ettiler. İran liderlerinin hâlâ aşırı söylemlerde bulunmaları ve direniş gruplarıyla yakın bağları, nihai anlamda hükümetin konu üzerindeki esnekliğini kısıtlamaktadır. İran'ın İsrail karşıtlığı o kadar açık ve kesindir ki, Tahran Filistinlilerden daha da uzlaşmaz bir tutum sergilemektedir. Eylül 2000'de ikinci Filistin intifadasının başlamasın-

dan beri ılımlılık yönündeki birkaç resmi ses radikalizm tarafından susturulmuştur. Sonuç olarak özel ve mütevazı gelişmelere rağmen, İran'ın terörist grup ve faaliyetlerle olan ilişkisi, ABD ve Avrupa istihbaratına göre oldukça önemli çaptadır. Ocak 2002'de İsrail açıklarında, Filistinli yetkililere gönderilen ve kaptanın kargonun İran'da yüklendiğini bildirdiği elli ton silah ve patlayıcıyla yüklü bir gemi yakalandı. İran, İntifada konusunda terörist liderlerin toplandığı özel bir yıllık toplantıya ev sahipliği yapmaya da devam etti. ABD'nin terörizmle savaşı, alternatif para sağlayan kaynaklara karşı başarılı olmaya başladıkça bu grupların Tahran'a olan bağlılıkları sadece artabilir ve bu da İranlı uzlaşmaz kesimin düşük maliyetli vekiller araması için bir teşvik olabilir. Büyük miktarlarda olmasına rağmen İran'ın yardımları, Filistin'in varlığı veya operasyonları için birinci sırada yer almamaktadır. Filistin ile İsrail arasında bir barış anlaşmasına doğru gözle görülür bir ilerleme olmadan ve/veya Filistinliler İsrail işgaline misilleme olarak sivillere karşı şiddet uygulamayı bırakmadan, bu grupların ve düşmanca faaliyetlerinin devam etmesi muhtemeldir.

İran'ın Terörizme Desteğinin Mirasları

İran'ın terörist ilişkilerini kesmek için uluslararası çapta sarf edilen çabaların birkaç yerde başarılı olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. İran, Hizbullah'ın 1990'ların başında rehin aldığı Batılı rehinelerin serbest bırakılmasına yönelik süreçte etkili olmuştu. Örneğin Körfez ülkeleriyle uzlaşmasının ardından bu ülkelerdeki Şiiler söz konusu teröristleri kollamayı bıraktılar. Dahası, muhaliflerin başka ülkelerde uğradıkları suikastlar nedeniyle İranlı yetkililerin yargılanması konusundaki Avrupalı gayretler

– özellikle 1997 "Mykonos davasında" İran'ın o dönemki istihbarat bakanına Almanlar tarafından yöneltilen suçlamalar – bir zamanlar yaygın olan bu uygulamayı durdurmuş gibi görünmektedir. İranlılar en son olarak, 1998'de İranlı yazar ve siyasi eylemcilerin öldürülmelerinde rolü olmasından dolayı şimşekleri üzerine çeken ve terörle en fazla bağlantısı olduğu kabul edilen istihbarat bakanlığının reformları (gerçi en iddiasız olanları) konusunda baskı yaptı. Ne var ki ileriye doğru atılan bu adımların her biri diğer konularda kaygı verici mahkeme kararlarının bozulması şartıyla gerçekleşti. Örneğin 1990'ların başında Batılı rehinelerin serbest bırakılması yurt dışında İran muhaliflerinin saldırıya uğraması ile aynı döneme denk gelmektedir. Bu arada militan Filistinli gruplara yardımlar arttı ve el-Kaide'nin faaliyetlerini İran topraklarından gerçekleştirdiği anlaşılırken bile Washington ile Afganistan hakkında 11 Eylül sonrası görüşmeleri yapıldı. İran, dış politikasını, sert ve rekabetçi iç politikasına dahil etmek eğiliminin bir sonucu olarak, kısa süreli için sağlam bir diplomatik karşılık alamadı.

Sonuç olarak İran'ın iç siyasetindeki ilerlemeler, bir zamanlar çoğu kişinin umduğu gibi terörizm konusundaki ilerleımelere yol açmadı. Durumu daha da karmaşık hale getiren gerçek, birçok İranlı reformcunun daha az çatışmacı bir dış politika için mücadele etmesine rağmen bir yandan da amaçları İslami sol kanattaki ideolojik köklerinde yankı bulan Lübnan ve Filistinli militanlarla kararlı bağlarını kesmemeleriydi. İran kamuoyunun dış politikayı şekillendirmek için yeterli olmayan sınırlı etkisi nedeniyle, genel baskı İran'ın uluslararası maceraperestliğini sona erdirmek için gereken gücü sağlamaktan çok uzaktır. İstikrarlı propaganda sayesinde Filistinlilerin durumuna duyulan sempati gü-

nümüzde İranlılar arasında devrim öncesine nazaran daha geniş çapta hissedilmektedir. Ne var ki halk, sesi duyulan bir azınlık dışında, saldırganlığa sempati duymamaktadır ve deliller İranlıların bir başka halktan çok kendi çıkarlarını korumaya çalıştıklarını göstermektedir.

Dahası İran'ın terörist bağları bugün tamamen kesilse bile, mirası ülke için çok büyük sorunlar oluşturmaya devam edecektir. 1996'da terörizme arka çıkan devletlere dava açılmasına izin veren bir ABD yasası sonucunda İran hükümeti İsrail'deki teröristlerce bombalanan ve Lübnan'da öldürülen Amerikalıların ailelerine tazminat- bugün 1 milyar dolardan fazla bir miktara ulaşmıştır- vermeye mahkûm edilmiştir. Aynı zamanda Arjantin'deki Yahudi cemaati merkezi bombalaması gibi İran'ın uzak ülkelerdeki faaliyetlerinin incelemeleri sonucunda eski İran yetkililerine davalar açılmaya başlanmıştır. İran, eğer ilerlemek ve bir gün kendisini uluslararası camiaya tamamen entegre etmek istiyorsa, güvenilirliği ve tazminatlar konusunda kendisinden beklenenleri yerine getirmesi ciddi bir ikilem olarak kalacaktır.

ABD'NİN SON TAHRAN POLİTİKASI

ABD'nin Tahran'a karşı bir politika geliştirmesi hiçbir zaman basit ve doğrudan olmamıştır. İslam Cumhuriyeti, kendi çelişkilerinin ve hizipler arası çekişmelerin içine düşmüşken, gelecekle ilgili açık tahminlere direnmekte, ve ülke liderleri genellikle ülke çıkarlarına ters düşecek şekilde davranmaktadırlar.

1979 devriminden bu yana geçen yirmi beş senelik süre içerisinde Washington aralarında yaptırım, teşvik, diplomasi ve askeri gücün de bulunduğu bir dizi siyasi araç kullandı. 1990 orta-

larından itibaren Amerika Birleşik Devletleri, İran'ın oluşturduğu tehdidi önceleri kapsamlı, ancak uygulamada tek taraflı ve şiddeti gittikçe artan bir dizi ekonomik yaptırımla geri püskürtmeye çalıştı. Bu önlemler, İran'ın uygunsuz politikalarını pahalıya ödeterek değiştirtme amacındaydı ve "ikili kuşatma" genel başlığı altında Irak'a karşı benzeri bir yaklaşımla güçlendirilmişti. Tahran açısından bu yaklaşımın etkisi, İran'ın aynı döneme rastlayan komşularıyla ve aralarında Avrupa, Çin ve Japonya'nın da bulunduğu başlıca uluslararası aktörlerle olan ilişkilerini tekrar kurma çabalarıyla zayıflatılmıştı.

1990'ların sonlarına doğru İran'daki politik liberalleşme görüntüsü, Clinton yönetimini "ikili kuşatma" politikasının İran'la ilgili kısmına son vermeye ikna etti. Yaptırımlar rejimi bir kenarda dursa da, Washington Tahran'la mütevazı tek taraflı jestler yoluyla ilişki kurma olasılığıyla deneme yaptı. Sonuç tatmin edici değildi, sadece kaçırılan fırsatların neden olduğu bir hayal kırıklığıyla birlikte Washington'un engellemeye çalıştığı İran politikalarının sürmesine ve hatta bazı önemli alanlarda daha da şiddetlenmesine neden oldu. Orta Doğu politikasının diğer yönlerinde olduğu gibi, Başkan Clinton kendi döneminden sonra bir miras olarak bırakmak istediği İran politikalarına kişisel bir dikkat gösterdi, ama tüm bu çabalarının ödülü İran'ın engellemelerinin daha da artması oldu. Bush yönetimi ilk aylarında, 11 Eylül 2001 terörist saldırıları tüm stratejik hesaplarını tamamen değiştirdiğinde, İran'a yönelik tutarlı bir politika planlamaya başlamıştı – Ağustos 2001'de yenilenmesi sırasında İran-Libya Yaptırımlar Yasası'nı değiştirmek için, nihayetinde etkisiz olan gecikmiş bir çabayı seferber etmesi bunun örneklerindendir.

11 Eylül sonrasındaki ortamda, İran, şu anda ABD'nin karşı karşıya olduğu iki tehdit barındırıyordu: terörizm ve kitle imha silahları. Aynı zamanda Washington'un terörizme karşı açtığı savaşın başlatılmasıyla İran bu çabada ana oyunculardan biri haline geldi. İkili zorunluluklar, ABD'nin 2001'den itibaren Tahran'a karşı tutarsız ve bazen çelişkili bir politika oluşturmasına katkıda bulundu. Bu dönemdeki ABD- İran ilişkilerindeki en dramatik gelişme, Başkan Bush'un Ocak 2002'de Ulusa Sesleniş konuşmasında İran'ı, Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "şeytan eksenine" dahil etmesiydi. Bu gönderme İran'ın, iddia edildiği üzere, Filistinli Yetkililere gönderdiği silahların ortaya çıkarılmasına karşılık yapıldı ve Washington ile Tahran arasında savaş sırasında süren sessiz iş birliğini ve savaş-sonrası Afganistan istikrarını sekteye uğrattı. Bir yandan yönetim İran'ı Afganistan üzerine tarihi bir diyalog içerisine sokarken – görüşmeler garip bir şekilde İran halkı tarafından da benimsenmişti- bir yandan da Washington'daki bazı etkili çevreler İran'daki demokrasi eksikliğini eleştiriyor ve İran'a Tahran'da rejim değişikliği yapması çağrısında bulunuyor ve 1980'lerdeki İran-Kontra felaketinin organize edilmesine yardımcı olan itibardan düşmüş sürgünlerle ilişkilerini yeniliyordu. Washington'daki farklı görüşler zaman zaman ABD'nin tutumunda tutarsızlıklar oluşturdu. Örneğin Saddam Hüseyin'in düşürülmesinden sonra, grubu 1997 yılında yabancı bir terörist örgüt ilan eden Dış İşleri Bakanlığı'nın karşı çıkmasına rağmen Pentagon alenen Tahran'a karşı bir öncü grup olarak gördüğü Irak'ta konuşlanan İran-karşıtı bir grupla flört ediyordu.

ABD'nin terörle savaşı İran gibi iç baskılar gören, kendini radikalizmden kurtararak yavaşça değişmeye başlayan ve politika ve tercihleri belirsiz olan bir ülkeyle baş etme sürecini karmaşık

hale getirmişti. İran'ın belirsiz iç durumu hakkındaki hatalı varsayımlar ABD'nin ülkeye karşı geliştirdiği politikanın etkisini son yıllarda zayıflattı. İran'da devrimsel değişimin yakın olduğuna ikna olan yönetim, İran'ın iç düzenini, kendine Doğu Avrupa'nın komünizmden geçişini model alarak etkilemeye çalıştı. Ne var ki rejimle halk arasındaki totaliter ikiye bölünme İslam Cumhuriyeti'nde yoktu ve bu nedenle "İran halkına" yapılan çağrılar sadece gerici din adamlarının güçlenmesini ve rejim karşıtlarının Washington'un "beşinci kolu" olmakla suçlanmasını sağladı.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

ABD'nin İran ile uzun zaman doğrudan bağlantısının ve ülke içinde herhangi bir mevcudiyetinin olmaması, İran'ın iç dinamiklerinin yanı sıra bölgesel dinamiklerini de anlamasını engellemektedir. Buna karşılık söz konusu durum Washington'un Orta Doğu'daki etkisini, kendi çıkarlarına zarar verecek boyutlarda azaltmaktadır. Her iki tarafın da çıkarına olan konularda samimi bir şekilde doğrudan ve herhangi bir sınır tanımadan diyaloga geçilmesi İran'ın çıkarlarına hizmet edecektir. İran toplumuyla doğrudan bağlantı kurmak ise ABD'nin bu kritik bölgedeki istikrar ve güvenliği artırma yönündeki ulusal hedeflerine yarayacaktır. ABD ve İran arasındaki diyalog iki hükümet arasında mutlak bir uyumu beklememelidir. Washington tarih boyunca, aralarında SSCB'nin de bulunduğu, politika ve felsefeleri kendisininki ile taban tabana zıt birçok rejimle samimi ve yapıcı ilişkiler kurmuştur. Tanım itibarıyla diplomasi, uluslar arasındaki konuları ele alır. Bu nedenle iki hükümet arasındaki tüm farklılıklar buharlaşıp yok olana kadar Tahran ile bağlantıdan kaçınmak, makul olmadığı gibi gerçek dışıdır da.

Buna karşın, ABD'nin Tahran ile geliştirdiği herhangi bir ilişki, ABD'nin ana menfaat alanlarında tatminkâr bir çözüm niteliği göstermelidir. İran'la siyasi ve ekonomik ilişkiler, İran hükümeti terörist gruplara desteğini sürdürdüğü ve nükleer silah programını bırakmadığı takdirde -ve bırakana kadar- normale dönemeye-

cektir. Ne var ki bu talepler diyalogun ön koşullarını oluşturmamalıdır.

İran ile yeni bir ilişki başlatırken her iki tarafın beklentilerinin de gerçekçi olması ve özellikle ABD'nin bu beklentilerini ABD dış politika bürokrasisine olduğu kadar İranlılara da net bir biçimde anlatması son derece önemlidir. ABD ile İran arasındaki "büyük pazarlık" gerçekçi ve ulaşılabilir bir hedef olmaktan çok uzaktır. Çeyrek yüzyıllık bir düşmanlık ve yabancılaşmanın kolay kolay üstesinden gelinemez, çok sayıda ve karmaşık konuyu kapsamaktadır ve her iki ülkenin de iç siyasi koşulları çatlakların bir gecede kapanmasına izin vermeyecek kadar zordur. Bunun yanı sıra, ABD ile İran arasındaki en kapsamlı uzlaşma bile 1979 devrimi öncesi yakın ittifak durumunu tekrardan oluşturamaz. ABD'nin İran konusunda taşıdığı en ciddi endişeler çözülmüş olsa bile, dünya görüşleri ve stratejik öncelikler arasındaki belirli farklılıklar yine de kalacaktır. İki ülkenin pratik olarak ortak ilgi ve potansiyel iş birliği alanlarını araştırırken bir yandan da birbiriyle bağdaşmayan diğer hedefleri sürdürmelerini öngören bir ilişki önermekteyiz.

Bu nedenlerle Washington'un bölümlere ayrılmış bir diyalog süreci, güven temin eden ve düzenli bir biçimde artan bir taahhütte bulunması gerektiğini savunmaktayız. Birleşik Devletler, İran ile farklı ilgi alanlarının nerelerde birleştiğini belirlemeli ve diğer alanlarda önemli ayrılıklar bulunsa bile, ayrı yörüngelerde ilerlemek için hazırlık yapmalıdır. Daha önceki ABD yönetimlerinin önerdiği gibi uzlaşma yolunda detaylı bir yol haritası amaçlamak yerine, yönetim kolu İran ile resmi bir diyalog kurmak için daha basit bir mekanizma üzerinde durmalıdır. ABD ve Çin arasında imzalanan 1972 Şangay Bildirisi'nin çizgilerinde basit bir

prensipler beyanatı oluşturularak, ABD-İran ilişkilerinin parametreleri özetlenebilir. Bu şekilde diyalog için hedefler oluşturulabilir ve her iki tarafın da ilgili iç siyasi öğelerine güvence verilmiş olur.

Böyle bir taslak hazırlama çabası, ciddi fakat gerçekçi ikili bir diyaloga yapıcı bir odak noktası ve zenginlik kazandıracaktır. Bu çaba bir yenişememe durumuna dönüştüğü takdirde, diyalog yine de belli konularda sürdürülmelidir. İran ile diyaloga girerken ABD cezalandırıcı önlemler olduğu kadar teşvik edici unsurları da kullanmalıdır. İran'ın baskıcı ekonomik tehditleri düşünüldüğünde, Tahran için en güçlü teşvik ekonomik önlemler olacaktır: özellikle de ABD'nin İran'daki kapsamlı ticaret ve yatırım ambargosunu kaldırmak üzere atılacak adımlar. Akıllıca kullanıldığı takdirde bu tür teşvikler Tahran'a karşı ABD'nin etkisini artıracaktır. İran'la ilgili başlıca endişelerin çözülmesinde belirgin bir ilerleme sağlamak için şart koşulması gereken özellikle değerli bir adım, belirli şartlar altında yürürlüğe girecek olan sözleşmelerin - ABD'li iş çevrelerinin İran'lı işletmelerle görüşmelerine izin veren ancak, daha fazla siyasi ilerlemeye ulaşılana kadar anlaşmaların uygulamaya dökülmesini erteleyen yasal belgelerin- yürürlüğe konması olacaktır.

Ticari ilişkiler küçümsenmemesi gereken veya alaycı bir şekilde görmezden gelinmemesi gereken diplomatik araçlardır. Sonuç olarak ABD iş çevrelerinin Tahran'a dönüşü, devlete ait olmayan sektörü güçlendirerek, İran'ın orta sınıfının durumunu geliştirerek ve Amerikan değerlerinin ülkeye girişi konusunda yeni fırsatlar sunarak mollaların tekelini kırmaya yardımcı olacaktır. İran konusunda ABD, rejim değişikliği söylemlerini bir kenara bırakmalıdır. Bu tür söylemler ister istemez ABD'nin İran Başbaka-

nı Muhammed Mussadık'ı deviren 1953 darbesindeki katkısını akla getirmektedir. Bu nedenlerden ötürü, rejim değişimi söylemleri böyle bir politikanın hizmet ettiği amaca yapıcı katkıda bulunmayacağı açık olan milliyetçi tutkuları davet etmektedir. Bunun yerine Washington'un tavrı ve politikaları İran hükümeti ve vatandaşlarına ABD'nin siyasi bir gelişim taraftarı olduğunu ifade etmelidir. Bu gelişim kendisini anlamlı bir demokrasi içerisine sokacak bir İran öngörmektedir.

Nükleer Programlar

İran'ın gizli programlar tarihi, stratejik ortamındaki radikal bir değişimin nükleer silah programlarını engellemenin tek yolu olduğunu göstermektedir. Nükleer seçeneğini bir köşede bulundurmaya kararlı bir devletle ilgilenirken, karşı bir hareket olarak nükleer silah üretmek, sadece bu tür programlara harcanan para ve zamanın artmasına sebep olacaktır. Kalıcı bir çözüm, İran'ın nükleer silahlar konusundaki çalışmalarını hızlandıran katalizör üzerinde, yani bölgesel rakipleri ve büyük düşmanı Birleşik Devletler karşısında sürekli bir güvensizlik hissetmesi üzerinde odaklanmalıdır. Nihai olarak İran ancak Washington ile geniş kapsamlı bir barış ortamında nükleer programını bırakma konusunda ikna edilebilir. İran'ın kendi tutumunda böylesine temel bir eksiklik mevcutken, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu süreci, çok taraflı koordinasyon ve sıkı bir ABD liderliği olması halinde, İran'ın nükleer çabalarını yönetmede geçerli bir yöntem önermektedir.

Baskı ve teşviklerin etkin bir birleşim oluşturmasında Avrupa'nın ağırlığını ortaya koyması şarttır. Ne var ki ihtiyatı ayakta

tutmak ve Tahran'ı uymaması durumunda ortaya çıkabilecek maliyetler konusunda ikna etmek için süreçte ABD'nin doğrudan sorumluluk alması gerekmektedir. Birleşik Devletler bu konuda müttefiklerine verdiği taahhüdü güçlendirmelidir. İran'ın silah programlarının uluslararası denetimi artırılmış olsa da bu durum kalıcı olarak İran'ın nükleer isteklerini etkisiz hale getirmeyecektir. Yine de Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu bu programları yavaşlatma ve koordine edilmiş çok taraflı bir tutum oluşturma konusunda aktif bir rol oynayabilir. Bu amaç için Birleşik Devletler Anlaşmanın Ek Protokolünü tatbik etmeye ve İran tesislerinin kapsamlı bir şekilde denetim altında tutulmasının sürdürülmesi için kuruma baskı yapmaya devam etmelidir. Buna ek olarak Birleşik Devletler, Avrupa ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile beraber bir dizi "kırmızı hat", yani İran'ın taahhütlerini yerine getirmemesi halinde, durumunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesini tetikleyecek şartları belirlemelidir. Tahran, Atom Enerjisi Kurumu ile gerçek ve sürekli bir iş birliği içerisinde bulunmadığı taktirde Güvenlik Konseyince uygulanacak çok taraflı yaptırımlarla karşı karşıya geleceğini açık bir şekilde anlamalıdır.

Dahası Çalışma Kolu, Birleşik Devletlerin müttefikleri ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile birlikte çalışarak nükleer konuya daha kalıcı bir çözüm getirecek detaylı bir çerçeve anlaşması ortaya koymasını tavsiye etmektedir. Böyle bir anlaşmanın temel parametreleri, barışçıl teknoloji ve uluslararası piyasalara girişine karşılık İran'ın nükleer programına sert kısıtlamalar getirilmesi olmalıdır. İran'dan, uluslararası denetime açık olarak, tüm zenginleştirme ve tekrar-sürece sokma faaliyetlerini kalıcı olarak durdurma çağrısı yapılmalıdır. Buna karşılık, uluslararası camia

yeterli miktarda nükleer yakıt stoklarından ve gelişmiş enerji teknolojisinden faydalanmasını, kullanılmış yakıtı menşei ülkeye geri iade etmesi koşuluyla garantilemelidir. Bu taahhütler, İran'ın kaba tanımıyla uranyum zenginleştirme programını durdurma anlamına gelen yükümlülüklerini yerine getirmesi koşuluyla, barışçı bir İran nükleer enerji programının gelişmesine izin verecek ve nükleer teknolojiye çok taraflı garanti sağlayacaktır.

İran ister istemez, nükleer teknoloji ve Anlaşma tarafından özellikle yasaklanmayan her türlü aktiviteye sahip olma hakkını sesli olarak ifade ederek böyle bir teklife direnecektir. Bu nedenden ötürü, anlaşma Tahran'ın yeni bir istikamet benimsemesinde yeni bir bileşim ortaya koymalıdır. Özellikle Birleşik Devletler, İslami Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği ile geliştirdiği ticaret, uranyum zenginleştirme, terörizm, Orta Doğu barış süreci ve insan hakları konularındaki görüşmelerine paralel olarak İran ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme yönünde karşılıklı bir diyalog kurmaya taraftar olmalıdır.

Nükleer konularda İran ile yapılacak uygun bir anlaşma çevresi, Washington ve müttefikleri arasında daha etkin bir iş birliği gerektirecektir; bu şekilde İran'a hem yapacağı getireceği mükâfatlar hem de, engellediği takdirde, bu tutumunun ne gibi sonuçlar doğuracağı net bir şekilde anlatılabilecektir. Birleşik Devletler her ne kadar liderlik rolünü üstlense de, İran'a yapılacak dolaylı baskı açısından müttefiklerinin ve çok taraflı kurumların varlığı önemli bir yere sahiptir. Birleşik Devletler, kendisini en geniş oy birliğine ve koordineli bir dizi basamağa götürecek herhangi bir yaklaşımı dikkatle ayarlamalıdır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Rusya ile diyalogunu Moskova'ya Buşehr nükleer enerji tesisi inşasına katılmaması yönünde baskı yapması üzerine

değil, kullanılmış yakıtın iadesi üzerine odaklamalıdır. Avrupa Birliği ise, İran'ın nükleer programları üzerinde daha geniş kontrolleri kabul etmemesi durumunda Tahran ile olan ekonomik ilişkilerini kesmeye istekli olmalıdır.

İran'ın nükleer silah sahibi olmasının potansiyel tehlikeleri göz önüne alındığında, Tahran'a karşı gelmek için askeri seçenekler de dahil tüm alternatifler incelenmelidir. Ne var ki İran'ın ülkenin değişik yerlerine dağılmış programı ve bunların şehir merkezlerine olan yakınlığı düşünüldüğünde askeri gücün kullanımı son derece sorunlu olacaktır. Herhangi bir tek taraflı İsrail askeri girişiminden Washington sorumlu tutulacağı için, Birleşmiş Milletler İsrail'e ABD çıkarlarının böyle bir girişimden zarar göreceğini açık olarak bildirmelidir. Buna ek olarak İran'ın silah kapasitesini bertaraf etme yönündeki herhangi bir askeri girişim, Tahran'ın nükleer anlamda caydırıcı güç elde etme isteğini pekiştirecek ve bu girişimleri desteklemek üzere milli isteği şahlandıracaktır. Ayrıca büyük ihtimalle, Irak ve Afganistan içerisinde İran'a ait düşmanca girişimler oluşturacaktır.

Bölgesel Anlaşmazlıklar

ABD çıkarları açısından önemli bir konu özellikle Irak ve Afganistan'ın geleceği konusunda ABD-İran yakınlaşmasıdır. Her iki ülkenin savaş sonrası hükümetlerinin güvenlik ve başarısını garanti altına alma konusunda Birleşik Devletlere doğrudan ve zor bir görev düşmektedir. İran, Irak ve Afganistan'da etkisini yapıcı şekilde kullanabileceğini ve bu yöndeki isteğini göstermenin yanı sıra sorun oluşturmaya da eğilimli olduğunu gözler önüne sermiştir. Birleşik Devletler, Tahran ile işbirliği yaparak komşula-

rının istikrar ve güçlenme sürecine katkılarını artırmalıdır. Bu durum savaş sonrası Afganistan ve Irak konusunda Tahran ile yapılacak Cenevre izleme müzakerelerinin sürdürülmesi ve genişletilmesiyle başlatılabilir. Böylesi bir diyalog, merkezi hükümetler içerisindeki otoriteyi pekiştirme sürecinde yapıcı İran mevcudiyetini sağlamak ve hem Irak hem de Afganistan'ın ekonomilerini tekrardan inşa etmek için yapılandırılmalıdır. İran ile kurulacak düzenli bir bağlantı ayrıca bu ülkenin faaliyetleri konusundaki endişelere ve her iki ülkede rekabet içindeki güç merkezleri ile olan ilişkilere hitap etme olanağı sağlayacaktır. Bu görüşmelere, Afganistan konusunda Taliban devrilmeden yıllar önce yapılan "Altı Artı İki" görüşmelerine benzer şekilde Avrupa ve Rusya'nın yanı sıra bölgede siyasi ağırlığı olan diğer ülkeler de dahil edilmelidir. Irak ve Afganistan'ın geleceği hakkında çok taraflı bir forum, güven sağlanmasına yardımcı olmalı, Bağdat ve Kabil'de yeni hükümetlerin uzun dönemli kalıcılığına temel olan siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmalıdır.

Muhalifler, bazı ayrılıkçı grupların istikrarı bozucu politikalarından ötürü Irak'ın tekrar yapılandırılmasında İran'a herhangi bir resmi rol verilmemesini savunmaktadırlar. 28 Haziran 2004 tarihinde egemenliğin geçici Irak yönetimine devri sonrasında Birleşik Devletler böyle bir veto uygulama durumunda değildir. Ayrıca böyle bir girişimden de kaçınılmalıdır. İran'ı eski muhaliflerin başarılı dönüşümünde doğrudan bir payı olduğu konusunda ikna etmek, Irak'ı İran'daki katı ve değişmez düşünce unsurlarıyla el altından çökertme girişimlerini geri püskürtmede en etkili yöntemdir.

Daha uzun vadede, İran Körfezi'ndeki barış ve istikrarın sağlanmasında ABD çıkarlarına en çok hizmet edecek şey, İran ve

komşularını bölgesel güvenlik ve iş birliğini geliştirmede etkili bir örgütleşme oluşturacak şekilde bir diyalog içerisine sokmak olacaktır. Böyle bir örgüt bölgesel diyalog, güven artırımı konusundaki önlemler, ekonomik işbirliği, çatışmanın önlenmesi ve kriz yönetimi konularında bir forum oluşturmak şeklinde yapılandırılabilir.

El-Kaide konusuna bir çözüm getirilmesi Birleşik Devletler için en öncelikli konu olmalıdır. Afganistan ile yenilenmiş bir Cenevre izleme anlaşmasıyla sağlanacak doğrudan bir diyalog aracılığıyla karşılıklı anlaşmanın ana hatları tespit edilmelidir. İran hükümeti özel görüşmelerde, İran'da faaliyet gösteren ve yine bu ülkeye karşı terörist faaliyetlerde bulunan muhalif Halkın Mücahitleri örgütünün üyelerine karşılık el-Kaide üyelerinin değiş tokuş edilmesi konusundaki bir anlaşmanın ana çizgilerini şimdiden ortaya koymuştur. Ancak İran'daki hukuk sistemi konusundaki endişeler nedeniyle böylesine belirgin bir değiş-tokuş mümkün değildir. Ne var ki Çalışma Kolu, Birleşik Devletler'in İran'a tüm el-Kaide ile ilgili tutukluların durumunu belirginleştirmesi ve diğer hükümetlerce de aranan kişilerin ilgili devletlere iadesi konusunda baskı yapmasını tavsiye etmektedir. Aynı zamanda Birleşik Devletler geçici Irak hükümeti ile işbirliği içerisine girerek mücahit faaliyetlerin nihai olarak dağıtılmasını ve liderlerinin hem İran hem de Saddam rejimi altında Iraklılara karşı giriştikleri şiddet eylemleri nedeniyle adalet karşısına çıkarılmalarını sağlamalıdır.

Aynı zamanda Birleşik Devletler geçici Irak hükümeti ile birlikte çalışarak Mücahit tesislerinin dağıtılmasını ve liderlerinin hem Iraklılara hem de Saddam rejimi altında İranlılara yaptıkları şiddet uygulamalarından dolayı mahkemeye çıkarılmasını sağlamalıdır.

İsrail-Filistin çatışmasına İran'ın karışması şimdiden zayıflamaya başlayan çatışmada olumsuz bir unsur olarak görülmektedir. Nihai olarak İran'ı İsrail-Filistin çatışmasından çekmek için uygulanacak en etkin strateji, böyle bir çabada liderlik yapacak ABD ve görüşmeleri sürdüren taraflar arasında geniş bir bölgesel oy birliğinin desteklediği güçlü bir barış sürecinin oluşturulmasıdır.

Suudi Arabistan ve Mısır gibi önder Arap ülkelerinin İsrail ile Filistin arasındaki barış sürecini destekleyip hızlandırması durumunda, İran büyük ihtimalle bu sürece rıza gösterecektir. Barış sürecine karşı İran'ın gösterdiği düşmanca tutum değişmez bir nitelik göstermeyecektir; bölgesel bir görüş birliğine radikal Filistin güçleri adına tek başına direniş göstermek Tahran'ın seçeceği bir yol olmayacaktır.

İran ile Uzun Dönemli İlişkiler

Washington söylemleri ve politikalarıyla İran halkını değil, devletin zararlı politikalarını hedef aldığını ortaya koymalıdır. İran halkını izole etme girişimleri İran veya ilgili bölgedeki demokrasi çabalarına herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. İran'ın yavaş değişim sürecine katkıda bulunacak en uygun ve etkili mekanizma, halk ile dünya arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmek olacaktır. Bu bakış açısı, İran'ı Birleşik Devletler Orta Doğu Ortaklık Girişimi ve diğer bölgesel reformu programlarına yavaş yavaş dahil etmeyi ve ABD'nin İran'daki sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine yetki veren ruhsatın çıkarılmasını gerektirmektedir.

Yönetim ayrıca mesajının, yani Birleşik Devletlerin karşılıklı çıkarlar konusunda bir diyalog istediğini ve ilişkilerin devamı

için İran'ın ABD'nin endişelerini giderecek olumlu bir cevap vermesi gerektiğini belirtmenin, hem hükümet hem de İran halkınca net olarak bilinmesini sağlamalıdır.

Sonradan gelen ABD yönetimleri İran politikalarını ülkenin durum ve tutumunu değiştirmesinde ekonomik yaptırımların ikna edici gücü üzerinde yoğunlaştırdılar. Ne var ki ABD ambargosunun kapsamlı ve tek taraflı doğası nihai anlamda Washington'u yapabileceği dolaylı baskıdan mahrum bırakmaktadır.

Çalışma Kolu sonuç olarak, ABD ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerin, iki ülke arasıdaki diplomatik ilişkilerdeki gelişmeler üzerine kurulmasını öngörmektedir. ABD'li şirketlerle İran'ın nispeten küçük özel sektörü arasında ticaret izni gibi atılacak küçük adımlar, İran içerisinde uluslararası camiaya tam entegre olmuş bir hükümet için yeni fırsatlar getirecek güven-oluşturucu unsurlar olarak görülmelidir. Buna ek olarak Birleşik Devletler, Tahran'da daha iyi bir idare kurulması amacına tamamen aykırı olduğundan, İran'ın uluslararası finans kuruluşlarıyla olan bağlantısını engellemeyi bir kenara bırakmalıdır. İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılma görüşmelerine başlamasına izin verilmesi sadece Tahran'ın güvenilir ve şeffaf olması yönündeki baskıları artıracak ve İran'ın kendi vatandaşlarına ve komşularına saygı duyan bir devlet haline gelmesini kolaylaştırabilecektir.

EK VE AYKIRI GÖRÜŞLER

İran ve Birleşik Devletler arasındaki diyalog ile diplomatik ve ekonomik ilişkilere verilecek desteğin, İran hükümetinin kendi vatandaşlarının medeni hak ve özgürlüklerinin ihlâl edilmesine rıza göstermesi anlamına gelmediğini vurgulamak isterim. Bazı İranlılar Birleşik Devletler ile ilişkilerin mevcut statükoyu daha da pekiştireceğinden ve böylelikle İran'daki rejimin güçlenece-ğinden anlaşılır şekilde korkmaktadırlar. Aslında İran'ın son yüz yıllık tarihi üzerinde yapılacak her türlü inceleme, dış dünyayla ilişkilerin uluslararası siyasi değişimi engellemediğini, aksine büyük çapta bu değişimlere ivme kazandırdığını göstermektedir. İran'ın uluslararası camia ile iç içe olması, ticaretini artırması, ekonomik fırsatlar ve orta sınıfın gelişmesine izin verınesiıiin, İran'daki demokratik güçleri zayıflatmayacağına, aksine güçlen-direceğine inanıyorum.

Shaul Bakhash

•••

Raporun ana hatlarına her ne kadar katılsam da, ABD'nin, Irak ve Afganistan'daki müdahaleleri ile, İran'a iki taraf içinde faydalı bir diyalog başlatmak için yeni teşvikler sunmakta olduğu fikrine katılmıyorunı. Aksine İran'ın diyalog oluşturma açısından çok az teşviği olduğuna inanıyorum. İranlılar kendilerini devir-mek istediğimizi, Irak'ta bataklığa saplandığımızı ve Arap dünya-

sının desteğini kaybettiğiinizi düşünüyorlar. Onların bakış açısına göre beklemek ve bizim kendi yağımızda kavrulmamıza izin vermek daha iyi. Bu şartlarda tarafımızdan yapılan öneriler bir zayıflık işareti olarak yorumlanıyor ve geri püskürtülüyor.

Frank Carlucci

•••

Çalışma Kolu'nun raporu, İslam Cumhuriyeti'nin iç politikalarında nasıl bir gelişme olduğunu, Cumhuriyet'in dış politikasını ve Amerika'nın İran ile olan ilişkilerinde Birleşik Devletlerin çıkarlarının ne derecede tehlikede olduğunu sağlıklı bir analiz şeklinde sunuyor. Ne var ki raporun ABD ve İran arasında "büyük bir pazarlığın" gerçekçi bir hedef olmadığına dair vardığı sonuç bu açıdan bir istisna niteliğindedir. Aslında ben, ABD çıkarları açısından gittikçe işlevsiz kalan, ABD-İran ilişkilerindeki mevcut açmazı kırmak için tek gerçekçi seçeneğin böyle bir pazarlık olduğuna inanıyorum.

Yıllar içerisinde ABD- İran ilişkilerinin gelişmesi için aşamalı ve konuya özel yaklaşımlar konusunda geniş tecrübe kazandık. Lübnan, Bosna ve en son Afganistan'da ABD-İran tehlikeli ortamlardaki ABD politik hedeflerinin başarılmasında kritik rol oynamıştır. Ne var ki bu işbirliği hiçbir zaman ABD-İran ilişkisinde daha temel ve stratejik bir gelişme için katalizör görevi göremedi. Diğer kritik konular, özellikle terörizm ve uranyum zenginleştirme karşıtı program her zaman ABD-İran taktiksel iş birliğinin stratejik potansiyelini zayıflattı.

Mevcut koşullarda raporda tavsiye edilen türde bir yaklaşımın ABD-İran ilişkilerinde önceden uygulanan konu-bazlı iş birliğinden çok daha büyük bir başarı getirmesinin muhtemel oldu-

ğuna inanmak için hiçbir neden göremiyorum. Birkaç yıldır ABD'nin İran hükümetinin uranyum zenginleştirme ve terörizme desteğine karşı olan yaklaşımını değiştirmeye çalışmasında karşılaştığı en büyük sorunun İran vatandaşlarının çoğunun şimdiye kadar hükümetlerinin Hizbullah ve nükleer silah geliştirilmesine karşı desteğini sonlandırması ile sonuç olarak ABD ekonomik yaptırımlarının kaldırılması arasındaki noktaları birleştirmek için net bir sebeplerinin olmayışıdır. Eğer böyle bir bağlantı kurulmuş olsaydı, İranlıların büyük bir çoğunluğunun bu konuda hükümetlerinden düzgün davranmasını istediklerini görürdünüz, çünkü çoğunluk ABD ile normalleşen ilişkilerin kendi ekonomik ve sosyal çıkarlarına olacağına düşündükleri için ABD ile daha iyi ilişkiler kurulmasını talep etmektedir.

Sonuç olarak ABD İranlıların net olarak bu büyük pazarlık teklifini "duymalarını" sağlamalıdır. Bu teklifi İran hükümetine yapmalıyız (İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi genel sekreteri Hasan Ruhani aracılığıyla yapılmasını teklif teklif ediyorum), ancak teklif doğrudan İran halkına da ulaşacak şekilde yayınlanmalıdır. İran'daki "muhafazakârların" da böyle bir yaklaşımı "Nikson'ın Çin'e" yaklaşımını benimsemek ve hem uluslararası çapta, daha da önemlisi, yurt içinde faydalar sağlayacak bir hedefi potansiyel olarak başarmak için bir fırsat olarak göreceklerine inanıyorum.

H. P. Goldfield

• • •

Senato Araştırma Komitesi İstihbaratı'nın Irak ve 11 Eylül hakkındaki 7 Temmuz 2004 tarihli raporu düşünüldüğünde, Dış İlişkiler Konseyi Çalışma Kolu İran raporunun İran'da neler olup

bittiği konusunda oldukça ihtiyatlı olması gerektiği kanısındayım. ABD istihbaratının güvenilir olduğu teyit edilene veya Amerikalılar yönetimin eline geçen istihbaratı bir şekilde tahrif etmediğinden emin olana kadar istihbaratın doğru olduğu varsayımında bulunarak teklif ettiği şeyler konusunda çok dikkatli olunmalıdır. Dahası, nihai raporun, sadece iyi bilinen fakat ihtilaflı konular yerine ABD ve İran ilişkilerinin ortak ilgi alanlarını içeren konuları ele almasını tercih ederdim. İran'ın da Birleşik Devletlerin kendi güvenliği için tehlike olarak algılayacağı türde konuları içeren, benzeri konularda bir listesi olacağı kesindir. Bu, etkin bir ilişki için bir başlangıç noktası değildir. Göreceli şekilde bölgede İran'ın istikrarsız bir ülke olduğu fikrine katılmıyorum. Aslında en istikrarlı ülke olabilir. Rakamlara dökülmemiş olmasına rağmen, ABD tarafından uzun zamandır en etkin biçimde desteklenen ülkelerin istikrarsızlık açısından İran'dan çok daha yüksek bir potansiyele sahip oldukları görülüyor.

Raporun izolasyon, yaptırımlar ve benzerlerinin ABD tarafından uygulanan yabancı politika uygulamaları olarak başarısızlığa uğramış olmasına dair vardığı olumlu karşılanmaktadır. Ve ABD'nin İran halkıyla siyasi, kültürel ve ekonomik bağlarını artırmak için önlemler alması gerektiğine dair sonuç ise daha da olumludur.

Richard H. Matzke

•••

Rapor, İran'ın nükleer yakıt elde etmesi ve kullanılan yakıtın menşe ülkeye iadesi karşılığında uranyum zenginleştirme ve uluslararası kontrol altında tekrardan uranyum işleme faaliyetlerine nihai olarak son vermesi yönünde bir çerçeve anlaşması sun-

maktadır. Giderek artan kullanılmış yakıt stoklarının düzenlenmesi gibi zor bir işi kolaylaştırmak için yol arayan ülkelerdeki reaktör operatörlerinden önemli bir miktarda kâr elde etmek amacıyla, diğer ülkelerden kullanılmış yakıt ithal edilmesine izin veren kanunları yürürlüğe getirmiş bir ülke olarak Rusya bu tür bir yaklaşımın ilerletilmesinde merkezi bir rol oynayabilir. ABD'nin, Rusya'yı ABD menşeli kullanılmış yakıtın ithaline izin veren barışçı bir nükleer iş birliği anlaşmasının ilk görüşmelerine dahil etmesi ABD'nin çıkarına olacaktır. Bu tür bir anlaşma ABD'nin Moskova'yı Buşehr nükleer reaktöründe kullanılan yakıtın Rusya'ya geri iadesi konusunda İran'a önerdiği anlaşmanın sonuçlandırılması ve uygulanması yönündeki çabasını da pekiştirecektir. Bu tür bir yaklaşımın uranyum zenginleştirmeye karşı getireceği yararların – özellikle tehlikeli yakıt-döngüsü faaliyetlerini bırakan ülkelere beşikten mezara yakıt hizmetleri verme- İran sınırlarını aşacağını da belirtmek gerekir.

Ayrıca rapor, İran'ın uranyum zenginleştirme ve diğer nükleer yakıt üretimi faaliyetlerini uluslararası anlaşma sorumlulukları uyarınca gerçekleştirebileceğine ve ancak Nükleer Uranyum Anlaşması Madde IV ile nükleer enerji üretme hakkının ancak "barışçıl amaçlarla" elde edilebileceğine uygun bir şekilde dikkat çekmektedir. Bu nedenle eğer uluslararası camia İran'ın uranyum zenginleştirme ve plütonyum elde etme çabalarının kasıtlı, yani nükleer silah geliştirmek için olduğuna karar verirse, o zaman İran'ın bu çabalarına uluslararası anlaşmalar çerçevesinde izin verilemez.

Daniel B. Poneman

ÇALIŞMA KOLU ÜYELERİ

PETER ACKERMAN Rockport Capital'in Genel Müdürü ve Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nda Müfettişler Kurulu Başkanı. *Daha Kuvvetli bir Güç: Şiddetsiz Çatışma Yüzyılı* adlı kitabın yazarlarından ve Peabody Ödülü kazanan Slobodan Miloseviç'in düşüşüne ilişkin "*Bir Diktatörü İndirmek*" belgeselinin Yapımcı Yönetmeni

DAVID ALBRIGHT Bilim ve Uluslararası Güvenlik Enstitüsü'nün kurucusu ve Yönetim Kurulu Başkanı. Kendisi nükleer silahsızlanma üzerine uzmanlaşmış bir fizikçidir. On yıldan uzun süreden beri İran'ın gizli nükleer çabalarını değerlendirmekte ve bunlara ilişkin kapsamlı yayınlar yapmaktadır. 1990'larda BM Güvenlik Konseyi'nin emrinde Irak'ın nükleer silahlar programlarının tasviye edilmesi ve herhangi bir şekilde yeniden canlandırılmasına karşı izlenmesi amacıyla kurulmuş IAEA Eylem Takımı'yla çalıştı.

SHAUL BAKHASH * George Mason Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Clarence J.Robinson Profesörü. *İran: Kajarlar Yö-*

Not: Çalışma Kolu üyeleri kurumsal olmayan, bireysel kimlikleriyle katılımda bulunmaktadırlar.

* Bu kişi bir rapor hazırlamış ve ek veya aykırı bir görüş sunmuştur.

netiminde Monarşi, Bürokrasi ve Reform, 1858-1896; İran'da Petrol Politikası ve Devrim ve *Ayetullahların Saltanatı: İran ve İslam Devrimi* adlı kitapların yazarı. Makaleleri, New York Review of Books, New Republic, Foreign Policy, The Journal of Democracy gibi yayınlarda ve akademik kitap ve dergilerde yer aldı. New York Times, Washington Post, LA Times ve diğer gazeteler için fikir yazıları yazdı. Uzun yıllar gazeteci olarak İran'da çalıştı, Tahran merkezli Kayhan Gazetelerinde ve London Times, Financial Times ve The Economist'de yazdı. 1985'te George Mason Üniversitesi'nde çalışmaya başlamadan önce Princeton Üniversitesi'nde eğitim verdi. Geçen yılı Brookings Enstitüsü Saban Merkezinde Ziyaretçi Eğitmen olarak, İran'daki reform hareketi hakkında bir kitap üzerinde çalışarak geçirdi.

ZBIGNIEW BRZEZINSKI Çalışma Kolu'nun eş başkanıdır ve 1977-1981 yılları arasında Başkan Carter'a Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak hizmet verdi. Son olarak *Tercih: Küresel Hâkimiyet mi Küresel Liderlik mi? (The Choice: Global Domination or Global Leadership)* adlı kitabı kaleme aldı.

FRANK CARLUCCI* Carlyle Group'ta on bir yıl boyunca Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı, halen Fahri Yönetim Kurulu Başkanıdır. Hükümetteki geçmişi Savunma Bakanlığı Ulusal Güvenlik Danışmanı, Merkezi İstihbarat Başkan Yardımcılığı, Büyükelçilik, OMB'nin Yardımcı Di-

rektörlüğü ve Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Müsteşarı olarak verdiği hizmetleri içermektedir.

ROBERT EINHORN Uluslararası Stratejik Çalışmalar Merkezi'nde Üst Düzey Danışmandır ve 1999'dan Ağustos 2001 tarihine kadar Dış İşleri Bakanlığı Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Müsteşarı olarak hizmet verdi.

ROBERT M. GATES* Çalışma Kolu'nun Eş-Başkanı ve Texas A&M Üniversitesi'nin Dekanıdır. Dr. Gates 1991 ve 1993 yılları arasında CIA'in Direktörlüğü'nü yaptı. Bu pozisyonda, Birleşik Devletlerin tüm dış istihbarat ajanslarına başkanlık yaptı ve CIA'i yönetti. Dr. Gates Ulusal Güvenlik Nişanı ve Başkanlık Yurttaşlık Nişanı ile ödüllendirildi, iki kez Ulusal İstihbarat Üstün Hizmet Madalyası ve üç kez CIA'in en yüksek ödülü olan Üstün İstihbarat Madalyası'nı aldı.

H.P.GOLDFIELD**, Washington DC'de uluslararası stratejik danışmanlık firması olan Stonebridge International LLC'nin Başkan Yardımcısıdır ve Hogan & Hartson LLP hukuk firmasının Üst Düzey Uluslararası Danışmanıdır. Daha önceleri, Ticareti Geliştirmeden sorumlu Ticaret Müsteşarlığı ve eski Başkan Ronald Reagan'ın Yardımcı Danışmanlığı görevlerinde bulundu. Bay Goldfield aynı zamanda Black & Veatch Holding Şirketi'nin, Orta Doğu Enstitüsü'nün ve İsrail Politika Forumunun yönetim kurullarında da görev yapmaktadır.

---

* 8 Kasım 2006 tarihi itibariyle ABD Savunma Bakanı (Ç.N.)

** Bu kişi bir rapor hazırlamış ve ek veya muhalif bir görüş sunmuştur.

STEPHEN B.HEINTZ, Rockefeller Brothers Fonu'nun Başkanıdır. RBF'na katılmadan önce, bir kamu politikası araştırma ve avukatlık ağı olan Demos'un Kurucu Başkanı'ydı. Kamu hizmetinde on beş yıl hizmet verdikten sonra, 1990'dan 1997 yılına kadar Prag'da kurulu EastWest Enstitüsü'nün Yönetim Kurulu Başkan Yardımcılığını yaptı.

BRUCE HOFFMAN RAND Corporation Washington Ofisi'nin Direktörü ve RAND'ın Orta Doğu Kamu Politikası Merkezi'nin Müdür vekilidir. Kendisi aynı zamanda New York'taki Birleşik Devletler West Point Askeri Akademisi, Terörle Mücadele Merkezi'nde üst düzey eğitmendir.

JOHN H.KELLY 1989 ile 1991 yılları arasında Yakın Doğu ve Güney Asya'dan sorumlu Müsteşar Vekilliği, 1986 ile 1988 yılları arasında Lübnan Büyükelçiliği, 1991 ile 1994 yılları arasında Finlandiya Büyükelçiliği yaptı. O tarihten bu yana Georgia Teknik Üniversitesi Sam Nunn Uluslararası İlişkiler Okulu'nda elçi ve uluslararası danışman olarak görev yapmaktadır.

WILLIAM H. LUERS ABD'de Birleşmiş Milletler Kuruluşunun Başkanıdır ve 30 yıl süresince, Venezüella ve Çekoslovakya'da Büyükelçilik dahil, Amerikalı bir diplomat olarak hizmet vermiştir. Aynı zamanda on üç yıl boyunca Metropolitan Sanat Müzesinin Başkanlığını da yürütmüştür. Beş yıldan bu yana sürdürdüğü şu anki pozisyonunda, Birleşik Devletlerin İran politikası üzerine yüksek düzey tartışmalara katılmıştır.

SUZANNE MALONEY, bu Çalışma Kolu'nun direktörü, büyük bir uluslararası petrol şirketinin Orta Doğu danışmanı ve Brookings Enstitüsü'nde Olin Fellow olarak görev yapmıştır. Yakında yayınlanacak olan *Brook, Ayatollah Gorbachev: The Politics of Change in Khatami's Iran (Çare, Ayetullah Gorbaçev: Hatemi'nin İran'ında Değişim Politikaları)* adlı kitabın yazarıdır.

RICHARD H.MATZKE* NESW Solutions Yönetim Kurulu Başkanı, Rusya'nın en büyük petrol şirketi OAO LUKoil şirketinin Yönetim Kurulu Üyesi, Chevron Texaco Corporation'ın önceki dönem Başkan Yardımcısı ve Amerikan İran Konseyi'nin Eş Başkanıdır.

LOUIS PERLMUTTER bir yatırım bankeridir ve geçen yirmi yıl boyunca çeşitli ikinci-yol diplomatik tartışmalarına katılmıştır.

JAMES PLACKE Dış işleri hizmeti'nde geçen yirmi yedi yıllık kariyerinin büyük bir bölümünde Orta Doğu'da petrol ihraç eden ülkelerde hizmet vermiş, son olarak İran, Irak ve Körfez Devletleri ve Birleşik Devletlerin Arap bölgesiyle ekonomik ilişkilerinden sorumlu Yakın Doğu Müsteşar Yardımcısı olarak görev yapmıştır. O dönemden bu yana Cambridge Enerji Araştırmaları Öğretim Üyeleri'ne bağlı olarak, Orta Doğu enerji ekonomisi ve stratejisi üzerine danışmanlık yapmaktadır.

---

*Bu kişi bir rapor hazırlamış ve ek veya muhalif bir görüş sunmuştur.

NICHOLAS PLATT Asya Topluluğunun Fahri Başkanıdır. Dış işleri hizmetinde geçen otuz dört yıllık kariyeri boyunca Pakistan, Filipinler ve Zambiya'da Büyükelçilik yaptı. Kendisinin Başkanlık görev süresi boyunca Asya Topluluğu İran'la ilişkili politika programları, kültürel etkinlikler ve ülke içi seyahat programları organize etti.

DANIEL B. PONEMAN* Başkan'ın Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme ve İhracat Kontrolleri Eski Özel Asistanı, Başkan George H.W.Bush ve Bill Clinton idaresindeki Ulusal Güvenlik Konseyi personelinde görev yaptı. Uluslararası Politika Forumu'nda üst düzey eğitmenlik yapan Poneman, *Going Critical: The First North Korean Nuclear Crisis (Kritikleşiyor: İlk Kuzey Kore Nükleer Krizi)* adlı kitabın yazarlarındandır.

ELAHÉ SHARIFPOUR-HICKS bağımsız bir insan hakları eylemcisidir. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nde on yıl boyunca İran araştırmacısı olarak çalıştı. Ayrıca Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve Önce İnsan Hakları (Human Rights First) kuruluşları için çalıştı. Sharifpour-Hicks insan hakları görevleriyle sık sık İran'a gitti. Kendisi BBC, VOA, RFI ve RFE'nin Fars dilindeki yayınlarında insan hakları ve ilişkili politika konularında görüşlerine sık sık başvurulan bir yorumcudur. Sharifpour-Hicks Tahran Üniversitesi Hukuk ve Politika Bilimleri Fakültesi mezunudur. Master eğitimini New York'taki

---

*Bu kişi bir rapor hazırlamış ve ek veya muhalif bir görüş sunmuştur.

Fordham Hukuk Okulu'nda uluslararası hukuk dalında aldı.

STEPHEN J. SOLARZ Hem New York Eyalet Meclisi'nde hem de Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi'nde kamu görevi yaptı. Bay Solarz on sekiz yıl boyunca Birleşik Devletler Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesinde görev yaptı, demokrasi ve insan hakları üzerine önde gelen sözcülerden oldu. Birinci Körfez Savaşı'nda silah kullanılmasını yetkilendiren önergenin yazarlarındandır ve bu önergenin Meclis zemininde onay alması için başarılı bir mücadele vermiştir.

RAY TAKEYH Ulusal Savunma Üniversitesi'nde Ulusal Güvenlik Çalışmaları Profesörüdür.

MORTIMER ZUCKERMAN U.S.News ve World Report gazeteleri sorumlu editörü ve New York Daily News Gazetesinin Yayıncısıdır. Başkan Bill Clinton'a Orta Doğu danışmanı olarak hizmet verdi.

ÇALIŞMA KOLU GÖZLEMCİLERİ

RACHEL BRONSON
Dış İlişkiler Konseyi

STEVEN A. COOK
Dış İlişkiler Konseyi

RYAN C.CROCKER
Ulusal Savunma Üniversitesi

LEE FEINSTEIN
Dış İlişkiler Konseyi

JUDITH KIPPER
Dış İlişkiler Konseyi

DAVID L. PHILLIPS
Dış İlişkiler Konseyi

KIM SAVIT
Dış İlişkiler Senato Komitesi

PUNEET TALWAR
Dış İlişkiler Senato Komitesi

EKLER

EK A

ABD-İRAN TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ GÜNLER

16 Ocak 1979	Şah Muhammed Rıza Pehlevi, aleyhinde yapılan toplu gösteriler ve grevlerin neticesinde İran'dan kaçtı.
1 Şubat 1979	Ayetullah Humeyni sürgünden döndü.
4 Kasım 1979	İranlı öğrenciler Tahran'daki Birleşik Devletler Büyükelçiliği'nde 63 kişiyi rehin aldılar.
25 Nisan 1980	Rehineleri kurtarmak için yapılan ABD askeri harekât, İran çölünün ortasındaki bir kum fırtınası nedeniyle felaketle sonuçlandı.
27 Temmuz 1980	Sürgün edilen Şah, Mısır'da kanserden öldü.
22 Eylül 1980	Irak, İran'a savaş ilan etti.
20 Ocak 1981	Başkan Ronald Reagan resmen görevine başlarken, İran elindeki 52 Amerikalı rehineyi 444 günlük sonra serbest bıraktı.
20 Ocak 1984	ABD, İran'ı uluslararası terörizmin destekleyicisi ilan ederek, çeşitli ABD dış yardımlarından mahrum kalmasını sağladı.
1985-1986	Washington ve Tahran, Nikaraguali isyancılara, İran'a ABD silahlarını sağlamak suretiyle destek verecek karmaşık bir plana girişti.

Ağustos 1986 — ABD, Birleşik Devletler Silah İhracat Kontrolleri Yasası altında İran'ın ABD silahlarını (yedek parçalar dahil) almasını yasakladı.

1987-88 — Tahran ve Bağdat arasındaki çatışmalar komşularını ve uluslararası nakliyecileri de bu çatışmaların içine çekti. Birleşik Devletler ve İran "tanker savaşında" açık ve direkt bir çatışmanın içerisine girdiler.

29 Ekim 1987 — Başkan Reagan, İran'ın terörizme verdiği destek ve Basra Körfezi'ndeki deniz trafiği açısından oluşturduğu tehdit nedeniyle ABD'nin İran'dan ham petrol ve diğer tüm İran ithalatını yasaklayan 12613 sayılı kararnameyi imzaladı.

3 Temmuz 1988 — Birleşik Devletler Gemisi Vincennes, Basra Körfezi'nin üzerinden uçmakta olan İran Havayollarına ait bir Airbus uçağını yanlışlıkla vurarak düşürdü ve uçaktaki 290 kişinin tamamının ölmesine neden oldu.

20 Temmuz 1988 — İran resmi olarak Birleşmiş Milletlerin İran ve Irak arasında bir ateşkes çağrısı hükmündeki, Irak'la savaşına son veren 598 numaralı Kararnamesini kabul etti.

20 Ocak 1989 — Başkan George H.W.Bush göreve başlama konuşmasında Lübnan'daki Birleşik Devletler rehinelerinden söz etti ve şunları ekledi (bu İran'a bir öneri olarak yorumlanmıştı), "Burada yardım gösterilebilir ve bu uzun bir

süre hatırlanacaktır da. İyilik iyi niyet doğuracaktır."

3 Haziran 1989 — Ayetullah Humeyni öldü. Yerine daha önce iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapan Hocatül İslam Ali Hamaney atandı. İki ay sonra, Haşemi Rafsancani İran'ın Cumhurbaşkanı olarak yemin etti.

1990-1991 — İran, ABD'nin yürüttüğü Çöl Fırtınası Operasyonunda tarafsız kaldı.

Ekim 1992 — İran-Irak Silahsızlanma Kanunu imzalanarak yürürlüğe girdi.

5 Mart 1995 — Birleşik Devletler petrol şirketi Conoco, İran petrol sahalarının geliştirilmesi için 1 milyar dolarlık bir anlaşma imzaladı, bu anlaşma 1979 devriminden bu yana yapılmış bu tür ilk anlaşmaydı; Conoco bunun ardından Washington'daki hararetli muhalefetler nedeniyle anlaşmadan vazgeçti.

15 Mart 1995 — Başkan Bill Clinton İran'daki enerji sektörüne Birleşik Devletler yatırımlarının yapılmasını yasaklayan 12957 sayılı Kararnameyi çıkardı

6 Mayıs 1995 — Başkan Clinton Birleşik Devletler'in İran'da ticaret yapmasını ve yatırım yapmasını yasaklayan 12959 sayılı Kararnameyi çıkardı.

4 Ağustos 1996 — Başkan Clinton İran'ın enerji sektörüne bir yılda 20 milyon dolardan fazla "yatırım" yapan yabancı firmalara altı yaptırımdan oluşan bir menünün en az iki tanesini empoze

	eden İran-Libya Yaptırımları Kanununu(IL-SA) imzaladı.
22 Kasım 1996	Avrupa Birliği Avrupalı şirketlerin ILSA ile uyumlu davranmalarını önleyen "bloke etme yönetmeliğini" benimsedi.
23 Mayıs 1997	İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Hocatül İslam Muhammed Hatemi kazandı.
9 Ekim 1997	Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanlığı Halkın Mücahitleri Örgütünü (MKO) yabancı bir terörist örgüt olarak ilan etti ve Birleşik Devletlerde bu örgüt için para toplama çalışmaları yürütülmesini yasakladı.
8 Ocak 1998	Cumhurbaşkanı Hatemi CNN'de yayınlanan bir röportajında "Amerikalılarla diyalog" çağrısında bulundu.
17 Haziran 1998	Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanı Madeleine Albright, iki ülkenin daha iyi ilişkiler için bir "yol haritası" inşa etmesini teklif eden, İran'a ilişkin büyük bir politika söylevi verdi.
31 Temmuz 1998	Eski rehine Barry Rosen, eski öğrenci militan Abbas Abdi ile buluştu.
16 Eylül 1998	İki yüz yirmi kongre üyesi İran'ı kınayan ve yasa dışı muhalif grup MKÖ'ye Birleşik Devletler desteği verilmesi için çağrıda bulunan bir mektup imzaladı.
21 Eylül 1998	Cumhurbaşkanı Hatemi, Birleşmiş Milletler Genel Meclisine hitap etti; Dış İşleri Bakanı Kemal Harrazi, Albright ile buluşacağı Afgan toplantısına gitmekten vazgeçti.

5 Kasım 1998	ABD hükümeti İran ve Kazakistan arasındaki petrol değişimi için başvuran bir Texas firmasının başvurusunu reddetti.
13 Ocak 1999	Birleşik Devletler hükümeti üç Rus enstitüsüne İran'la iş birliği yaptıkları gerekçesiyle yaptırımlar uyguladı.
28 Nisan 1999	Clinton yönetimi uyguladığı yaptırımları İran'a gıda ve ilaç satışına izin verecek şekilde gevşetti.
1 Temmuz 1999	Yüz otuz kongre üyesi İran rejimini eleştiren ve MKÖ'yü destekleyen bir mektup imzaladı. Washington'daki MKÖ taraftarı hareketlenme, bazı Kongre üyelerinin de katılımını kazandı.
Temmuz 1999	Tahran'da ve diğer birçok İran kentinde büyük protesto hareketleri patlak verdi; Birleşik Devletler öğrenci gösterilerinin baskı altında tutulmasını eleştirdi.
22 Kasım 1999	Dış İşleri Bakanlığı, Birleşik Devletler'in İran'ın diplomatik ziyaretlerin izin verilmesine yönelik talebini reddettiğini doğruladı.
3 Aralık 1999	Birleşik Devletler hükûmeti Boeing yedek parçalarının İran'a satışına izin verdi.
18 Şubat 2000	İranlı reformcular genel seçimde ezici bir zafer kazandı.
24 Şubat 2000	Birleşik Devletler senatosu oy birliğiyle İran Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Yasasını onayladı; bir hafta sonra bu yasa oy birliğiyle Meclis'ten onay aldı.

17 Mart 2000 — Dış İşleri Bakanı Albright Birleşik Devletler-İran ilişkilerinde yeni bir başlangıç için çağrıda bulundu ve havyar, halı ve fıstık üzerindeki yaptırımların kaldırıldığını duyurdu.

24 Mart 2000 — Eski Lübnan rehinesi Terry Anderson İran'a karşı açtığı davayı gıyaben kazandı. Tahran 341 milyon dolarlık zarardan sorumlu bulundu.

14 Nisan 2000 — Birleşik Devletler, füze üretimi nedeniyle, aralarında Savunma Bakanlığı da olmak üzere dört İran varlığına yaptırım uygulama kararı aldı.

4 Haziran 2000 — Cumhurbaşkanı Hatemi'nin kadın hakları danışmanı New York'ta bir Birleşmiş Milletler konferansına katıldı; delegasyondakilerin bazıları parmak izlerinin alınmasını protesto etmek amacıyla İran'a geri döndü.

4 Temmuz 2000 — İran, Birleşik Devletlerin parmak izi alma uygulamasını, Birleşik Devletler futbol takımının önceden planlanmış bir maçta oynamak üzere ülkeyi ziyaret etmesini engelleyerek protesto etti.

10 Temmuz 2000 — Dokuz bin kişi İran'ın BM Elçiliğinin önünde İranlı Yahudiler için yapılan casusluk suçlamasını protesto etti: Birleşmiş Milletler'deki ABD büyük elçisi Richard Holbrooke bu protestoya katıldı.

31 Ağustos 2000 — Karrubi ve diğer İranlı parlamenterler, uluslararası bir parlamento oturumu ve bir re-

sepsiyonda bazı Birleşik Devletler Kongre üyeleriyle buluşmak üzere New York'u ziyaret etti.

6-7 Eylül 2000 — Başkan Clinton ve Dış İşleri Bakanı Albright Cumhurbaşkanı Hatemi'nin New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Meclisi hitaben yaptığı konuşmaya katıldı.

15 Eylül 2000 — Dış İşleri Bakanı Albright ile İran Dış İşleri Bakanı Afganistan'la ilgili müşterek bir Birleşmiş Milletler oturumuna katıldılar.

4 Mayıs 2001 — İran güreş takımı Dünya Kupası müsabakaları için Birleşik Devletlere geldi.

21 Haziran 2001 — Birleşik Devletler, İran'ın 1996 Kobar Kuleleri bombalamasında, pek tanınmayan bir Suudi Şii grubu vasıtasıyla, saldırıyı yönlendirmiş olduğunu ifade ederek çeşitli suçlamalarda bulundu.

3 Ağustos 2001 — Başkan George W. Bush ILSA Uzatma Yasasının yürürlüğe girmesi kararını imzaladı.

Eylül 2001 — 11 Eylül saldırılarından sonra, yakın tarihte ilk kez "Amerika'ya Ölüm" nameleri Tahran'da Cuma hutbelerinden çıkarıldı; hutbelerde terörist saldırılar lanetlendi; Tahran Belediye Başkanı New York Belediye Başkanı'na bir taziye mektubu gönderdi; birkaç yüz İranlı mum ışığında gece nöbeti için toplandı, ancak güvenlik kuvvetleri bu etkinliği dağıttı.

9 Ekim 2001 — Cumhurbaşkanı Hatemi, Birleşik Devletlerin Taliban üzerindeki askeri saldırılarına

"derhal bir son" vermesi için çağrıda bulundu; bir gün sonra, 150 Parlamento üyesi Birleşik Devletlerin Afganistan'ı bombalamasını kınamak için oy verdi.

10 Ekim 2001 — Birleşik Devletler, İran'ın Dünya Ticaret Organizasyonu'na (WTO) katılım görüşmelerine başlamak üzere getirdiği teklifi geri çevirdi.

17 Ekim 2001 — İran'ın Birleşmiş Milletler Büyükelçisi, Birleşik Devletler Kongre üyeleriyle birlikte bir akşam yemeğine katılmak üzere Washington'u ziyaret etti. Birleşik Devletler İran'ın, İran üzerinden geçerken düşürülen tüm Birleşik Devletler pilotlarını kurtarmaya söz verdiğini duyurdu (anlaşma 7 Ekim'deki Afganistan çatışmalarının başında karşılıklı yazılan mektuplar şeklinde oluştu).

12 Kasım 2001 — İran Dış İşleri Bakanı ve Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Colin Powell Afganistan'la ilgili bir uluslararası oturumda buluştu ve emsali görülmemiş bir diplomatik öneri için el sıkıştı.

3 Ocak 2002 — İsrail güçleri elli ton silah yüklü bir Filistin yük gemisine el koydu; hem İsrail, hem de Birleşik Devletler İran'ı bu operasyonun kulis arkasında olmakla ve İsrail karşıtı militanlara silah göndermekle suçladı.

10 Ocak 2002 — Başkan Bush İran'ı El-Kaide ajanlarına yataklık etmemesi için uyardı.

29 Ocak 2002 — Başkan Bush ilk Ulusa Sesleniş konuşmasında İran'ı Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "şeytan ekseni"nin bir parçası olarak ilan etti. Cumhurbaşkanı Hatemi, Bush'un konuşmasını "saldırgan ve aşağılayıcı" bularak reddetti; Rafsancani petrol boykotunu ima etti; Dış İşleri Bakanı Harrazi New York'a yapacağı ziyareti iptal etti.

11 Şubat 2002 — İran, devriminin yıl dönümünü yıllardan beri yapılan en büyük ABD aleyhtarı protestolarla kutladı. Cumhurbaşkanı Hatemi Washington'un "olgunlaşmamış liderlerini" tutumlarını değiştirmeye çağırdı.

13 Şubat 2002 — Birleşik Devletler ve İsrail, İran'ın WTO'ya başvurusunu engelledi.

9 Nisan 2002 — Dış İşleri Bakanı Powell Tahran'a Hizbullah'ın engellenmesi için ricada bulunduklarını doğruladı.

9 Mayıs 2002 — Birleşik Devletler hükümeti İran'ın nükleer programına yardım etmekle suçlanan Çinli, Ermeni ve Moldovyalı şirketlere yaptırımlar uyguladı.

10 Mayıs 2002 — Amerikalı ve İranlı diplomatlar, Nagorno-Karabağ ihtilafı üzerinde tartışmalarda bulunmak üzere Paris'te buluştu.

Mayıs 2002 sonu — Tahran yargıçlar heyeti basında Birleşik Devletlerle müzakere yapılmasını yasakladı; Hatemi Washington ile müzakerelerde bulunmamaya ant içti.

7 Aralık 2002 — İran, Birleşik Devletleri ziyarete gelenlerden parmak izi alma politikasını Birleşik Devletler göçmen sınırlamalarına misilleme olduğunu duyurdu.

Aralık 2002 — Birleşik Devletler İran'ı gizli bir nükleer silah programı geliştirme arayışında olmakla suçladı ve Natanz ve Arak bölgelerinde inşa halindeki iki nükleer alana ilişkin uydu resimlerini yayınladı.

11-13 Haziran 2003 — Tahran'da hükümet aleyhtarı protestolar patlak verdi; birkaç bin genç İranlı gözaltına alındı; ABD Dış İşleri Bakanlığı protestoculara destek demeci yayınladı.

19 Haziran 2003 — Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEC) İdare Meclisi İran'ı Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Anlaşması(NPT) yükümlülüklerine uymaya çağırdı; Başkan Bush dünyanın İran'ın nükleer silah kapasitesi oluşturmasına izin vermeyeceğini beyan etti ve İran halkını rejime karşı gelmeye teşvik etti.

Ağustos 2003 — IAEA Natanz'daki İran nükleer tesislerinde silah üretiminde kullanılan türde uranyum bulunduğunu doğruladı.

12 Eylül 2003 — IAEA oy birliğiyle, nükleer silah geliştirmediğini ispat etmesi için İran'a son olarak 31 Ekim tarihinin verilmesini onayladı.

25 Eylül 2003 — IAEA müfettişleri Tahran yakınlarındaki Kalaye Elektrik Şirketinde yüksek oranda

zenginleştirilmiş uranyum bulunduğunu doğruladı.

21 Ekim 2003 — Avrupalı üç Dış İşleri Bakanı'nın aracılık yaptığı bir anlaşmada, İran uranyum zenginleştirme programını askıya almayı ve NPT Ek Protokolünü imzalamayı kabul etti.

26 Kasım 2003 — IAEA İdare Meclisi İran'ın nükleer aktivitelerini geçmişte gizlemiş olmasını kınayan ve Tahran'la oluşturulan yeni iş birliğini olumlu karşılayan bir kararname yayınladı.

18 Aralık 2003 — İran nükleer programlarının detaylı olarak teftiş edilmesini kabul ederek NPT Ek Protokolünü imzaladı.

Aralık 2003 — Washington, Bam'da yaşanan depremin yaklaşık 30,000 kişinin ölmesine sebebiyet vermesinden sonra İran'a insani yardım gönderdi; ayrıca Birleşik Devletler özel desteğini kolaylaştırmak için uyguladığı yaptırımları gevşetti; Birleşik Devletler ve İran görevlileri yardımın gelişini koordine etmek için doğrudan görüştüler.

13 Mart 2004 — IAEA İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili olarak yaptığı açıklamaların teyit edilmesi sürecini Haziran'daki toplantısına kadar erteleyen kararnameyi onayladı.

EK B

BİR BAKIŞTA İRAN *

Nüfus	68,278,826 (Temmuz 2003 tahmini)
Etnik Gruplar	Fars: %51 Azeri Türk: %24 Gilaki ve Mazendarani :%8 Kürt: %7, Arap: % 3 Lur: %2, Beluci: %2 , Diğer: %1
Dinler	Şii Müslüman : %89 Sünni Müslüman: %10 Zerdüşt, Yahudi, Hıristiyan ve Bahai : %1
Askeri güçlerinin boyutu *Kaynak: Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Askeri Bilanço 2002/2003*	Ordu: 325,000 Deniz Kuvvetleri:18,000 Hava Kuvvetleri: 52,000 Devrim Muhafızları Donanması: 20,000 Devrim Muhafızları Deniz Kuvvetleri: 5,000 Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri:100,000

BİR BAKIŞTA İRAN: GERÇEKLER VE RAKAMLAR

*Aksi belirtilmediği takdirde, tüm bilgilerin kaynağı CIA World Factbook, 2003'tür.

15 yaşın altındaki nüfusun oranı *Kaynak: Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Sorunlar Departmanı Nüfus Bölümü*	%35,2 (2001)
24 yaşın altındaki nüfusun oranı *Kaynak: Birleşmiş Milletler Sekreterliği Ekonomi ve Sosyal Sorunlar Departmanı Nüfus Bölümü*	%24,59 (2001)
Nüfusun Yıllık Büyüme Oranı *Kaynak: Dünya Bankası 2004 Dünya Gelişme Göstergeleri*	%2,3 (1980-2004)
Kentsel nüfusun toplam nüfusa oranı *Kaynak: UNDP İnsani Gelişim Raporu 2003*	%64,7 (2001) %45,8 (1975)
Gayri Safi Yurt içi Hasıla (GSYİH)	458,3 milyar Dolar (2002 tahmini)
Kişi başı Gayri Safi Yurt içi Hasıla	6.800 Dolar (2002 tahmini)
Gayri Safi Yurt içi Hasıla büyüme oranı	%7,6 (2002 tahmini)
Yoksulluk sınırı altındaki nüfus	%40 (2002 tahmini)
İşsizlik oranı	%16,3 (2003 tahmini)
Enflasyon oranı	%15,3 (2002 tahmini)
Petrol rezervleri *Kaynak: Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi*	90 milyar varil; dünya toplamının %7'si
İspatlanmış doğal gaz rezervleri *Kaynak: Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi*	22,99 trilyon metre küp; dünya toplamının %15'i
GSYİH'nin yüzdesi olarak gıda sübvansiyonuna ilişkin devlet harcamaları *Kaynak: IMF*	%2 (2002 tahmini)
Tüm endüstriyel kuruluşların yüzdesi olarak devlet sektörünün boyutu *Kaynak: IMF*	%70
GSYİH'nın yüzdesi olarak harcamalar Askeri / Eğitim, *Kaynak: UNDP İnsani Gelişim Raporu 2003*	%4,8 (2001) %4,4 (1998-2000)

Freedom House Oranları *(1'den 7'ye kadar bir ölçekte, 1 en yüksek özgürlük derecesini ve 7 en düşük özgürlük derecesini temsil diyor) Kaynak: Freedom House*	Politik haklar: 6 (7 üzerinden) Sivil özgürlükler: 6 (7 üzerinden) Durum: Özgür değil (2003)
"Beyin göçü": Yıllık eğitimli göçmen sayısı *Kaynak: IMF*	*(entelektüel varlıklarda 11 milyar Dolar)* 150.000 - 180.000
Okula kayıt oranı, kadınların erkeklere göre yüzdesi İlkokul kayıt oranı Ortaokul kayıt oranı *Kaynak: UNICEF*	%97 %93 (1997/2000)
Okuma yazma oranı, toplam nüfus Erkekler / Kadınlar Gençler (15-24 yaş arası) *Kaynak: CIA World Factsbook; UNDP İnsani Gelişim Raporu 2003*	%79,4 %85,6 %73 %94,2
(2003 tahmini) Devlet üniversiteleri ve kolejlerine toplam kayıt *Kaynak: IMF*	1.566.000
Üniversite kabulleri cinsiyete göre *Kaynak: İran İstatistik Merkezi* Toplam İş gücünün yüzdesi olarak kadınlar *Kaynak: Dünya Bankası Cinsiyet İstatistikleri*	Erkek %48: Kadın %52 %27 (2000)

TOPLUM

Devlette yönetim seviyesinde görev alan kadınların yüzdesi (toplamın yüzdesi olarak) *Kaynak: UNDP İnsani Gelişim Raporu 2003*	%9,4 (2000)
İnternet kullanıcıları (1,000'de) *Kaynak: UNDP İnsani Gelişim Raporu 2003*	15,3 (2001)
Birleşik Devletlerle ilişkileri destekleyen İranlıların yüzdesi 2002 yılında yapılan bir iç ankete göre *Kaynak: Özgür Avrupa Radyosu/Radyo Özgürlük*	%74
Haftalık veya daha sık dini hizmetlere katılan İranlıların yüzdesi 2000-2001 anketine göre *Kaynak: Ulusal Bilim Vakfı*	%12
Sivil Toplum Örgütlerinin sayısı *Kaynak: Özgür Avrupa Radyosu/ Radyo Özgürlük*	8.000'den fazla

EK C
İRAN DEVLET KURUMLARI VE SİYASİ AKTÖRLERİ

İran'ın Dini Yönetimi Dini Lider: Ayetullah Ali Hamaney (1989'dan bu yana)	İran anayasası, ruhban sınıfını yönetici hukukçu (vali-ye fakih) veya Lider (rahbar) olarak hizmet vercbilecek en nitelikli kişiyi seçmek üzere yetkilendirmektedir. Bu kişinin yetkileri şunları içerir: • Cumhurbaşkanının onaylanması / azli • Hükümetin genel politikalarının denetlenmesi • Silahlı kuvvetlerin başkomutanlığı; savaş ilan etme yetkisi • Radyo ve televizyon yayıncılığı üzerinde hâkimler heyetinin tayini ve kontrolü ve diğer kamu kurumlarının takdimciliği Diğer nüfuz çevreleri sermayesinin yüzde ellisinden fazlası devletin elinde olan kamu iktisadi teşekkülleri, Cuma duası lider ağı ve Lider ofisinin tüm ülkeye ve bürokrasinin her kademesine belirli bir plana göre yerleştirilmiş temsilcilerinden müteşekkildir. 1989'da anayasada yapılan değişiklikler Lider'in ruhban sınıfındaki denkleri tarafından *marja* veya kabul edilmiş öykünüm kaynağı olarak tanınması gerekliliğini ve bir liderlik konseyi için belirlenmiş koşulları ortadan kaldırmıştır. Devrimden bu yana Lider'in sahip olduğu güçler giderek artmıştır. 1988'de Lider'in buyruğu mutlak hale getirilmiş ve kutsal kabul edilen emirlerin en üst sırasına yükseltilmiştir ve 1989'de yapılan anayasa değişiklikleri Lideri hükümet üzerinde "mutlak genel yönetim" konumu vermiştir. 1989'dan bu yana, Lider'in ofisi boyut, kapsam ve yetki açısından önemli ölçüde büyüme göstermiştir. Hamaney kendisini muhafazakâr tabanıyla belirgin bir şekilde aynı çizgide tutmakta ancak reformcularla da uzlaşmaya gidebileceğini ispatlamış bulunmaktadır. Mutlak yetkisi bir anlamda ruhban hiyerarşisi içindeki müteyazı rütbesinin bir sonucu olarak kısıtlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı	Devrim sonrası iktidarın bir saftan bir diğerine geçmesi nedeniyle, İslami Cumhuriyetin başkanlığının idari bakımdan iktidarsız kalması hedeflenmişti. Esas itibariyle cumhurbaşkanının rolü bir formaliteden ibaretti ve politika bir başbakan tarafından oluşturuluyor ve uygulanıyordu. 1989 yılında, Humeyni'nin ölümü, başbakanın ofisinin ortadan kaldırıp, hükümetin itibari başı cumhurbaşkanı olacak şekilde, sistemin değiştirilerek, hafif ölçekli bir yeniden yapılandırmaya gidilmesini gerektirdi. Her dört yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmaktadır ve bu görev anayasal olarak iki dönemle sınırlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı açık bir şekilde Lidere bağlı kalır ve çeşitli kabine bakanlarının üzerindeki gözetimiyle nispeten sınırlı bir yetki kullanır. Cumhurbaşkanı güçlü devlet organları üzerinde oturur ancak gücü diğer yetki sahipleriyle resmi olmayan ilişkilerine bağlıdır. 2002 yılında Hatemi Cumhurbaşkanının anayasal yetkisini önemli ölçüde kuvvetlendirecek iki kanun tasarısını parlamentonun değerlendirmesine sundu. Muhafızlar Konseyi bu iki tasarıyı iki kez reddetti, bunların canlanması veya uygulamaya geçmesi pek olası değildir. Muhafızlar Konseyi (Şurayı Negahbanı)

Başkanı: Ayetullah Ahmet Cenneti	Bu on iki hâkimden oluşan konsey, altı din hukuku uzmanı ve altı jüri üyesinden müteşekkildir. Yasamanın hem İslam hem de İran anayasasıyla uyumlu olup olmadığını teftiş etmekle yetkilendirilmiş ve seçimlerin denetlenmesi sorumluluğunu da üstlenmiştir. İran'ın anayasası konseydeki altı ruhbanı nispeten geniş bir yargı yetkisi ile yetkilendirir. Dini lider, Muhafızlar Konseyinin seçiminde ve gözetiminde öncülü bir rol oynar. 1980'lerde, devrim sonrası hükümetin iki önemli çabasını- toprak reformu ve dış ticaretin ulusallaştırılmasını - bloke ederek, parlamento ile ideolojik anlamda İslami şeriatın geleneksel yorumlanması temelinde, sürekli bir fikir ayrılığına düşmüştür. 1980'lerde parlamento ile bu meclisin arasındaki fikir ayrılıkları, karar verme sürecinde İran milliyetçilerinin çıkarlarını, İslami Şeriatın kısıtlamaları dahil tüm diğer kaygıların üzerine yükselten, yeni bir prensibin benimsenmesine yol açtı - maslahat veya politika. 1992'den bu yana konsey, adayların uygunluğunun belirlenmesinde, seçimlerin göreceli özgürlüğünün sağlanmasında çok büyük bir önem taşımaktadır.
İslami İstişare Meclisi (İslami Şura Meclisi)	İran parlamentosunun geçmişi 1905-11 yılları arasındaki Anayasal Devrime kadar dayanmaktadır. Bugünkü parlamentonun güçleri şunları içerir: • Yürütme kolunun denetlenmesi (kabinedeki bakanların onaylanması/itiraz edilmesi) • Uluslararası anlaşmaların onaylanması • Yıllık hükümet bütçesinin taslağının hazırlanması ve uzun vadeli planlara sürecinin onaylanması yoluyla ekonomik politikanın oluşturulması sorumluluğu Meclis üzerindeki kısıtlamalar da bir hayli büyüktür. Tüm mevzuatın Muhafızlar Konseyi tarafından gözden geçirilmesi ve onaylanması gerekmektedir.

Uzmanlar Meclisi (Hobregan Meclisi) Başkanı: Ayetullah Ali Meşkini	Uzmanlar Meclisi 1979 yılında elit bir anayasa meclisi olarak kuruldu ve anayasa onaylandıktan hemen sonra dağıtıldı. 1982'de iktidara geçecek tarafla ilgili oluşan kaygılar nedeniyle, temel görevi Dini Liderin seçilmesi olacak şekilde yeni bir Uzmanlar Meclisi oluşturuldu. Bu meclis sekiz yıllık dönemlerde hizmet verecek şekilde ulusal oylamayla seçilen seksen altı din âliminden müteşekkildir. Adaylar için öngörülen temel gereklilik din eğitimidir, ancak üyelerin ruhban sınıfından olmaları gerekmemektedir (en azından teoride). Ancak adaylar statükoyu sıkı sıkıya takip eden bir destek vermelerini sağlamak amacıyla, sıkı bir incelemeden geçmektedir. Bu meclisin sorumlulukları çok azdır ve büyük ölçüde ayrı ayrı bölümlerden oluşmaktadır, Meclisin İran'ın günlük politikası üzerinde çok küçük bir rolü vardır.
Yürütme Meclisi (Majma-ye Taşkis-e Maslahat-ı Nizam - Sistemin Çıkarlarını Değerlendirme Meclisi) Başkan: Eski Cumhurbaşkanı Haşemi Rafsancani	Parlamento ve Muhafızlar Meclisi arasında süregelen fikir ayrılıkları nedeniyle Ayetullah Humeyni 1988 yılında devletin çıkarlarının her şeyin üzerinde olduğuna hükmetti. Yürütme Meclisi bu prensibin kurumsallaştırılması amacıyla kuruldu. Bu meclisin yetkileri şunları içerir: • Parlamento ile Muhafızlar Meclisi arasında ihtilaf konusu olan kanunlar hususunda arabuluculuk yapmak. • Devletin resmi politikaları konusunda Lidere tavsiyelerde bulunmak. Yürütme Meclisi 1997 yılında, dönemin cumhurbaşkanı olan Haşemi Rafsancani tarafından üstlenilecek olmasına yönelik bir hazırlık olarak genişletildi. Meclis Üyeleri beş yıllık dönemlerle hizmet vermektedir. Meclis, hükümetin üç kolunun başındaki kişiler, Muhafızlar Meclisinden altı ruhban, ilgili kabine bakanları ve Dini Lider tarafından atanmış diğer üyelerden müteşekkildir. Karar verme mekanizması gizli ve sır olarak kalır.

İRAN'IN SİYASİ AKTÖRLERİ

1. Katı radikaller ve ultra-muhafazakârlar

Gündemleri: Muhafazakâr cephenin kuramcı radikal kanadını temsil ederler. Kendi İslami devlet vizyonlarına ulaşmak ve en önemlisi kendilerini iktidarda tutmak için toplumun üzerine bazı katı kültürel ve politik sınırlamalar empoze etmeye sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ekonomi konusunda geleneksel bir İslami duruşa sahiptirler: örneğin devletin piyasaya müdahalesine karşıdırlar ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlara hitap etmek için İslami değerlere dayanmaya karşı antipati duyarlar.

Dünya görüşü; İran'ı İslam dünyasının lideri olarak ve İslam'ın çıkarlarını İran'ın çıkarlarıyla eş olarak görmektedirler.

Partiler ve Örgütler:

- Mücadeleci Mollalar Birliği (Came-e Ruhaniyun Mobarez)
- Kom İlahiyat Fakültesi Hocaları Birliği (Came-e Modareseen-e Hoze-ye Elmiyehh-ye Qom)
- Ansarul Hizbullah
- Hocatiye Birliği (Anjoman-e Hojjatiyeh)
- İslami Koalisyon Birliği (Jameyat-e Motalefe-ye Eslami)

Önde Gelen İsimler:

- Ayetullah Muhammed Yazdı: Hâkimler kurulu eski başkanı ve Muhafızlar Meclisi üyesi
- Ayetullah Ali Meşkini: Uzmanlar Meclisi Başkanı

- Habibullah Asgarowladi: Mutalefe genel sekreteri, ticaret eski bakanı ve 4. Meclis üyesi; Ezilmişler Vakfının liderliğiyle ve İmam Humeyni Yardım Vakfıyla ilişkilidir.
- Ali Naci Kamuşi: Ticaret eski bakan yardımcısı ve Ticaret ve Endüstri Odası Başkanı

2. Ilımlılar ve/veya "pragmatik" muhafazakârlar

Gündemleri: Siyasi ılımlılık, serbest piyasa ve belirli sınırlar dahilinde kültürel tolerans taraftarıdırlar. Ulusal çıkarları ideoloji üzerinde ve ekonomik gelişimi diğer tüm konular üzerinde öncelikli hale getirirler. Bazen "modern sağ kanat" olarak adlandırılırlar. Söylemleri ve savunulan politikaları sosyo-ekonomik gelişim üzerine merkezlenme eğilimindedir. Dindar ideolojiyi cumhuriyetçi ve piyasa taraftarı pozisyonlar lehine önemsiz görürler. Etkiyi maksimum düzeye çıkarabilmek için sağ (geleneksel muhafazakârlar) ve sol(reformistler) arasında gidip gelme eğilimindedirler.

Partiler ve Örgütler:

- İnşaat İşçileri (Hezb-e Kargozaran-e Sazandegi)
- İslami İran Geliştiriciler Meclisi (Etelaf-e Abadgaran-e İran-e Eslami)
- Gelişim ve Moderasyon Partisi (Hezb-e Etedal va Tose'e)

Önde Gelen İsimler:

- Hocatül İslam Akbar Haşemi Rafsancani: Eski Cumhurbaşkanı
- Hocatül İslam Hasan Ruhani: Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri ve parlamento eski sözcü yardımcısı

- Ahmet Tavakoli: Çalışma eski bakanı ve 2004 parlamento seçimlerinin en yüksek oy toplayan isimi.

3) Orta reformcular

Gündemleri: Geniş kapsamlı bir ideolojik yelpazeyi ve büyük bir örgüt ve taraftar çeşitliliğini kucaklamaktadırlar. Genel olarak orta reformcular kitlelerin politikaya katılımını, sosyo-kültürel tolerans ve liberalizasyonu ve uluslararası taahhütleri savunmaktadırlar. Yakın zamana kadar, mevcut anayasanın sınırları dahilinde bu hedeflere ulaşmak için bir araya gelerek çaba harcamaktaydılar. Ekonomide bazı reformcu örgütler ve liderler, devrim popülizminin ideolojik yükü ile oldukça zarar görmüştür ve yeniden dağıtımcı politikaları ve güçlü bir devlet rolünü desteklemektedirler. Ancak bugün insanların büyük bir bölümü İran'ın ekonomik durumunun geliştirilmesi üzerindeki devlet sınırlamalarının farkındadır.

Partiler ve Örgütler

- Mücadeleci Mollalar Birliği (Majma-ye Ruhaniyun-e Mobarez)
- İslami İran Katılım Cephesi (Cephe-ye Muşarekat-e İran-e İslami)
- İslami Devrim Mücahitleri (Sazeman-e Mücahideen-e Enqelab-e İslami)
- İran İslami Birlik Partisi (Hezb-e Hambastegi-e İran-e İslami)
- İslami İşçi Partisi (Hezb-e İslami Kar)

Önde Gelen İsimler:

- Hocatül İslam Muhammed Hatemi: Başkan
- Hocatül İslam Ali Ekber Mohtashamipur: Suriye eski büyükelçisi, istihbarat eski bakanı; Lübnan Hizbullah'ın kurucusu olarak kabul edilir.
- Muhammed Rıza Hatemi: 6. Meclis'in üyesi ve sözcü yardımcısı; IIPF'nin şimdilerde yasaklanmış gazetesi Müşarekat ("Katılım")'ın eski yayıncısı; Sağlık eski bakan yardımcısı; Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesi Emekli Profesörü; Ayetullah Humeyni'nin torunuyla evlidir.
- Sait Haceryan: İstihbarat eski bakan yardımcısı; Cumhurbaşkanı Hatemi'nin yakın politika danışmanı; 2000 suikast girişimi neredeyse hayatına mal olana kadar Tahran Şehir Konseyinin seçilmiş üyesiydi; şimdi yasaklanmış olan günlük Sobh-e Emrooz'un editörlüğünü yapmaktadır.
- Behzat Nebavi: Ağır endüstri eski bakanı; 6. Meclis'in eski sözcü yardımcısı; Rehine krizi sırasında Birleşik Devletlerle yapılan pazarlıklarda İran'ın önde gelen delegesi olarak hizmet vermiştir; yakın zamanda yarı özel bir yağ şirketini içeren yolsuzluk skandalında hedef olmuştur.
- Muhsin Mirdamadi: 6. Meclis üyesi ve Meclis Ulusal Güvenlik ve Dış İşleri Komitesinin Meclis Başkanı; IIPF'nin yasaklı gazetesi Norouz'un (Yeni Yıl) eski yöneticisidir.

4) Liberal muhalefet güçleri

Gündemleri: Hükümetin baskısına rağmen, bazı birey ve örgütlerden oluşan küçük gruplar hükümetin aktif muhalifleri olarak İran içerisinde kalabilmişlerdir. Bu gruplar arasında devrim-

de ve hemen sonrasında ortaya çıkan tabloda başı çeken bir rol oynayan Özgürlük Hareketi en önde gelenleridir. Liderleri Mehdi Bazargan, Birleşik Devletler Büyükelçiliğinin zapt edilmesini protesto ederek, 1979 yılında geçici hükümetin başı olarak yürüttüğü görevinden ayrıldı. Grup İslami rejimin benzersiz ve gönülsüzce tolere edilen eleştirilerine göğüs germiştir, ancak Temmuz 2002'de resmi olarak yasaklanmıştır. Üyeleri hâlâ yazıları ve diğer politik organizasyonlar vasıtasıyla İran'daki hükümet sistemini eleştiren sesler olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Partiler ve Örgütler:

- İran Özgürlük Hareketi (Nezhat-e Azadi-ye İran)
- Dindar Milliyetçi İttifak (Nirooha-ye Melli Mazhabi)

Önde Gelen İsimler:

- Dr. İbrahim Yazdı: Geçici hükümetin dış işleri eski bakanı; kanser tedavisi için uzun süre kaldığı Birleşik Devletlerdeyken suçlandı ve yargılanmak üzere Nisan 2002 tarihinde İran'a geri döndü.
- Esatullah Sahabi: Özgürlük Hareketinin kurucu üyelerinden birinin oğludur ve 1960'larda liberal muhalefette aktif rol almıştır.

5) Öğrenci organizasyonları

Gündemleri: İslami hükümet 1980'lerde yürürlüğe konulan kültürel devrimin bir parçası olarak öğrenci organizasyonlarını kurdu. Bugün bu organizasyonlar, rejime bağlılığı telkin etmek yerine üyelerinin görüşlerini yansıtacak şekilde gelişti ve İslami rejimin en zorlu muhaliflerinden oldu. Birçok öğrenci lideri daha

önce daha ilerici bir gündem ve muhafazakârların karşısına çıkartmak için daha agresif bir çaba oluşturınayı savunan orta reformcu hareketten ayrılmıştır.

Partiler ve Örgütler:

- Birliği Kuvvetlendirme Ofisi (Daftar-e Tahkim-e Vahdat)
- İslami Öğrenciler Birliği (Ettehadi-ye İslami-ye Daneshjuyan)

Önde Gelen İsimler:

Ali Afşari: Berlin'deki Nisan 2000 konferansına katılımı nedeniyle mahkûm edildi ve bunun ardından Devrim Muhafızlarının yalan bir itiraf elde etmek için kendisine işkence yaptıklarını iddia etmesi üzerine aleyhine dava açıldı.

Ahmet Batebi: Temmuz 1999 öğrenci protestolarındaki rolü nedeniyle on beş yıllık hapis cezasını çekmektedir; Batebi *The Economist* dergisinin kapağındaki resmiyle ün kazanmıştır.

6) Muhalif mollalar

- Büyük Ayetullah Hüseyin Ali Montazeri: 1985 yılında Ayetullah Humeyni'nin varisi olarak atanmıştır. Montazeri 1989 yılında bu görevden ayrılmış ve rejimin sertleşmesini protesto ettikten sonra aktif siyasi yaşamdan çekilmiştir; geçen yıl serbest bırakılana kadar yıllarını ev hapsinde geçirmiştir; Montazeri halen, İran'ın İslami sisteminin demokratik özelliklerini vurguluyor olınasını destekleyen ve sıklıkla yaptığı kamçılayıcı rejiın eleştirilerini seslendiren, aktif bir taraftar çevresini etkilemeye devam etmektedir.

- Ayetullah Celalettin Taheri: İslam Cumhuriyetinin üst düzeyli rütbe sahiplerini etkileyen bozulma ve şiddete karşı büyük çapta yayınlanan bir konuşmayla Temmuz 2002'de görevinden istifa eden İsfahan Cuma duası eski lideri; kendisi aynı zamanda Montazeri'nin ev hapsinin sonlandırılması için de çağrıda bulunmuştur.
- Büyük Ayetullah Yusuf Sanei: Daha önceleri Ayetullah Humeyni'nin bir öğrencisi olan Sanei, İslam'ın liberal bir şekilde yorumlanmasının en önde gelen ve en sözünü esirgemez savunucularındandır; kendisi Muhafızlar Meclisinin bir üyesidir ve halen Montazeri'nin bir savunucusudur.
- Hocatül İslam Muhsin Kadivar: İslam devletinin mutlakiyetçi uygulamasına yönelik sert eleştirileri nedeniyle Şubat 1999 tarihinde tutuklanan Kadivar, Terbiyet-i Moderris Üniversitesi'nde Felsefe profesörüdür; Basın Özgürlüğünün Savunulması Cemiyeti'nin Başkanı'dır; on sekiz ay hapis yatmıştır.
- Hocatül İslam Hasan Yusuf Eşkevari: Nisan 2000 Berlin konferansına katıldığı için tutuklandı ve ölüm cezasına mahkûm edildi; Ağustos 2002'de serbest bırakıldı, ancak ardından tekrar tutuklanarak yedi yıl hapis cezasına mahkum edildi.
- Muhalif entelektüeller ve gazeteciler
- Abbas Abdi: Eski öğrenci lideri (1979'daki Birleşik Devletleri rehinelerinin alıkonulmasındaki merkez kişi) liberal bir gazeteci olmuştur; şu anda Birleşik Devletlerle ilişkilere yönelik geniş çaplı bir popüler destek oluştuğunu gösteren Ekim 2002 tarihli bir kamuoyu yoklaması yapıl-

masındaki rolü nedeniyle dört yıllık hapis cezasını çekmektedir.

- Haşem Aghajari: Terbiyet-i Moderris Üniversitesi profesörüdür, mutlak molla otoritesini reddeden bir konuşmadan sonra dinden çıkmakla itham edilmiştir; aldığı ölüm cezası tüm ülkede protestolara sebebiyet vermiştir ve yüksek seviyeli manevralardan sonra aldığı ceza geri döndürülmüştür; Aghajari şu anda yeniden mąhkemeye çıkmak üzere hapis yapmaktadır.
- Emanettin Baki: Aldığı din eğitimi noktasından İslam Cumhuriyetini eleştiren yazar/gazeteci; 2000 yılında "İslam'a hakaret etmek" suçundan hapse atılmıştır ve yaklaşık üç yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakılmıştır: Baki daha sonra yeniden tutuklanmış ve Aralık 2003'te rejim karşıtı faaliyetleri nedeniyle mahkûm edilmiştir.
- Ekber Ganji: muhaliflerin "seri şekilde öldürülmesinde" hükümetin parmağı olduğunun ortaya çıkarılmasına yardımcı olan devrim bürokratı bir yazardır; 2000 parlamento seçimlerinden önce Cumhurbaşkanı Haşemi Rafsancani'yi Irak'la savaşın uzatılmasının yanı sıra sergilenen vahşetin beyni olmakla suçlamıştır; Berlin'deki Nisan 2000 konferansına katılımı nedeniyle tutuklanmış ve on yıl hapse mahkûmı edilmiştir.
- Muhsin Sazegara: Cumhurbaşkanı Hatemi'nin ve genel olarak reformcuların ürkekliğine yönelik ilk eleştirileri dile getirenlerden ve önde gelen muhalif gazetecilerdendir; Haziran 2003 öğrenci protestolarıyla ilişkili olarak tutuklanmış ve girdiği açlık grevinden sonra sağlık nedenleriyle serbest bırakılmıştır; Sazegara'nın mahkûmiyeti yakın zamanda kaldırılmıştır.

- Maşallah Şamsolvaezin: her birinin yayınlanmasının yasal yönden durdurulmasını takiben yeni bir isimle yeniden açılan bir dizi cesur reformcu gazetenin editörlüğünü yapmıştır; 2000 yılında İran'ın sermaye cezalandırması politikasını eleştirdiği için mahkûm edilmiş ve on yedi ay hapis yattıktan sonra serbest bırakılmıştır. Kendisi yakın zamanda parlamento seçimlerindeki krizle ilgili olarak yazdığı makaleler nedeniyle hukukçular tarafından yeniden mahkemeye verilmiştir.
- Aldülkerim Soruş: İran'ın devrim sonrası kültür devriminin önde gelen ajanlarından biri olan Soruş, İslam'a yönelik yorumlarının bulunduğu, din kavramını bir ideoloji olarak reddeden yazıları nedeniyle "İranlı Martin Luther" olarak anılmaktadır; İslam ve demokrasinin tamamen birbiriyle uyumlu olduğunu iddia etmektedir; Soruş 1990'ların ortalarında katı radikal eşkıyalara hedef olmuştur.

8) Dış muhalefet güçleri

Halkın Mücahitleri Örgütü

MKÖ 1960'larda kurulmuş, başlarda İslam Cumhuriyetini destekleyen ve şaha muhalefet gösteren molla grupları ve liderlerle birlikte uzun bir geçmişe sahip olan bir sol kanat grubudur. Devrim sonrası, MKÖ ve mollalar arasında şiddetli fikir ayrılıkları yaşanmış ve Mücahitlerin liderleri sürgünde bir direniş oluşturabilmek için kaçmışlardır. İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin'le işbirliği yapmış olmaları, bu grubun İranlılar arasından alternatif bir politik hareket çıkabileceğine hiç olmasa bile çok az ihtimal verdiğini göstermektedir. MKÖ ve siyasi kolu olan Ulusal Direniş Konseyi, Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanlığının

1997'deki yabancı terörist örgütler listesine eklenmiştir. Irak'taki dört bin MKÖ üyesi, nihai durumlarının nasıl olacağı henüz belirsiz olmasına rağmen, Birleşik Devletler işgal güçleri tarafından kamplarında resmi olarak "alıkonulmaktadır".

Rıza Pehlevi: Sabık şahın oğlu son yıllarda politik açıdan daha aktif hale gelmiştir ve bazı Amerikalı politikacılar ve İranlı-Amerikan azınlığın önemli bir bölümü tarafından demokratik değişimin potansiyel "katalizörü" olarak kucaklanmaktadır. Şimdilerde sulh ve bereket yılları olarak değerlendirilen Şah dönemine duyulan özlem İslam Cumhuriyetine kadar uzanmaktadır ancak ülke içerisinde bazı cephelerde Pehlevi'nin hırslarına ilişkin bazı kaygılar bulunmaktadır ve Pehlevi'nin ülkeye herhangi bir liderlik bakışı sunamayacak kadar uzun süredir ülkeden uzak olduğu düşünülmektedir.

Sürgündeki öğrenci muhalifler

Temmuz 1999 ve Haziran 2003'teki şiddet gösterilerinden bu yana bazı öğrenciler ülke dışına kaçmıştır ve sürgünde rejim muhalefeti yapmak için harekete geçmişlerdi. Aryo Piruznia ve grubu, İran'da Demokrasi Koordinasyonu için Öğrenci Komitesi bu tür gruplar arasında sıklıkla adı geçen gruplardır, ancak bunların İran'daki öğrenci liderlikleriyle ne denli bir ağ kurmayı başarabildikleri belirsizdir.

Diğer muhalefet örgütleri

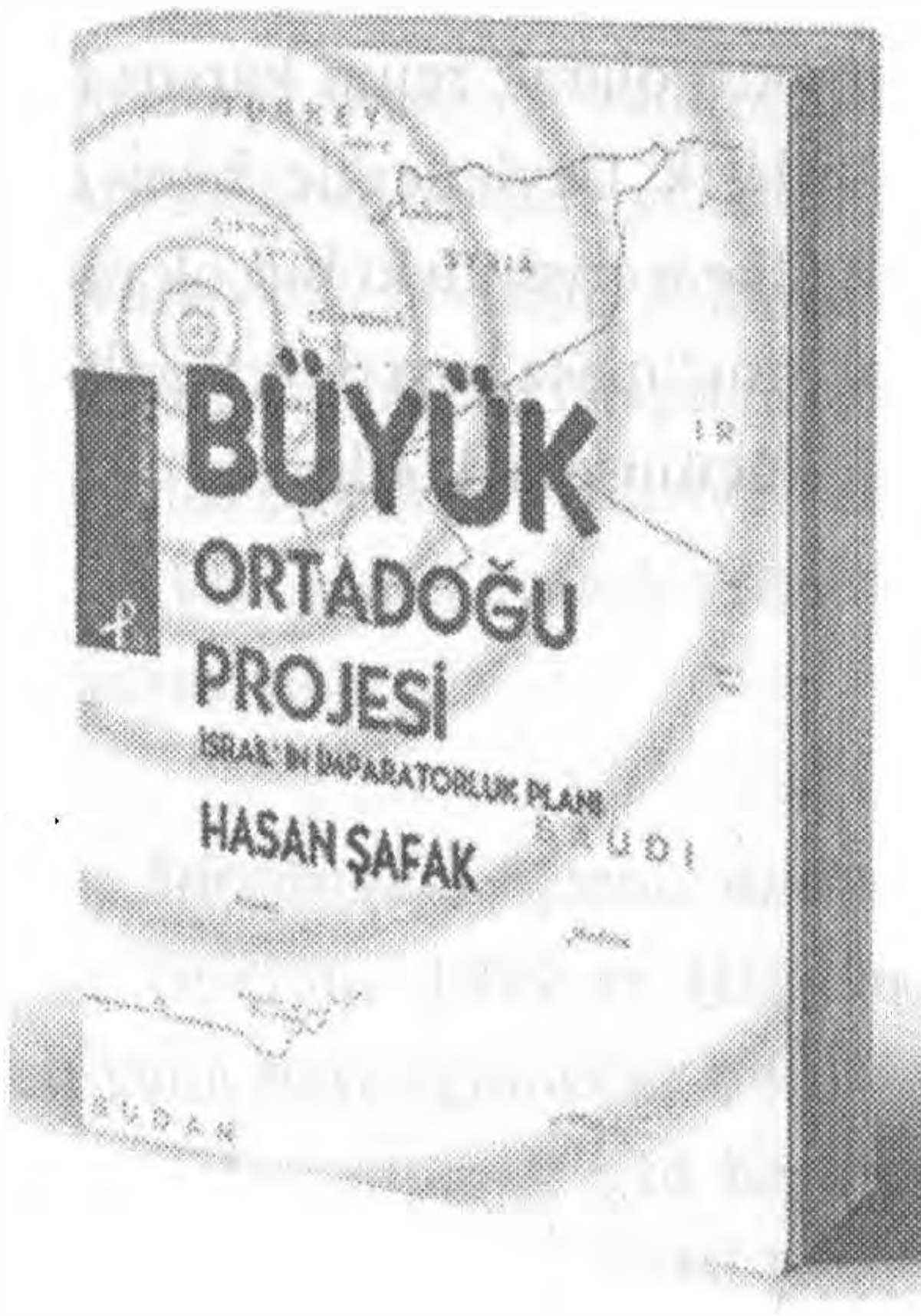
Son yıllarda İran'da siyasi değişimi desteklemek üzere yapılanmış birçok küçük siyasi örgüt ortaya çıkmıştır, bunlardan bazıları devrim öncesi dönemden liberal muhalefet hareketlerinin uzantıları olarak varlıklarını sürdürmektedir. Her birinin övül-

meye layık gündemleri olmasına rağmen, yurt dışında veya İran'da bulunan bu tür grupların pek azı belirgin bir üyelik veya etkinlik yapabilmeyi başarabilmektedir.

Uydu televizyonu

Güçlü sürgün örgütleri olmadığından, yurt dışındaki İranlılar ve hâlâ ülkede kalınış olanlar arasındaki en etkin bağlantı uydu televizyon ortamıdır. Programlar aktif olarak rejim karşıtı faaliyetleri teşvik etmekte ve hem Birleşik Devletler'de hem de İran'da son derece popülerdir, ancak ülke içerisindeki birçok muhalif uydu televizyonunun ajitasyonlarını "masa başı devrimcilikten" kaynaklanıyor şeklinde görerek küçümsemektedir.

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ
İSRAİL'İN İMPARATORLUK PLANI
HASAN ŞAFAK

"ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'ndeki temel amacı neydi?

Türkiye'nin bu projede yeri neresi?

İsrail küresel imparatorluğunu mu kuruyor?

Bu kitap Büyük Ortadoğu Projesi'nin tüm maksatlarını, iktisadi, siyasi ve dini taraflarını tespit ve tahlil etmiştir.

Gelecekte memleketimizi bekleyen tehlikeler ve ABD, İsrail ile Türkiye arasında meydana gelebilecek ihtilaflar, değişen haritalar ve Büyük Savaş.

Yakın zamanda meydana gelebilecek büyük olayların arka planını bu kitapta bulacaksınız.

NEO-CONLARIN SONU
"YOL AYRIMINDAKİ AMERİKA"
FRANCİS FUKUYAMA

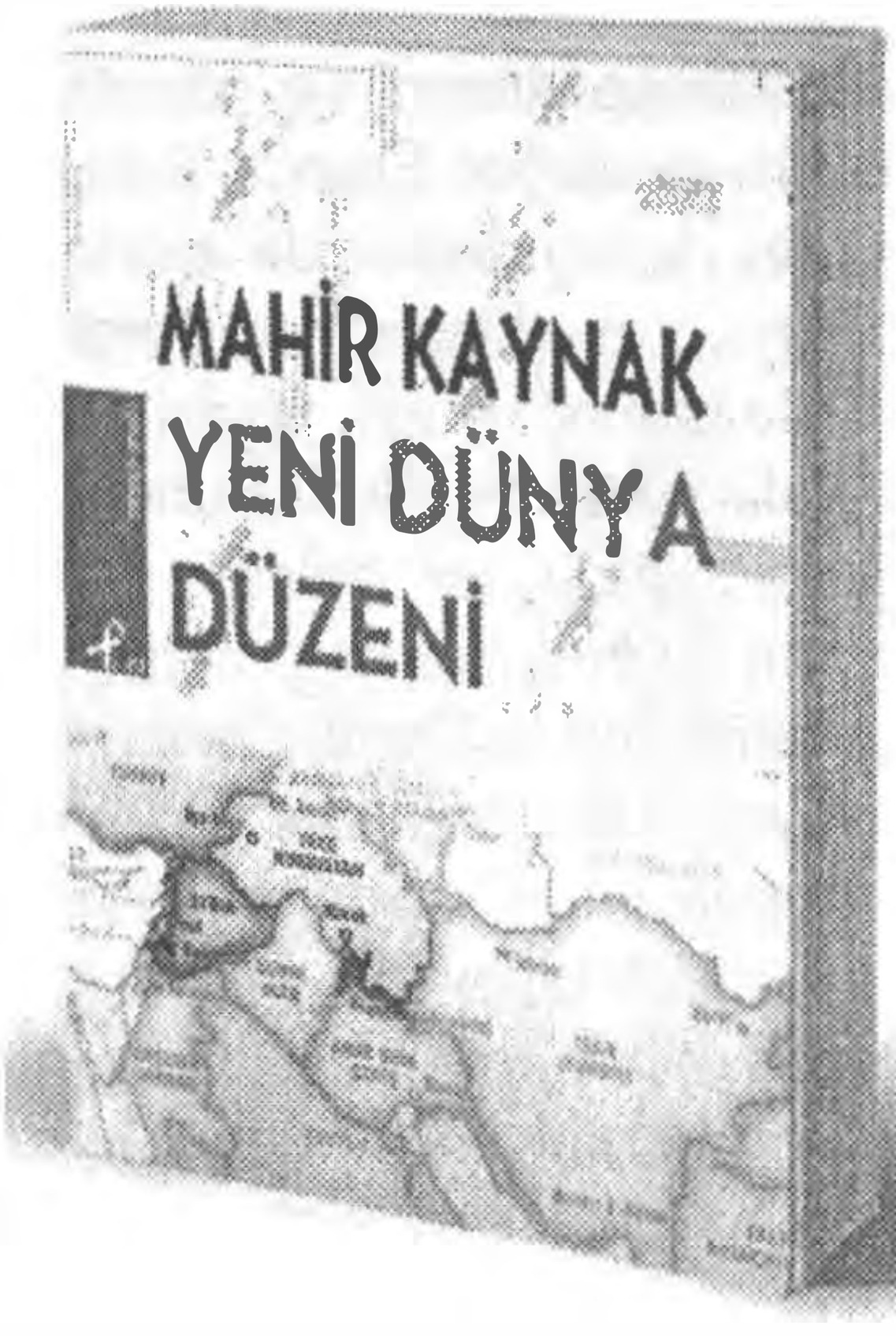
"Devlet Inşası" kitabında 21. yüzyılda dünya düzeni ve yönetişim konularını inceleyen Francis Fukuyama bu kez de kendisinin de içinde olduğu neo-con düşünceyi sorguluyor. Fukuyama, Bush yönetiminin Irak işgalini yönetme konusunda başarısız olduğunu ve önleyici savaş doktrinini dış politikanın mihenk taşı haline getirerek yanlış bir iş yaptığını söylüyor. Buna ek olarak, "iyiliksever hegemonya" uygulamasına verilen küresel tepkiyi son derece yanlış değerlendirdiğini ve Irak'ta başarılı bir demokratik hükümetin kurulmasının içerdiği zorlukları gerektiği gibi değerlendirmeyerek büyük ölçekli sosyal mühendisliğin zorluklarının farkına varamadığı eleştirisi getiriyor.

Yazar buradan hareketle de 1930'lardan başlayarak neo-con düşünceyle ilgili tarihi bir perskpektif sunarak Bush yönetiminin neo-con düşüncenin mirasının yanlış yorumlandığını ve Amerikan gücünün tüm dünyada yanlış kullanıldığına vurgu yapıyor.

"Francis Fukuyama Amerika'nın dünya meselelerindeki yeri ve rolü hakkındaki neo-con görüşü ve bu görüşün ne derecede aşırıya kaçtığı konusunda en anlaşılır ve bilgili açıklamayı sunuyor. Amerika'nın gücünün sınırlarının daha fazla farkında olan, orduya daha az bağımlı ve diğer ülkelerin çıkarlarına ve görüşlerine, ayrıca ortaya çıkmakta olan uluslararası normlara ve kurumlara daha saygılı bir Amerikan dış politikasını etkileyici biçimde savunuyor."

Nathan Glazer / Harvard Üniversitesi

YENİ DÜNYA DÜZENİ
MAHİR KAYNAK

11 Eylül olayının perde arkasında Amerikan derin devleti mi var?

ABD'nin Afganistan ve Irak operasyonlarındaki gerçek amacı neydi ve nasıl oldu da ABD hiçbir güçlükle karşılaşmadan Irak'ı işgal etti?

Söylenildiği gibi ABD ve İngiltere Irak'ta batağa mı saplandı yoksa bu da başka bir planın aşaması mı?

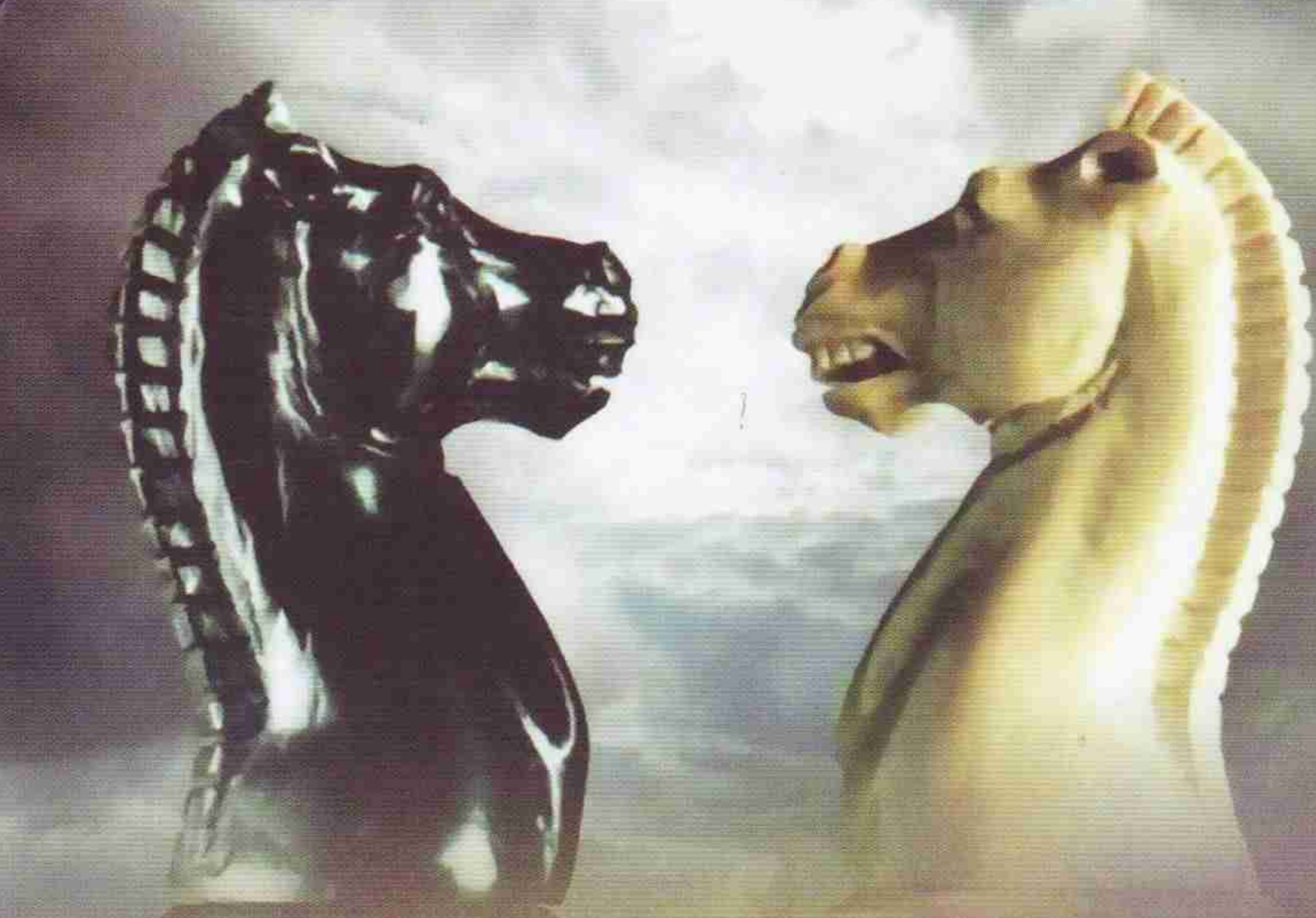
İsrail tüm bu karmaşadan nasıl bir sonuçla çıkmak istiyor?

Yeni Ortadoğu haritasıyla yeni dünya düzeni kuruldu mu? Yeni dünya düzeni nasıl bir ekonomik yapıyı model alıyor?

Dünya bir tarafta ABD ve Avrupa Birliği, diğer tarafta Rusya ve Çin diye bloklara mı ayrılıyor?

Türkiye'nin yeni Ortadoğu haritası ve yeni dünya düzeninde yeri neresi?

Sıra dışı bir akıl yürütme, kusursuz bir mantıkla aklınızı kurcalayan tüm bu sorulara ünlü stratejist Mahir Kaynak cevap veriyor.

Zbigniew Brzezinski... Sadece 20. yüzyılın değil tüm zamanların en büyük stratejistlerinden biri. "Büyük Satranç Tahtası" ve "Tercih" kitaplarının yazarı... ABD eski başkanlarından Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanıydı. Avrasya ve Ortadoğu'nun kaderini çizen adam diye de bilinir. Soğuk Savaş döneminde Rusya'ya karşı Afganistan'ı savaştıran, Türkiye'yi yeşil kuşak projesine sokan da oydu.

Robert M. Gates... 1991 ile 1993 yılları arasında CIA Başkanlığı görevinde bulundu. İran-kontra skandalında o da vardı. Şimdi ABD Savunma Bakanı. Ama esas uzmanlık alanı İran.

Afganistan ve Irak'tan sonra sıranın İran'a geleceği herkesin malumu. Ve ABD yönetimi Robert M. Gates'i Savunma Bakanlığına atayarak ilk kez resmi ellerden İran'la ilgili fikirlerini açıklıyor.

ABD'nin İran ve Ortadoğu hakkında bundan sonra ne yapmak istediğini öğrenmek isteyenler için elinizdeki bu kitap bulunmaz fırsat.

ISBN 975-996-046-X
9 789759 960469